

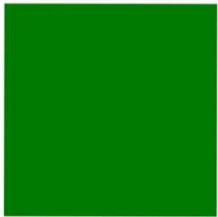

Turun yliopisto
University of Turku

Finnish Centre for
Romanian Studies

COLUMNNA

Finnish & Romanian
Culture

N° 21

2015

Turku ... Finland

Editor in chief

Paul Nanu (University of Turku)

Associate editors for the present issue

Saila Heinikoski, Susanna Marinica, Riikka Niemelä, Eveliina Seppänen
(University of Turku)

Advisory Board

Angela Bartens (University of Turku)

Gabriel Bărbuleț (University of Alba Iulia)

Eija Suomela-Salmi (University of Turku)

© Romanian Language and Culture (2015)
School of Languages and Translation Studies
University of Turku

ISSN 0780-1262 (Print)
ISSN 2343-1040 (Online)

www.columna.fi

Printed in Finland

COLUMNNA

Finnish & Romanian Culture

Nº 21 / 2015
Turku

Turun yliopisto
University of Turku

TABLE OF CONTENTS

I ART AND CULTURE

Femeia ca vehicul	11
Darie DUCAN	

În căutarea drumului de evadare – experiențele închisorii în "Evadarea Tăcută" a Lenei Constante și "Memoriile" lui Valeriu Anania	19
Anna GARTYCH	

Antim Ivireanul – un desăvârșit mânuitor de elemente retorico-stilistice și autor de predoslovii	29
Iuliana WAINBERG-DRĂGHICIU	

Între praguri și hotare – abordări filosofice și etnologice	37
Alexandra GRUIAN	

Povestiri de inspirație biblică pentru copii și alolingvi	47
Marcela CIORTEA	

Între basm și Science Fantasy – vracii de pe norul interior	59
Rodica Gabriela CHIRA	

II CULTURAL ENCOUNTERS

Finlanda și România – confluente istorice și culturale	69
Mircea POPA	

Adrian Marino și Finlanda	83
Mircea POPA	

Personaje finlandeze în literatura română contemporană. Cu exemple din Mircea Cărtărescu și Simona Sora	87
Romanița CONSTANTINESCU	

Pavel Dan și Aleksis Kivi. Studiu comparativ	91
Gabriela CHICIUDEAN	

Romanian culture meets the Finnish culture - an interview	111
Eveliina SEPPÄNEN	

Katsaus suomalais-romaniaalaiseen perheeseen – haastattelu 113
Susanna MARINICA

Omatoimimatkailua Tonavan suistolla 115
Anssi VUORINEN

Kalakeittoa, geamparale ja mutakylpy 119
Anca SARAU-VUORINEN

III LANGUAGE

Din enigmele morfologiei Românești – originea genului neutru 125
Constantin-Ioan MLADIN

Comunicare și traducere – aspecte ale actului didactic de predare a limbii române ca limbă străină 133
Nicoleta NEȘU

Lexical loans from Spanish into the Romanian language spoken within the Romanian communities in Spain 143
Ioana JIEANU

IV BOOK REVIEWS

Mircea Popa și studiul interferențelor culturale româno-scandinave 155
Paul NANU

Virginia Popović – opinii și reflecții. Lirica românească din Voivodina. 159
Sorin D. VINTILĂ

The political dynamics of Romanian immigration in Italy and Spain 161
Saila HEINIKOSKI

Romanian nykyelokuvan juurilla 163
Riikka NIEMELÄ

Introducere

La sfârșitul acestui an, avem plăcerea să vă prezentăm al doilea număr din noua serie a *Columnnei*, în speranța că selecția de articole va fi pe gustul cititorilor. De data aceasta, aproximativ două treimi din materiale sunt în limba română (restul fiind în engleză sau finlandeză), fenomen cu totul diferit față de apariția precedentă. Suntem onorați să avem autori din medii academice și culturale diverse și le mulțumim, cu această ocazie, pentru contribuția lor. Ca de obicei, revista noastră atribuie un loc important discuției asupra interferențelor culturale româno-finlandeze, dedicându-le un capitol separat. Celălalte capitole sunt centrate pe cultură, lingvistică și recenzii de carte.

Foreword

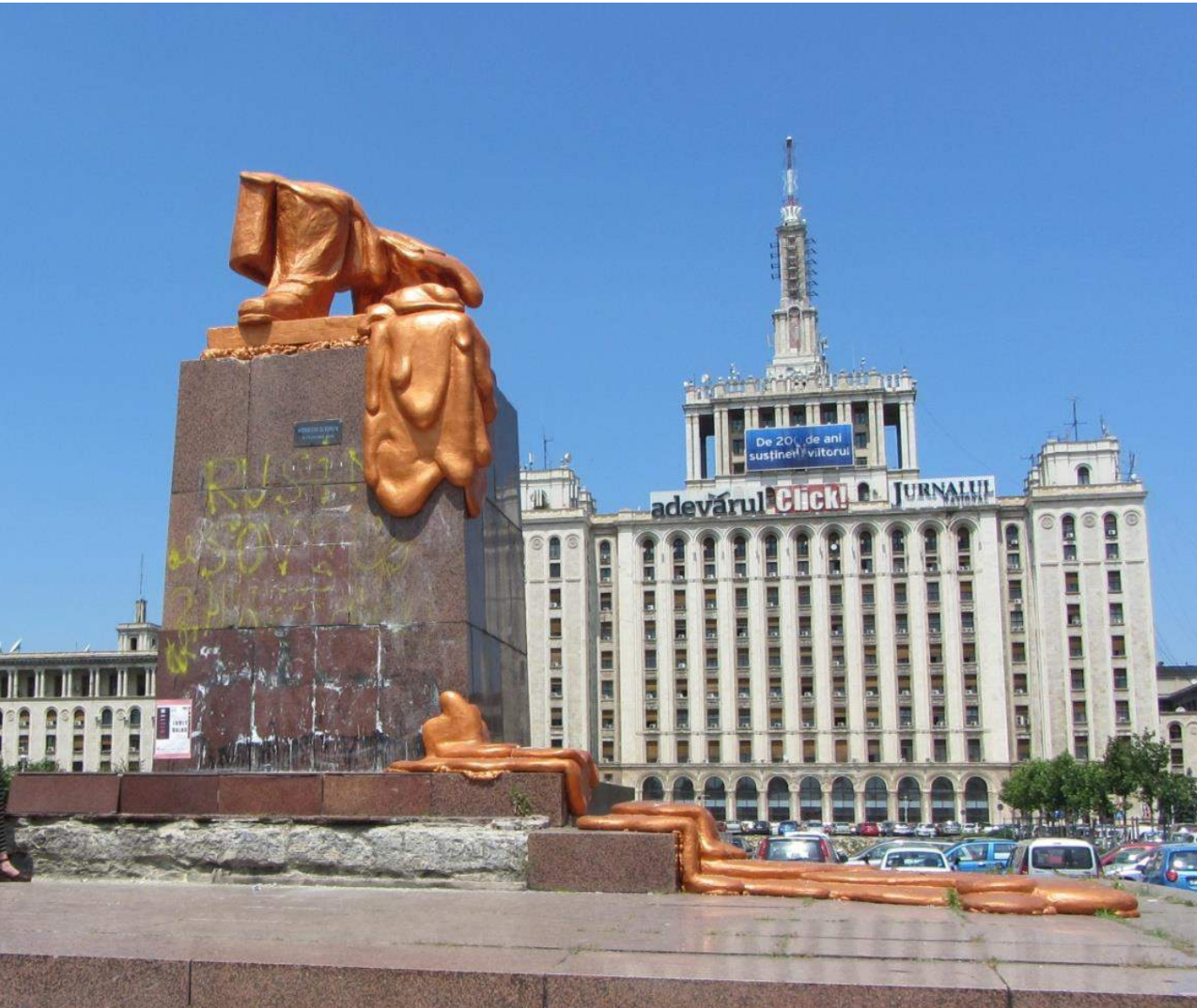
It's our pleasure, at the end of this year, to present you the second issue of the new series of *Columnna*, hoping that the readers would find the articles selection pleasurable. Approximately two thirds of them are in Romanian language (the rest being in English or Finnish), which was relatively unexpected and different from the previous issue. We are honoured to publish on this occasion authors from very diverse academic and cultural milieus and we would like to take this opportunity to extend to them our gratitude for getting involved in our project. As usual, our magazine favours the Romanian-Finnish cultural exchanges by dedicating a chapter to this topic, the other ones being focused on aspects relating to arts and culture, language and book reviews.

Esipuhe

Näin vuoden lopuksi meillä on ilo esitellä *Columnna*-lehden toinen numero toivoen artikkelivalikoiman miellyttävän lukijoita. Toisin kuin osasimme alun perin odottaa, kaksi kolmasosaa lehden artikkeleista on romaniankielisiä (lopun suomeksi ja englanniksi), ja eroaa näin edellisestä numerosta. Tässä numerossa meillä on kunnia julkaista kirjoituksia hyvin erilaisissa akateemisissa ja kulttuurisissa konteksteissa toimivilta kirjoittajilta ja haluamme kiittää lämpimästi kaikkia hankkeeseen osallistuneita. Lehti keskittyy jälleen romanialaisen ja suomalaisen kulttuurin kytköksiin, joille olemme omistaneet lehdessä myös kokonaan oman lukunsa. Muut osiot tarjoavat näkökulmia taiteeseen ja kulttuuriin, kieleen sekä kirjallisuuteen.

Paul Nanu

I Art and Culture

Femeia ca vehicul

Darie DUCAN

Piese de teatru ale lui Matei Vișniec, destul de diverse în abordarea lor tematică, au un substrat politic care poate fi citit ușor, dar de multe ori ele se și sus-trag politicului cu inteligența instinctului de supraviețuire. Creația sa cuprinde piese explicit politice ca *Istoria comunismului povestită bolnavilor mintal* precum și piese mai puțin explicite, între parabolic, esopic și cotidian, cum ar fi *Caii la fereastră*.

Distanța de la explicit la mai puțin explicit nu atentează totdeauna complexitatea piesei, nu face din ele piese cu teză. E cazul piesei *Despre sexul femeii ca un câmp de luptă în războiul din Bosnia*.

Apropiat de problematica politică a Balcanilor, la începutul anilor 90 (ca jurnalist RFI), Matei Vișniec scrie o piesă cu două personaje, complexă și, paradoxal, care arată lumea războiului, în urmările sale, în intimitate. Intimitatea aceasta e una construită printr-o progresie specifică a răului și mai ales a raportului de spațiu public/ privat. Dorra e o femeie violată în timpul războiului de către un grup de inamici, e internată într-un spital de recuperare. Iar Kate e un psihoterapeut american în interes profesional. Luciditatea Dorrei, atitudinea ei refractară în toată disperarea post-violului, față de Kate, e un vehicul al tragediei. Ea știe perfect că e într-o mi-

siune profesională și nu e interesată de ea afectiv, empatic. Aici se observă și forța dramaturgică a Dorrei, în luciditatea plină de o sensibilitate dusă până la sublim: ea are nevoie de cineva dar nu acceptă să se mintă. Pe parcursul multor scene, la început, Kate încearcă să dialogheze cu Dorra, însă aceasta refuză. Tăcerea ei e un semn al lucidității, nu al nebuniei sau al incomunicabilității. Dacă la Harold Pinter, în *Mountain language* personajele vorbesc limbi diferite și suferă de incomunicabilitate, aici e vorba tocmai despre o comunicare, despre o reacție prin evaziunea reacției. Atitudinea lui Kate e resimțită,

în urma violului, ca un viol ulterior, mental. Discursul lui Kate și comportamentul par mai degrabă ale unui jurnalist interesat de picanteriile războiului decât de sănătatea pacienților. Kate a venit să

îl cunoască pe Freud, despre care a scris un doctorat de 770 de pagini, mai degrabă decât să vadă efectele violurilor de război. Dorra se întâmplă să fie pentru ea un cobai necesar.

Abilitatea dramaturgică, spre deosebire de alte piese ale lui Matei Vișniec, e dată aici de stilul rece, aproape neutru al scriiturii și de luciditatea dialogului pe toate segmentele. Încă de la început o vedem pe Kate citind fragmente din jurnalul său intim:

« Dans les guerres interethniques, le sexe de la femme devient un champ de bataille. On a vu ça en Europe, à la fin de XXème siècle. Le pénis du nouveau guerrier est trempé dans le cri des femmes violées comme autre-

„Je le hais tellement
que
je ne peux pas mourir”

fois le couteau du chevalier dans le sang de son adversaire. »

care are tonul la jumătatea distanței dintre științific și informativ, altfel spus ușor și fără nuanțe ca o știre de presă. Singurele intruziuni personale și care lasă loc de oralitate indusă sunt ezitățile de teoretizare, reformulările:

« A voir si les concepts suivants pourraient expliquer mieux les sources de la violence ethnique en Bosnie : Libido nationaliste. Nationalisme libidinal. Sadisme ethnique infantile. »

Golul interior al lui Kate se vede începând de aici, până și jurnalul său e neutru, științific, rece, mai mult, cu structură publică, ca o pagină de gazetă. Acest fapt justifică reticiența Dorrei și îi favorizează luciditatea până la a pactiza cu dușmanul. Își apără violatorii de asaltul medical-mediatic asupra ei. Ce apără ea e, de fapt, un naturalism al spiritului uman, un instinct vital pe care, cu toate că suferă, îl înțelege perfect, dacă nu tocmai din această cauză. Forța e de eroină antică. E un fel de *teatralitate uterină*, în același timp e și o urmare a unui teatru (théâtre de guerre, théâtre d'opérations), dar și o teatralitate în nuce. Fatalitatea violului (post-factum) urmat de copilul agresorului lansează un spațiu de progresie optică spre Oedip. Dorra se află în poziția de vehicul atât prin faptul că vine din teatru, e în teatru și merge spre o posibilitate de teatru cât și prin faptul că ascunzând autorii violului pentru a lupta politic cu o difuzare mediatică mai mult decât cu un naturalism al instinctului vital ilustrează lupta dintre două lumi: o lume de oameni (umanul nu exclude violul) și o lume de cobai. Ea nu vrea să își dezvăluie agresorii, deși Kate afirmă în jurnalul ei rece:

« Kate : Presque un quart des femmes que nous avons questionnées sont capables de donner le nom ou les noms de leurs agresseurs. »

Dar presiunea complexului indicibilului duce la o explozie care din apărare devine ea însăși asalt, devine contraviol la violul mediatic de după viol. Pentru că Dorra de fapt nu îi spune nimic notabil, nimic care să demaște, ci îi spune că sunt cinci, împrăștiind vina, făcând-o comună, folclorizând-o, împrăștiind-o ca să nu poată fi tras nimeni la răspundere, dar, mai ales, să nu fie tras la răspundere de către Kate. E o puternică mască prin limbaj. Foarte clară și totuși puternică, percutantă. De aici și analogia cu teatrul grec, în forma de execuție.

« DORRA - Mais si, vous voulez que je vous raconte comment ils m'ont violée.

KATE - Non, Dorra, je ne veux pas que tu me racontes quoi que ce soit.

DORRA - Mais si, vous voulez que je vous raconte en détail comment ils m'ont violée.

KATE - Non, Dorra, je ne veux pas que tu me racontes ça.

DORRA - Mais si, c'est pour votre rapport.

KATE - Je n'ai aucun rapport à faire, Dorra [...]

DORRA - Ils étaient cinq.

KATE - Je ne veux rien savoir, Dorra.

DORRA - Vous venez de Boston.

KATE - Oui.

DORRA - Ils étaient cinq.

KATE - Je ne veux rien savoir, Dorra.

DORRA - Vous habitez Boston. Vous allez retourner bientôt à Boston. »

O probă de reușită virtuozitate în personajul Dorra este puterea de a nu fi propria ei victimă. Cruzimea față de ea, destul de ambiguu reperabilă, se va dovedi devastatoare pentru Kate, care va fi o victimă a victimei, știința neputând concura cu instinctul vital. Scriitura,

metisând inteligent și abil publicul și privatul, până la o natură de eseist, stratifică exact noxele psihanalitice ale unei relații la fel ca războiul. De fapt acțiunea în această piesă nu se petrece între personaje, ci între mai multe războaie iar personajele fac acțiunea în măsura în care se identifică cu acele războaie. Ceea ce nu e neapărat o implicare de personaje tipologizate, schematice. Singurul schematism, și partea cea mai puțin reușită a piesei, chiar o scădere - dintr-un anumit punct de vedere - e enumerarea de tip enciclopedic-vulgar a caracteristicilor tuturor popoarelor din balcani : ca un fel de enumerare a violatorilor. În exterior ea pare o teză destul de fățișă și care deturneză realismul piesei ajungând până în vodevil. Dar, pe de altă parte, ambele personaje discutând despre fiecare popor în termeni la îndemâna culturii generale și a clișeeilor vehiculate despre acele popoare, nu fac decât să intre în prezenteismul prezentativ al presei, al misiunii de ziarist care își face meseria fără a vedea și omul în dezastrele despre care scrie. Omul devine vehicul.

« Elles trinquent et s'embrassent. DORRA reprend le jeu. Musique turque. KATE remplit les verres et participe de plus en plus au jeu.

KATE - Ca c'est turc!

DORRA - Oui, c'est turc.

KATE - Donc, les Turcs...

DORRA (dans la peau d'un autre "homme des Balkans") - Les Turcs, moi, je les respecte les Turcs, les Turcs, ça reste une force, un pied en Asie, un pied en Europe, les Turcs, ça reste incontournable, je suis allé cet été à Istanbul, c'est fou ce que tu trouves là, ça reste un grand empire, les Turcs, d'ailleurs c'est avec eux que nous faisons maintenant des affaires car les Français, les Italiens, les Anglais, ils sont loin, ça leur prend trop de temps pour venir jusque chez nous. Non, les Turcs, ils sont très travail-

leurs, t'as vu combien il y en a en Allemagne, et ils travaillent tous, il y a quatre millions de chômeurs en Allemagne mais les Turcs qui sont là ils ont tous trouvé du travail, vraiment, il y a quelques mois, un Turc a ouvert une boulangerie à côté de chez moi, maintenant je mange du pain turc et c'est bon, les Turcs, ils reviendront peu à peu dans les Balkans, tu verras, moi, je n'ai pas d'amis turcs et pourtant je les respecte les Turcs... »

Adevărul e că aceste cuvinte par imposibile în gura Dorrei, cabotine și spuse cu o distanță cu care un om implicat nu le spune, tocmai pentru că are conștiința implicării, că e și ea victima unui clișeu de recepție de către cei din țări mai civilizate. Dansurile naționale care însoțesc replicile de acest fel - și care duc în vodevilul nu cel mai fericit - mă întreb dacă nu sunt o cursă pe care i-o întinde Dorra lui Kate pentru a deveni ea psihologul, în sensul dostoevskian al urii și al pasiunii: când ți se pare că mentorul tău a trădat ideea și atunci vrei să îl suprimi, ținând mai mult la ideea pe care ai avut-o împreună decât la el. Măcar statutar, Kate ar trebui să îi poată fi mentor Dorrei, pentru refacere. O posibilă retroversiune a clișeeilor. Dar clișeele apar *in nuce* în jurnalul lui Kate:

« Est-ce que les ethnies qui n'ont jamais eu un Etat national réagissent en quelque sorte comme les êtres qui n'ont pas atteint le stade de la sublimation de leur libido sexuelle? »

Geopolitica aceasta, să o numim libidinală, lasă impresia criticii proprii, fiind trecută prin jurnal. Ea este doar o iluzie care face mai complex personajul Kate. Dacă un regizor s-ar gândi ca ea în loc să citească din jurnalul său intim, să citească dintr-un ziar, s-ar pierde un liant fundamental pentru contextual tragediei. Tensiunea contextului are

ceva tot mai rar adus în teatrul contemporan și pierdut undeva (vorbesc de un realism neostentativ, ci egal cu sine, de tipul lui Harold Pinter) prin suprasolicizarea mijloacelor, de pildă în *Blasted* de Sarah Kane. În mare parte, piesa lui Vișniec, prin fragmentele ei de jurnal prețios și rece are ceva din tonul articolelor în general. Și, în special, din violența și aluzivitatea recenziilor la *Blasted*. Nu e nicio legătură fizică între cele două piese, dar alăturarea arată un temperament al teatralității postteatrale, al teatrului tranzitoriu. Prin Dorra avem de a face, de fapt, cu un triplu personaj care definește acțiunea. E chiar o formă de sonată această complexitate, nu numai prin opțiunea tripartită *teatru uterin*, *teatru în fapt* și perspectiva pentru un *teatru ulterior*, ci și prin acțiunea în sine care păstrează temele în aceeași arie: *viol*, *viol mediatic*, *contraviol*.

Miza pe un detaliu, dintr-o întregă frescă de epocă, se explică la nivel social și antropologic prin intim. Dar apelul la intimitate nu e numai o situație a realității la scară redusă și de simbol, ci e un complex al desfigurării omului prin fapte pe care le înțelege, dar pe care nu le urăște. Dorra, femeia bosniacă violată și care poartă în pânțele copilul violatorului inamic, nu își urăște violatorii, ci se răzună pe un fapt general: îl urăște pe Dumnezeu. Și această pulsiune e singura care o ține în viață. Peste aceasta, lipsa de construcție a lui Kate – sau tocmai construcția ei prin sustragere – e remarcabilă. Un vid vasal și totuși performativ.

« DORRA - Tu sais, Kate, pourquoi je suis encore en vie, maintenant? »

KATE - Non... Oui...

DORRA - Parce que j'ai découvert que Dieu existe, Kate.

KATE - Oui.

DORRA - Et je le hais, Kate. Je le hais. Avant je ne croyais pas qu'il existait. Mais après je me suis dit, non, tant d'atrocité, ça n'a de sens que si Dieu l'a voulu pour se nourrir de cette atrocité. Et depuis, sans être croyante, je le hais. Et c'est ça qui me tient encore en vie. Je le hais tellement que je ne peux pas mourir. Tout simplement, je ne peux pas mourir à cause de la haine. Tu comprends, Kate. Es-tu croyante, Kate?

KATE - Je ne sais pas. »

Personajul Dorra e străbătut de complexul Hannah Arendt asupra monstruosului, nu îl consideră antiuman, ci cu precădere uman. Nu e o formă de justificare, e o formă de înțelegere și de iertare treptată. Rugăciunea devine un blestem. Altundeva apare o scenă (6) de o simplitate și răceală dramaturgică remarcabile. Dramaturgul aproape că nu intervine, ci mediază.

« DORRA : Je te hais. Je te hais. Je te hais. Je te hais. Je te hais. Je te hais. »

O altă nuanță politică se străvede și din faptul că locul unde este situat sanatoriul e lângă lacul Constance, nu în Elveția, despre care întrebă Dorra, ci în Germania, la graniță. Acest *nu în Elveția*, adică nu într-o neutralitate pe care o visase dintotdeauna, dar aproape de ea, e un stimul care are legătură cu simbolicul, subliniază încă o dată – mai în context decât prin intim, dar și mai general – implicarea, performanța Dorrei în cadrul formei de sonată. Gaston Bachelard observase¹ diferența dintre situarea în proximitatea apei și situarea în ea. Prin *complexul lebedei*.

« KATE - Non, on est en Allemagne. Mais la frontière suisse est à quelques centaines »

¹ *L'Eau et les Rêves*, Éditions José Corti, Paris, 1941.

de mètres. La Suisse, tu peux d'ailleurs la voir par la fenêtre. »

Ceea ce nu poate fi atins dar se poate măsura împacă (sau dezvăluie) faptul că de la credința în Dumnezeu până la ură e numai o diferență foarte mică, o problemă de unghi optic. Fereastra întărește ideea aceasta a spectrului, precum o va face spre final perspectiva copilului. Iar în cazul lui Kate, distanța aceasta mică se închide în replica:

« Tu comprends, Kate. Es-tu croyante, Kate? »

KATE - Je ne sais pas. »

Începe, după violul mental pe care Dorra îl desfășoară subtil asupra lui Kate, să o domine explicit, superioritatea ei devenind una generoasă. E vorba despre o generozitate cabotină a omului puternic.

« DORRA - Tu es si naïve Kate, que je commence à m'attacher à toi. »

KATE - ...

DORRA - Je t'aime bien, Kate. Et parce que je t'aime bien, je ferai quelque chose pour toi. »

Intruziunile în realitate ale jurnalului sunt însoțite de notația locului unde au fost scrise. (*Camp de Doboș, Bosnie, juin 1994*) Ele comunică structural și imprecis cu clișeele naționale pe care cele două personaje le dezvoltă apoi în niște tirade care nu exclud, ci din contră, includ publicul spectator: pot fi ale lui. Așa cum funcția internă a faptului că Dorra nu vrea să își dezvăluie agresorii și îi împarte la cinci – urmând să nască un copil comun al războiului – e aceea de a generaliza vina, așa și vehicularea clișeelelor identitare e o reducere la scară burlescă și tragică a identitarului. În acel moment, Dorra practică un sadism de o

mare finețe și își duce agresivitatea până departe.

Uneori, Matei Vișniec poetizează în detalii replicile și strică acea răceală pulsatorie și benefică realismului.

« DORRA : [...] on n'a jamais eu un vrai Etat, on n'a jamais été indépendant, on ne sortira jamais du communisme, le communisme nous a altérés jusqu'à la moelle, on n'a... ("L'homme des Balkans" vomit.) Blouah... (Pause. DORRA redevient elle-même.) A trois heures du matin, il met sa tête sur la poitrine de sa femme... Il a besoin de sa chaleur, il a besoin qu'elle le caresse pendant qu'il verse les larmes de son amertume civique, transcendante, cosmique... »

Oricât realism ar aduce o scenă în care un personaj vomită, contextul în care o face e unul artificial, decupat din realism și plansat între replici stereotipe, clișeistice. Artificialitatea de acest tip există și la Sarah Kane dar acolo e un soi de exces vizibil, nu un potpourri de registre. Excesul din *Blasted* vătămează. În această piesă, Matei Vișniec derutează. E imposibil ca o femeie cu trecutul Dorrei să se gândească, în timp ce vomită, la *son amertume civique, transcendante, cosmique...* E o gândire prea conceptuală, e vocea autorului, nedigerată până la capăt. Încrâncenarea și durerea cad în negativ, în burlesc. Ceea ce ar salva puternicul personaj al Dorrei, deși plin de toxinele unei lumi pe care ea o refuză cu îndârjire, e să fie privită ca o Phèdre în negativ. Ea nu ucide copiii, are cruzimea să îi nască.

Perspectiva unui copil nedorit poate fi privită ca o victorie a vieții asupra războiului, dar e în cheie minoră pentru că drama e altundeva. Drama e în relația cu Kate, care vrea să îi ia copilul pe care Dorra inițial refuză să îl aducă pe lume. Teza despre Freud a lui Kate o face să trăiască realitatea în teză. Și să

devină un personaj de hârtie care - fără ca nimic să anunțe - iese brusc din rolul ei livresc și începe să aibă remușcări. Începe să simtă depresia. Ieșirea din livresc.

« Kate. [...] auteur d'une thèse de doctorat de 770 pages sur Freud ... »

e deja realizată de Dorra prin refuzul numerotării. Pagini sau scaune, e vorba despre același lucru.

« DORRA (hystérique) - Je veux partir d'ici tout de suite. Je veux pas que l'Amérique m'offre la chaise 6632D. Je ne veux pas cette couverture 32 507 F. Je veux partir tout de suite! Je veux quitter ce lieu maintenant! (En pleurant.) Je veux partiiir... »

Dorra a înțeles asta mai repede și de aici și decalajul interior dintre cele două personaje. De aici și diversitatea lor. Kate ajunge în depresie și din cauza Dorrei, dar și din cauză că pentru ea numerele (770) au o relevanță. Ambele depresii – deși în cazul Dorrei nu mai e depresie, ea devine agresivă voluntar – lucrează în caracterul identitar al personajelor și le metamorfozează. De aceea relația frizează dostoievskianismul cuplului maestru-discipol, pentru că relația dintre cei doi nu e deloc univocă. Violul mental exercitat de Dorra asupra lui Kate o determină pe aceasta din urmă să aibă remușcări față de propria ei viață și să dorească să îi ia copilul, să îl ducă în America. Raportul care se stabilește e unul de *paternitate*, Dorra fiind partea activă a unui cuplu asexuat pe filieră freudiană, iar Kate partea pasivă. Atitudinea maternă a lui Kate e perfect justificată în acest raport complex de modificare a criteriilor. Până la transferul de vitalitate.

« DORRA - Il ne sera jamais mon enfant. Je ne l'ai pas voulu. Personne ne l'a voulu. Cet enfant n'a pas de mère ni de père. Il n'existe pas, Kate!

KATE - Mais si. Il pousse en toi. C'est toi sa mère. »

Asta e cu adevărat percutant și implicat pentru spectator, mai ales pentru unul occidental care poate fi purtător de clișee (cum, iată, și oamenii din orient le au față de ei) și se poate identifica tocmai cu liantul care constituie intriga, un postodipianism al lui Freud. Subiectul, în sine, și răceala tehnică a scriiturii se sustrag caracterului poetizant, în ansamblu, piesa rămânând una artistotelică. Nu șochează spectatorul la modul insuportabil și violent, cum face Sarah Kane, dar îl pune într-o situație incomodă prin această formă de sonată a violurilor. Care nu e o ierarhie, ci are un caracter continuu, se modifică, se metamorfozează, dar păstrează tema și umorile. Aș numi asta *teatru aluvionar*.

La un moment dat, *paternitatea* lui Kate merge mai departe. Ea imită vocea bunicului său. Se creează, deci, o linie identitară masculină.

« KATE - Mais il faut que je te raconte comment il est devenu tailleur de pierres, mon grand-père. (Elle devient la voix de son grand-père.) »

Originile ei irlandeze și simbolistica minoră a Europei cu pietrele ei asigură un strat necesar dar neimportant al publicului. În timp ce Kate își povestește viața deschis, altfel spus se transformă, se dezinhibă, Dorra vorbește cu copilul din pânțele ei și îl mimează în viitor. Răspunde în locul lui.

« DORRA - Je suis là... Qui es-tu? C'est moi. Qui? Moi. Je ne te vois pas. Mais si. Qu'est-ce que tu veux? Pars! J'ai faim. Et alors? Il faut que tu me donnes à manger.

T'as déjà mangé toute ma chair. Qu'est-ce que tu veux que je te donne encore à manger? Il faut que tu me donnes à manger. Je t'ai donné tout mon sang. Qu'est ce que tu veux encore à manger. J'ai faim. Tu es ma mère. Il faut que tu me donnes à manger. Je ne suis pas ta mère. Je ne voulais pas être ta mère. Je ne serai jamais ta mère. Tu n'as pas de mère. Mais si. Ma mère, c'est toi. »

Jocul de roluri e tragic, monologul interior devine exterior. O avortare a monologului. Un inteligent joc de roluri cu forma de scriitură, pe care, de această dată, contextul îl favorizează din plin. Monologul e și el o formă de fœtus. Dacă Kate se consideră tatăl viitorului copil al Dorrei, Dorra poartă în ea un fœtus dublu : fœtus-ul și discursul său. Acest cumul e teatral prin excelență, în spiritul performativ al lui Jakobson. *Dire c'est faire*. El e botezat prin propriul discurs, prin puterea de a-i da replică mamei sale. Ea îi duce și rolul în spate. El îi conferă ei legitimitate iar ea lui. Dincolo de această ecuație rămâne depresia personală a personajului, într-un fel de latență inertială, ea însăși paradoxală.

Interesantă e și întâlnirea dintre Dorra și jurnalul lui Kate, petrecută în afara scenei – deci asemănătoare cu un viol (ob-scene). Citim asta în didascalii.

« DORRA (qui regarde vers le journal ouvert de KATE ; on doit comprendre que DORRA a lu ce journal) - Par exemple, ici, pour appliquer une nouvelle méthode, ta méthode cathartique dans la psychothérapie des femmes violées en Bosnie.

Pentru spectator, însă, întâlnirea nu e una crucială, ci e una de acord, previzibilă. Toată tragedia s-a terminat deja. Întâlnirea cu jurnalul are ceva liniștitor din răcoarea și simbolistica unei păduri din Shakespeare (*Visul unei nopți de*

vară) care protejează și întreține misterul. Cu desebirea că aici ea nu întreține niciun mister, ci o pune la adăpost pe Dorra, o asigură că nu s-a înșelat. Că a intuit bine rolul lui Kate. Rolul în viața de personaj.

« DORRA toute seule.

DORRA - Pourquoi veux-tu cet enfant, Kate? Tu es folle? Tu as déjà deux enfants. Qui sont les tiens. Tu as un mari. Tu as une famille. Ta vie est ailleurs. Pourquoi traînes-tu toujours par ici? Tu n'es pas responsable. Tu n'es pas coupable. Tu n'es pas née ici. Tu es américaine. Tu n'es pas née en Europe. Tu es née aux Etats-Unis. »

Urmează câteva tresăriri și întrebări pe care și le pune Dorra în singurătate, vorbind de această dată cu Kate, exact cum adineauri vorbise cu copilul său. Ce urmează e explozia conflictul care exista în stare latentă până acum. Dur și verosimil.

« KATE (presque au bord d'une crise) - Je le veux! C'est tout! Après tous les cadavres que j'ai déterrés chez vous, j'ai le droit de rentrer chez moi avec cet enfant!

DORRA - Arrête, Kate. Tu ne l'auras jamais.

KATE (sereine, en regardant dans le vide) - Ton ventre c'est un charnier, Dorra. Quand je pense à ton ventre je vois un charnier plein de cadavres séchés, ou bouffis, ou pourris...»

Atitudinea lui Kate e tocmai reculul puterii lui Dorra de a-și depăși tragedia și a nu o lăsa pe Kate să o observe în limitele umanului medical, cum preconizase. Depășirea condiției de cobai și, deci, a supratragediei. Pe de altă parte, vehemența lui Kate de a dori copilul fără niciun fel de argument pune în valoare celălalt personaj, pe Dorra. Ea e acum cea care pune întrebări. Decalajul dintre cele două personaje e realizat în scriitură

uneori, ca un întârziator. Suprapunerea discursului pe cel care îl produce permite o marjă de inexplicabil. O marjă de plusvaloare.

« KATE (elle parle pour DORRA mais elle ne s'adresse pas directement à DORRA; nous sommes dans un moment décalé de l'action) - Comment te dire, Dorra, que la nature a peur de vide. »

După nașterea copilului, Kate pleacă în America (un adevărat complex masculin al lui Ulise) și cele două continuă să își vorbească prin scrisori. În didascalii e evidentă scrisoarea Dorrei. Nu și a lui Kate. Dar decalajul tehnic de scriitură al dialogului celor două asta sugerează acum, două ritmuri diferite de viață. Relația care se păstrează are ceva din schimbul epistolar al cuplurilor. Ele două au împreună acest copil, copilul nevrozei, copilul războiului. Un copil dintr-o relație asexuată. Printre atâtea violuri. Puterea de decizie a Dorrei vine în momentul când se apropie de lac, la una dintre plimbări și vede un copac mort. Iar lângă el un text care spune că va fi plantat altul tânăr în locul său. Optimismul și speranța revin.

Această piesă de teatru, minimalistă în cerințele de decor și rece în didascalii, are în ea forța și pulsiunea momentului dar și tragedia clasică a marilor personaje feminine.

Bibliographie

Matei Visniec, *Du sexe de la femme comme champ de bataille dans la guerre en Bosnie*, Actes Sud - Papiers, 1997.

Pièce écrite en résidence au Centre National des Écritures du Spectacle (La Chartreuse) de Villeneuve - Lez-Avignon, (novembre/décembre 1996).

Gaston Bachelard, *L'Eau et les Rêves: essai sur l'imagination de la matière*, Éditions José Corti, 1941.

În căutarea drumului de evadare – experiențele închisorii în "Evadarea Tăcută" a Lenei Constante și "Memoriile" lui Valeriu Anania

Anna GARTYCH

"Mereu în sus vrea să se-nalțe, pe stâlpi și trepte, viața însăși: vrea să privească-n depărtare, după încântătoare frumuseți – iată de ce are nevoie de-nălțime! Și pentru că îi trebuie-nălțime, îi trebuie și trepte, și rezistența treptelor, și pași ce suie! Viața vrea să suie și-n felu-acesta să se depășească."¹

Literatura română, fiind un lucru de nedespărțit de evenimentele istorice cu care a trebuit să se confrunte în special în perioada comunistă, este o literatură prosperă în textele cu caracter memorialistic. Odată cu căderea regimului comunist în 1989 putem observa o schimbare a peisajului editorial. Datorită textelor cu caracter memorialistic a fost posibil să se creeze un pod între perioada din înaintea anului 1989 și cea care a urmat.² Cu alte cuvinte, societatea românească, trăind anii comunismului într-o defulare completă, a avut nevoie

¹ Friedrich Nietzsche, *Așa găit-a Zarathustra. O carte pentru toți și nici unul*, Editura Humanitas, București 1994, p. 164.

² Emilia Ivancu, *Szansa pewnej literatury: Pisarze rumuńscy w XXI wieku*, p. 68, *din Ta sama Europa? Inna Literatura?*, pod redakcją Justyny Czechowskiej i Anny Kramek-Klickiej, Editura Forma. Fundacja na Rzecz Badań Literackich, Szczecin, Bezrzcze, Varșovia 2010, traducerea Tomasz Klimkowski.

de a-și exprima suferințele și experiențele dureroase.

Scopul principal al acestei lucrări este de a prezenta experiențele închisorii ale Lenei Constante și ale preotului Valeriu Anania. Aceste două persoane, care de-a lungul mai multor ani petrecuți în închisori din România au trebuit să facă față unei încercări de distrugere a umanității, sunt două exemple ale victimelor regimului comunist în cel mai rău sens al cuvântului. Pe baza a două cărți cu caracter pur memorialistic – "Evadarea Tăcută" a Lenei Constante și a "Memoriilor" lui Valeriu Anania voi prezenta, atât prin prisma conceptelor din domeniul psihologiei cognitive, cât

„Nu mai eram decât un
nimeni. Nu mai eram nimic.
Adevărul meu nu mai era
adevăr.”

și a celor filozofice, modalitățile care le-au permis supraviețuirea și evadarea spirituală în și din închisoare.

În prima parte a acestei lucrări, voi prezenta conceptul de memorie autobiografică. În al doilea rând, bazându-mă pe psihologia cognitivă, voi face o analiză a teoriei logoterapiei a lui Viktor Emil Frankl cu referire la experiențele închisorii în "Evadarea Tăcută" a Lenei Constante și "Memoriile" lui Valeriu Anania. Pentru a completa această idee din domeniul psihologiei, voi face trimiteri la impactul traumei asupra psihicului omenesc. În partea următoare voi demonstra conceptul de libertate al lui Jean-Paul Sartre în contextul expe-

riențelor penitenciare în ambele cărți. Această lucrare constă în două concluzii fundamentale. Prima dintre ele este faptul că atât Lena Constante cât și Valeriu Anania reușesc să își păstreze libertatea în închisoare și să supraviețuiască prin transformarea propriei suferințe în creație. Mai mult decât atât, libertatea interioară (psihică) este mult mai importantă decât libertatea fizică pentru că ea reprezintă un lucru fără care omul nu poate supraviețui.

Memoria autobiografică

Intenția acestei lucrări comparative este de a prezenta experiențele închisorii în ”*Evadarea Tăcută*” a Lenei Constante și ”*Memoriile*” lui Valeriu Anania. Totuși, pentru a prezenta cât mai bine analiza modalităților de evadare spirituală în închisoare în partea următoare a lucrării, la început trebuie prezentat conceptul de memorie autobiografică în sine și poziția ei remarcabilă față de alte categorii de studii literare.

Chiar de la început trebuie subliniat faptul că memoria niciodată nu a fost o categorie de studii literare *stricto sensu*.³ Cu alte cuvinte, memoria este o categorie care nu poate fi despărțită de alte domenii ale vieții, de exemplu psihologie, sociologie, filozofie, ș.a.m.d. Prin urmare, în această lucrare voi face trimitere atât la concepte din psihologia cognitivă, cât și la filozofie.

Cum rezultă din analiza literaturii din domeniul psihologiei cognitive, cea mai adecvată definiție a memoriei autobiografice pentru această lucrare este cea propusă de Maria Jagodzińska. Con-

form definiției oferite în *Psihologia memoriei*, cea mai importantă caracteristică a memoriei autobiografice este legătura strânsă cu ”Eul”.⁴ În consecință, se poate spune că dacă ”Eul” este de fiecare dată un lucru subiectiv care rezultă din individualitatea omului și din diferențele genetice, atunci, fără nicio îndoială, și memoria autobiografică este întotdeauna un lucru individual. Mai mult decât atât, memoria autobiografică ca domeniu al studiilor literare este întotdeauna ceea ce ține de subiectivitate, drept pentru care hotarele acestui canon literar sunt foarte greu de stabilit.

În al doilea rând, în termenii propuși de Tomasz Maruszewski, memoria autobiografică înseamnă, în cel mai simplu mod, experiențele anterioare ale vieții.⁵ În consecință, precum în cazul definiției Mariei Jagodzińska, și aici se poate constata că, dacă omul își trăiește experiențele proprii în felul său, atunci și memoria este strâns legată de individualitate. Merită aici să facem următoarea observație și anume că de aceea unii cercetători în loc de a folosi conceptul de memorie autobiografică folosesc termenul de memorie personală (*personal memory*).⁶

Din punct de vedere literar, trebuie să stabilim un loc al memoriei autobiografice în literatură, în special în literatura română. Cum susține Elżbieta Rybicka în cartea ”*Geopoetyka, Przestrzeń i miejsce we współczesnych teoriach i praktykach literackich*”, memoria s-a dovedit să fie un pod perfect între di-

³ Elżbieta Rybicka, *Geopoetyka, Przestrzeń i miejsce we współczesnych teoriach i praktykach literackich*, Editura Universitas, Cracovia 2014, p. 301.

⁴ Maria Jagodzińska, *Psychologia Pamięci, Badania, Teorie, Zastosowania*, Editura Helion, Gliwice 2008, p. 214.

⁵ Tomasz Maruszewski, *Psychologia poznania*, Gdańskie wydawnictwo psychologiczne, Gdańsk 2001, p. 211.

⁶ *Ibidem*, p. 214.

scursul istoric și discursul literar.⁷ Cel mai bun exemplu pentru vericiditatea acestei teorii este literatura română, în care, atât până anul 1989, cât și după aceea, jurnalele, strâns legate de memoria autobiografică, constituie baza acestei literaturi. Cu alte cuvinte, din cauza evenimentelor istorice prin care românii au trebuit să treacă (Mișcarea Legionară, perioada stalinistă și comunistă, închisorile, etc.), a apărut nevoia de exprimare a propriei suferințe. Cea mai bună modalitate pentru acest lucru a fost literatura. Acest argument îl confirmă cel mai bine următoarele cuvinte ale Lenei Constanțe:

”Atunci, de ce să scriu? Pur și simplu ca să depun și eu o mărturie omenească. Pe cât posibil, să nu vorbesc de aspectul politic al detenției mele. Vreau să vorbesc de starea de detenție, ca atare. Cu perfecta cunoaștere a faptelor. Viața de toate zilele într-o celulă. Cred că am trăit o experiență unică, o femeie, singură, de-a lungul multor ani. Ani făcuți din ore, din minute, din secunde. Secundele acestea aș vrea să le povestesc, aceste 3.600 de secunde dintr-o oră, aceste 86.400 secunde dintr-o zi, care se târșie încet, de-a lungul trupului, șerpi băloși urcându-ți-se în spirale de la picioare până la gât, fără răgaz, fără milă, de dimineața până seara și în nopțile de insomnie, prea dese, continuând să te înlănțuie-că fără odihnă și fără oprire, la nesfârșit.”⁸

Aceeași dorință de a face o mărturisire a experiențelor sale trăite în penitenciar o putem observa și în cazul lui Valeriu Anania. Precum Lena Constanțe, la Anania apare nevoia de a-și ex-

prima suferințele cu care a trebuit să se confrunte în timpul închisorii:

”Memoriile mele sunt departe de a fi complete, mai cu seamă în ultimele capitole, pe care le-am scris biciuit de timp. Dar, așa cum sunt, ele se vor și se propun o mărturie nu numai a unei lumi, ci și a unui suflet. E vorba de sufletul meu.”⁹

Scopul acestui capitol a fost de a prezenta conceptul de memorie autobiografică. În concluzie, se poate spune că memoria autobiografică este întotdeauna un lucru subiectiv, strâns legat de experiențele noastre proprii. În afară de acest lucru, memoria autobiografică constituie un punct comun între istorie și literatură.

”Omul în căutarea sensului vieții” – conceptul de logoterapie

Așa cum afirmasem la începutul acestei lucrări, Lena Constanțe și Valeriu Anania sunt două exemple care au devenit victime ale regimului comunist în cel mai rău sens al cuvântului. Cu alte cuvinte, în timpul perioadei lungi petrecute în mai multe penitenciare din România, aceștia au trebuit să se confrunte cu o încercare de distrugere a umanității, cu chinuri fizice și psihice și nu în ultimul rând, cu o tortură foarte gravă. Problema de bază a acestui capitol se reduce la o întrebare: cum au fost în stare Lena Constanțe și Valeriu Anania să supraviețuiască această încercare de distrugere a umanității și care au fost modalitățile lor pentru supraviețuire? Prin urmare, vom încerca să răspundem la această întrebare folosind teoria lui Viktor Emil Frankl denumită logoterapie. În

⁷ Elżbieta Rybicka, *op.cit.*, p. 301.

⁸ Lena Constanțe, *Evadarea tăcută, 3000 de zile singură în închisorile din România*, Editura Humanitas, București 2013, p. 59.

⁹ Valeriu Anania, *Memorii*, Editura Polirom, Iași 2008, p. 8.

partea următoare, vom completa această teorie cu o trimitere la impactul traumei asupra psihicului omenesc.

În primul rând, trebuie încă o dată subliniat faptul că Lena Constante și Valeriu Anania au trecut, în timpul închisorii, prin foarte grave chinuri fizice și psihice. Pentru a le distruge umanitatea și principiile de viață, aceștia au fost în permanență torturați. Iată cum Lena Constante își descrie suferința căreia trebuie să îi facă față deja la începutul detenției:

”Nu mai pot suporta pantofii. Îi scot. Cimentul este rece. La început, răceala aceasta îmi face bine. Dar, foarte repede, am picioarele gheață. Mă încălz din nou. Cu greutate. Picioarele mi s-au umflat. Mersul devine din ce în ce mai dureros... Am ajuns la capătul unui drum lung și întortocheat. Un drum greu. Câțiva pași, numai câțiva pași și „casa” se va înălța în fața mea. Trebuie să merg, trebuie să mai merg încă. Trebuie să ajung la „casă”. Câțiva pași încă câțiva pași... Și merg, merg mai departe... Și aproape adormită, cu ochii aproape închiși, îmi târșăiesc mai departe trupul, îmi târșesc mai departe disperarea, oboseala și chinuita mea obsesie...”¹⁰

De asemenea, Valeriu Anania trece prin foarte multe chinuri fizice și psihice, de exemplu: i se pun droguri în mâncare, este bătut aproape în fiecare zi, primește porții de mâncare care niciodată nu sunt suficiente pentru supraviețuire. Nenumăratele chinuri fizice prin care trec Valeriu Anania în timpul închisorii le prezintă cel mai bine cuvintele următoare:

”Mi s-a ordonat să-mi las în jos pantalonii și izmenele și să-mi scot pantofii. Cu o funie mi s-au legat picioarele

unul de altul, pe la glezne, cu alta mi s-au legat mâinile în față, apoi mi s-au petrecut genunchii printre ele, iar sub ei mi s-a vârat o rangă de fier. Doi inși au ridicat ranga de capete și m-au purtat mai întâi spre gura cuptorului (am simțit o arșiță grozavă, a flăcărilor ce suflau nebunește), apoi între două capre de lemn pe care se rezemau capetele răngii. Trupul mi se răsucise cu capul în jos, începeam să simt sângele în tâmples.”¹¹

Dându-ne seama că există exemplele nenumărate ale astfel de chinuri prin care au trecut Lena Constante și Valeriu Anania, ar putea părea că niciun om nu este în stare să treacă prin astfel de tortură. Totuși, explicația supraviețuirii o putem găsi în teoria lui Viktor Emil Frankl denumită logoterapie. De la bun început trebuie remarcat faptul că logoterapia este cu adevărat o formă de psihoterapie care se concentrează asupra sensului.¹² Totuși, în această lucrare voi încerca să demonstrez că această teorie este valabilă și pentru literatură. În plus, presupunerea principală a acestei teorii se rezumă la definiția următoare: ”conform logoterapiei, această strădanie a omului de a găsi sens în viața sa reprezintă forța motivatoare primă în om.”¹³ Astfel spus, această teorie susține că preocuparea principală a omului în viață constă în a găsi rostul ei. În consecință, putem spune că tocmai acesta este un lucru care le-a permis Lenei Constante și lui Valeriu Anania să supraviețuiască, și anume transformarea suferinței pentru a-și da sensul vieții. Mai mult decât atât, în acest loc merită se ne referim încă o dată la teoria lui Victor Emil Frankl care susține că:

¹¹ Valeriu Anania, *op.cit.*, p. 270.

¹² Viktor Emil Frankl, *Omul în căutarea sensului*, Editura Meteor Press, București 2009, p. 69.

¹³ Viktor Emil Frankl, *op.cit.*, p. 69.

¹⁰ Lena Constante, *op.cit.*, p. 75.

”Nu trebuie să uităm niciodată că putem găsi un sens în viață chiar și atunci când suntem confrunțați cu o situație deznădăjduită, când avem de înfruntat o soartă pe care nu o mai putem schimba. Căci ceea ce contează atunci este să dăm dovadă de acel unic potențial uman la cotele sale cele mai înalte, care constă în a transforma o tragedie personală într-un triumf, în a transforma o nenorocire într-o realizare omenească.”¹⁴

Completând cuvintele de mai sus, se poate spune că Lena Constante și Valeriu Anania au reușit să își salveze viața prin mai multe modalități, schimbând în același timp suferințele nenumărate *într-un triumf* al vieții lor.

Prima dintre aceste modalități este lucrul mintal. În acest loc trebuie subliniat faptul că libertatea psihică este mult mai importantă decât libertatea fizică pentru că tocmai ea permite omului să depășească hotarele suferinței. Lena Constante, scriind în închisoare poeme, opere literare și povești pentru copii, nu poate să se gândească nici la creion sau hârtie. Împotriva a toate, Lena Constante încearcă să își depășească propria suferință prin creație:

”Nu eram nici poet, nici compozitor. Dar făceam, totuși, poezii. Cântecul și ele mă mulțumeau. Judecata critică îmi lipsea cu desăvârșire. Simțeam numai trecerea miracolului. Găsisem, în sfârșit, cheia evadării. Scăpasem și de obsesia vinovată a timpului pierdut. Mă străduiam. Lucram. Desființam închisoarea. Frica. Pe mine însămi. Am trăit cu adevărat acolo, în celula aceea, ca și în multe altele, de-a lungul anilor, momente de deplină împlinire. În ciuda a tot.”¹⁵

Mai mult decât atât, în ciuda faptului că după câțiva ani petrecuți în închisori din România Lena Constante are în final posibilitatea de a folosi hârtia și creionul, niciodată nu renunță la lucrul mintal. Tocmai datorită acestui lucru, ea își poate păstra echilibrul și își poate găsi drumul de evadare:

”Era, într-adevăr, o muncă grea. Care-mi solicita întreaga atenție. În monotonia celor patru pereți, îmi cream singură zile bune și zile rele. Reușita îndelung căutată a unui vers, a unei scene, îmi reda speranța unor zile mai bune. Nu cred că, dacă aș fi avut creion și hârtie, viața mea ar fi fost mai ușoară. Numai acest lucru, pur mental, putea să-mi stăpânească în asemenea măsură memoria, atenția și voința mea.”¹⁶

Aceeași modalitate de a supraviețui și de a găsi libertatea psihică în închisoare o putem observa și în *”Memoriile”* lui Valeriu Anania. Mulțumită creației preotul poate să își păstreze libertatea interioară și să își constuiască propriul univers în care viața lui este împlinită și nu este dependentă de condițiile care predomină în închisoare:

”Dacă ei au o lege secretului, îmi ziceam, o voi avea și eu pe a mea. Astfel am revenit la primele mele unelte, cereblare, de lucru literar, la care nu gândeam că o să mă întorc vreodată. (...) Sentimentul izbutirii îmi lumina sufletul, munca aceasta era nu numai o sustragere de la anchetă și o umplere a timpului gol, ci un act de creație în sine, care mă împlinea.”¹⁷

A doua modalitate de a supraviețui în închisoare este credința. La început Lena Constante afirmă într-un mod direct că repetă rugăciunile vecinei sale mașinal, doar pentru a-i face plăcere.

¹⁴ Victor Emil Frankl, *op.cit.*, p. 79.

¹⁵ Lena Constante, *op.cit.*, p. 105.

¹⁶ Lena Constante, *op.cit.*, pp. 278-279.

¹⁷ Valeriu Anania, *op.cit.*, p. 257.

Totuși, la un moment dat putem observa o schimbare în ea pentru că începe să se gândească la Dumnezeu. Dintr-o dată apare în ea fericirea de nedescris pe care nu este în stare să o înțeleagă. Mai mult decât atât, până la urmă Dumnezeu devine pentru ea un fel de *Genius loci* și începe să simte prezența lui în celulă:

”Îmi amintesc cu intensitate ziua aceea de primăvară. Până și celula mea devenise aproape luminoasă. Este sfârșitul dimineții sau începutul după-amiezii, nu mai știu. O lumină aurită pătrunde printre șipci. Mă urc pe bara patului. Privirea mi se cufundă în curtea cazăr-mii alăturate. Cum să exprim dulceața verdelui, totuși, strălucitor, al covorului de iarbă stropit de o ploaie de păpădii solare? Năpădită de o bucurie aproape insuportabilă, am simțit lângă mine, în jurul meu, o prezență. Cu o asemenea intensitate, încât am întors capul spre celulă. Cine era acolo? Cineva trebuia să fi fost acolo. Dar în celulă nu era nimeni. Celula era goală. Timp de încă câteva prea scurte clipe, prezența ce nu putea fi definită a continuat să mă dizolve în măreția ei. Am vrut să cred, am crezut cu adevărat că Dumnezeu îmi dăruise harul prezenței Sale sensibile...”¹⁸

Situația în cazul credinței lui Valeriu Anania este un pic de diferită față de cea a Lenei Constante. Valeriu Anania, atât în timpul anchetelor, cât și la închisoare, simte prezența continuă a lui Dumnezeu. De la început credința este pentru el un lucru care îi dă putere pentru transformarea suferinței și care îi sporește speranța pentru supraviețuire:

”Am avut suficientă luciditate să realizez toată această tactică diabolică și mi-am zis în minte, după ce am reintrat în celulă: Nu te mai gândești la an-

chetă”! Domnul – după însuși cuvântul Său – te va lumina ce vei răspunde mâine!”¹⁹

Încă o posibilitate care permite omului să supraviețuiască chinurile trăite în închisoare este comunicarea prizonierilor prin intermediul alfabetului Morse. Orice om are nevoie de relație cu celălalt om pentru că natura omului constă în a fi pentru alții. De aceea, atât Lena Constante cât și Valeriu Anania învață în celulă alfabetul Morse pentru a păstra cel puțin o urmă a contactului cu celălalt om. Prin intermediul acestui alfabet a fost posibil să transmită povești, poezii și să se împărtășească suferința cu alții. Cel mai bine acest argument îl confirmă cuvintele Lenei Constante:

”Așa a trecut o săptămână, apoi, purtătoarea lor de cuvânt mi-a propus să mă învețe alfabetul „morse”. Fără hârtie, fără creion, toc și cerneală, trebuia să ne întoarcem cu secole în urmă și să regăsim tăblițele de ceară. Tăblița? Una din fețele bucății de săpun. Am început prin a grava pe tabletă cu un fir de mătură literele alfabetului.(...) Curând, am fost în stare să port conversații normale cu vecinele mele sau, mai bine zis, cu Gigi, pentru că în celula lor numai ea „se ocupa de zid”. A fost întotdeauna de o desăvârșită discreție”²⁰

Aceeași modalitate de a comunica cu alți prizonieri apare în ”*Memoriile*” lui Valeriu Anania. Prin intermediul alfabetului Morse circulau povești, poezii, informații despre soarta prizonierilor, ș.a.m.d. Iată cum Valeriu Anania descrie destinul poeziilor poetului Radu Gyr care erau transmise prin alfabetul Morse:

¹⁸ Lena Constante, *op.cit.*, p. 348.

¹⁹ Valeriu Anania, *op.cit.*, p. 257.

²⁰ Lena Constante, *op.cit.*, pp. 308–309.

”Vorbea uneori cu umor negru despre soarta poeziilor, făcute – cele mai multe și mai bune – în cei unsprezece ani de pușcărie, menite a fi memorate de unul și de altul și transmise oral din celulă în celulă și din penitenciar în penitenciar. Unele ajungeau înapoi la autor, după un circuit foarte larg și foarte cotit, ciuntite, diformate, cu versuri și cuvinte înlocuite [...]”²¹

Pentru a completa această parte de analiză, care se bazează pe teoria logoterapiei, merită să facem o analiză sumară a impactului traumei asupra psihicului omenesc cu referire la experiențele închisorii ale Lenei Constante și ale lui Valeriu Anania. În primul rând, trebuie remarcat faptul că înțelegerea traumei este imposibilă pentru că merge dincolo de rațiune și imaginația umană.²² Ca urmare a evenimentelor traumatice, omul este forțat să se confrunte cu o disperare extremă, o neputință și sentimentul de groază.²³ Cu o astfel de disperare legată de lipsa speranței trebuie să se confrunte Lena Constante. Trauma închisorii face, la un moment dat, ca ea să-și piardă și cea mai mică speranță:

”Memoria nu mi-a păstrat vie decât teama ce mă cuprinsese. Nu mai eram decât un nimeni. Nu mai eram nimic. Adevărul meu nu mai era adevăr. Adevărul meu nu era adevărul lor. Dar care era adevărul lor? Mi-a trebuit vreme multă pentru a înțelege.”²⁴

Cu o cădere psihică similară și cu același gen de disperare trebuie să se confrunte Valeriu Anania. Din cauza epuizării fizice și psihice, a neputinței și

a trădării din partea prietenilor, la un moment dat preotul decide să își facă rău prin auto-mutilare:

”Ideea sinuciderii nu m-a încercat niciodată, dar atunci m-a încercat un gând mult mai grozav, să renunț la lumina ochilor, să nu mai văd o omenire care nu mai merită să fie văzută. Zilele și zilele m-a urmărit acest gând, până ce a devenit hotărâre.”²⁵

Totuși, Lena Constante și Valeriu Anania sunt în stare să depășească această traumă datorită creației, credinței și prin păstrarea contactului cu Celălalt. În plus, în partea precedentă a lucrării afirmasem că libertatea interioară este mai importantă decât libertatea fizică. În același timp, se poate și spune că trauma psihică este mult mai gravă decât trauma fizică pentru că ea lasă în noi cicatrici pe care nu le putem șterge pentru tot restul vieții noastre. Totuși, triumful omului și depășirea hotarelor interioare și exterioare constă în pornirea potențialului creator, crearea propriului sine și cunoașterea esenței lumii înconjurătoare.²⁶ Toate acestea îi reușesc Lenei Constante și lui Valeriu Anania, care supraviețuiesc prin depășirea traumei închisorii.

În acest capitol, pe baza logoterapiei lui Viktor Emil Frankl, am demonstrat câteva modalități prin care Lena Constante și Valeriu Anania au fost în stare să supraviețuiască experiențele trăite în închisoare. În plus, am prezentat în ce constă triumful supraviețuirii lor. Fără o astfel de analiză, bazată pe psihologia cognitivă, nu am putea trece la partea următoare a lucrării deoarece conceptele psihologice și concepte filozofice sunt strâns legate unul de celălalt.

²¹ Valeriu Anania, *op.cit.*, p. 235.

²² Alina Radny, *Wpływ traumy na psychikę. Psychoterapia ofiary*. Neurokognitywistyka w patologii i zdrowiu, 2009–2011, Pomorski Uniwersytet Medyczny w Szczecinie, p. 106.

²³ Alina Radny, *op.cit.*, p. 106.

²⁴ Lena Constante, *op.cit.*, p. 44.

²⁵ Valeriu Anania, *op.cit.*, p. 301.

²⁶ Alina Radny, *op.cit.*, p. 114.

Libertatea în penitenciar

În acest capitol, pe baza conceptului de libertate al lui Jean-Paul Sartre, voi prezenta cum este posibil ca om să își păstreze libertatea în închisoare. Analizând experiențele închisorii ale Lenei Constante și ale lui Valeriu Anania, voi defini ce feluri de libertate se pot destinge și ce factori se compun pentru păstrarea libertății în penitenciar. De asemenea, voi prezenta că teoria logoterapiei prezentată în capitolul precedent și conceptul de libertate al lui Sartre se întâlnesc și se completează la un moment dat.

Esența filosofiei a lui Jean-Paul Sartre constă, mai ales, în conceptul de libertate și răspundere pe care fiecare om și le asumă față de propria viață.²⁷ Mai mult decât atât, Sartre niciodată nu încetează să creadă că fiecare om își asumă răspunderea pentru ceea ce a creat, indiferent de evenimentele exterioare prin care a trebuit să treacă.²⁸ În același timp, merită spus că filozoful este conștient de limitarea libertății, ceea ce confirmă cel mai bine cuvintele următoare:

”Omul nu este niciodată liber față de propria situație, dar omul este întotdeauna liber pentru a nega o situație și pentru a încerca s-o schimbe. A fi om, a fi conștient înseamnă a fi liber în sfera imaginației, în sfera alegerilor și a răspunderii pentru viața sa.”²⁹

Analizând experiențele închisorii ale Lenei Constante și ale lui Valeriu Anania, putem spune că, indiferent de suferința prin care trec, reușesc să își asume răspunderea pentru propria viață,

de aceea sunt în stare să își păstreze libertatea interioară. Faptul că sunt conștienți de importanța vieții lor și că își dau seama că până la urmă viața lor, sporită de păstrarea libertății psihice, nu depinde decât de ei înșiși, le permite să supraviețuiască. Iată cum Lena Constante își descrie conștiința și puterea cuvintelor care îi permit să-și găsească libertatea:

”Repet. Nu era meseria mea. Dacă vorbesc și voi mai vorbi despre poezie, o fac numai pentru că ea s-a împletit cu întreaga mea viață de pușcărie. Nu aveam nimic. Nici hârtie, nici cerneală. Cărți mi s-au dat doar puțină vreme. Dar descoperisem în acest neant un filon. Cuvintele. Puterea cuvintelor. Aveam cuvinte și aveam timp. Atât de mult timp, încât nu știam cum îl voi putea trăi. Timp pierdut. Dar, pierdut sau nu, timpul acesta îmi aparținea. A-l lăsa să se piardă în zadar însemna să pierd o parte din viața mea, iar eu, această unică viață, voiam să mi-o trăiesc. Țesând cuvinte pe izele timpului, am trăit. Am supraviețuit. Am reușit chiar să fiu mulțumită... Uneori...”³⁰

Despre același lucru se poate vorbi și în cazul lui Valeriu Anania. Jean-Paul Sartre își definește ontologia prin opoziția între a fi în sine și a fi pentru sine.³¹ Cu alte cuvinte, această opoziție constă în faptul că suntem puși să ne confruntăm cu evenimentele care reies din existența noastră și în depășirea existenței noastre prin folosirea imaginației și luarea deciziilor, și anume în transcendența noastră. De aceea, putem constata că, grație creației și libertății psihice sporite de imaginație, Valeriu Anania ajunge la un fel de împlinire în

²⁷ Robert C. Solomon, Kathleen M. Higgins, *Krótko historia filozofii*, Editura Prószyński i Ska, Varșovia 2009, p. 322.

²⁸ *Ibidem*, p. 322.

²⁹ *Ibidem*, p. 322. (t.n.)

³⁰ Lena Constante, *op.cit.*, pp. 107–108.

³¹ Robert C. Solomon, Kathleen M. Higgins, *op.cit.*, p. 323.

închisoare. Împlinirea constă în crearea propriului univers care nu poate fi distrus de nimeni:

”Din clipa în care am simțit că pot lucra, viața de pușcărie m-a interesat doar pe jumătate, poate nici atât; trăiam în universul meu interior, creșteam și mă împlineam cu fiecare vers; anchetatorii și gardienii mei mă credeau torturat de întrebări și incertitudini, în timp ce eu trăiam bucuriile inefabile ale creației”.³²

Pentru a completa ceea ce am spus, merită în acest loc remarcat faptul că teoria logoterapiei și conceptul de libertate al lui Jean-Paul Sartre se întâlnesc. Viktor Frankl rezumă teoria logoterapiei în felul următor:

”În definitiv, omul nu trebuie să întrebe care este sensul vieții sale, ci mai degrabă să recunoască faptul că el este cel întrebant. Într-un cuvânt, fiecare om este chestionat de viață și el poate răspunde vieții doar răspunzând pentru propria sa viață; vieții îi poate răspunde doar fiind responsabil. Astfel, logoterapia vede în responsabilitate însăși esența existenței umane”.³³

Această idee stă în acordul perfect cu conceptul de libertate al lui Sartre. Tocmai Sartre, precum Frankl, susține că omul trebuie să își răspundă vieții prin responsabilitatea sa și luarea deciziilor indiferent de factori externi. Pe baza acestor teorii, se poate spune că Lena Constante și Valeriu Anania două sunt exemple pentru supraviețuire în închisoare prin responsabilitatea lor față de viață și prin alegerea propriului drum de evadare.

Rezumând, se poate spune că Lena Constante și Valeriu Anania sunt două exemple ale oamenilor care au trecut prin mai multe închisori din Ro-

mânia și care au fost în stare să supraviețuiască prin modalități proprii de evadare. Modalitățile acestea au fost creația, credința și păstrarea legăturii cu Celălalt. Ei sunt dovada că libertatea interioară este mult mai importantă decât libertatea fizică pentru că cea dintâi nu poate fi limitată de nimeni și de nimic. În plus, una dintre caracteristicile principale ale cărților ”*Evadarea tăcută*” și ”*Memorii*” este limba deosebită prin care Lena Constante și Valeriu Anania sunt în stare să își schimbe suferința în creație. Cu siguranță, în literatura română putem găsi foarte multe exemple ale suferinței și ale triumfului asupra regimului comunism care, paradoxal, au fost transformate în cele mai frumoase creații literare. De aceea, concluzia este următoare: nu putem uita niciodată evenimentele prin care ei au trecut pentru că *împlinirea persoanei umane se formează prin întâlnirea cu Celălalt*”.³⁴

Bibliografie

- Anania, Valeriu, *Memorii*, Editura Polirom, Iași, 2008.
- Constante, Lena, *Evadarea tăcută, 3000 de zile singură în închisorile din România*, Editura Humanitas, București, 2013.
- Frankl, Victor Emil, *Omul în căutarea sensului*, Editura Meteor Press, București, 2009.
- Ivancu, Emilia, *Szansę pewnej literatury: Pisarze rumuńscy w XXI wieku, din Ta sama Europa? Inna Literatura?*, pod redakcją Justyny Czechowskiej i Anny Kramek-Klickiej, Editura Forma. Fundacja na Rzecz Badań Literackich, Szczecin, Bezzecze, Varșovia, 2010, traducerea Tomasz Klimkowski.
- Jagodzińska, Maria, *Psychologia Pamięci, Badania, Teorie, Zastosowania*, Editura Helion, Gliwice, 2008.

³² Valeriu Anania, *op.cit.*, p. 258.

³³ Victor Emil Frankl, *op.cit.*, p. 76.

³⁴ Alina Radny, *op.cit.*, p. 117.

- Maruszewski, Tomasz, *Psychologia poznania*, Gdańskie wydawnictwo psychologiczne, Gdańsk, 2001.
- Nietzsche, Friedrich, *Așa găit-a Zarathustra. O carte pentru toți și nici unul*, Editura Humanitas, București, 1994.
- Radny, Alina, *Wpływ traumy na psychikę. Psychoterapia ofiary. Neurokognitywistyka w patologii i zdrowiu*, 2009-2011, Pomorski Uniwersytet Medyczny w Szczecinie.
- Rybicka, Elżbieta, *Geopoetyka, Przestrzeń i miejsce we współczesnych teoriach i praktykach literackich*, Editura Universitas, Cracovia, 2014.
- Solomon, Robert C., Higgins, Kathleen M., *Krótką historia filozofii*, Editura Prószyński i Sk-a, Varşovia, 2009.

Antim Ivireanul – un desăvârșit mânător de elemente retorico- stilistice și autor de predoslovii

**Iuliana WAINBERG-
DRĂGHICIU**

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea, în Țara Românească s-a desfășurat o intensă activitate tipografică. Spre sfârșitul veacului, domnitorul Constantin Brâncoveanu l-a chemat la București pe Antim Ivireanul, în 1691 acesta fiind numit conducătorul tipografiei domnești.

Născut în Iviria (c. 1650), Antim Ivireanul a primit la botez numele Andrei. A fost răpit la 16 ani de către turci și dus la Istanbul (Constantinopol), unde a fost vândut ca sclav; ulterior a fost eliberat, apoi s-a călugărit sub numele Antim și a fost hirotonit ieromonah. Înzestrat cu un talent deosebit în privința însușirii limbilor străine și a artei grafice, a învățat limbile greacă, arabă și turcă, dar și sculptura în lemn, caligrafia, pictura, broderia. Odată stabilit în Țara Românească, Antim Ivireanul a învățat limba română. La sfârșitul secolului al XVII-lea este numit egumen la Snagov, în 1705 devine episcop la Râmnic, iar din 1708 este ales mitropolit al Țării Româ-

nești, în același timp impunându-se în cultura românească și sud-est europeană și în calitate de tipograf, precum și ca autor de opere originale, iar figura lui va domina sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui de al XVIII-lea¹.

Datorită acțiunilor sale, Antim Ivireanul este considerat în literatura de specialitate drept unul dintre cei mai mari tipografi din cultura medievală românească, dar și „cel mai de seamă dintre mitropoliții munteni, prin munca lui neobosită și cultura religioasă a neamului, prin cuvântările lui îndrăznețe, dar pline de suflu moral, pentru societatea și timpul lui, și prin strălucirea pe care a știut să o dea scaunului mitropolit-

tan din București”². Mai mult, „Antim este întâiul caz-fenomen (Anton Pann va fi al doilea) când un străin își însușește la perfecție limba română și lasă o capodoperă”³, „este primul cleric român care, fără a ieși din marginile

funcției sale, a izbutit totuși, întocmai ca Bossuet, Bourdaloue și Massillon, să pătrundă, prin elocvență sacră, mai adânc în sfera literaturii propriu-zise”⁴, „unul dintre cei mai străluciți reprezen-

„Antim Ivireanul este
considerat în literatura de
specialitate drept unul dintre
cei mai mari tipografi din
cultura medievală
românească”

¹¹ Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, București, Univers enciclopedic, 1996, pp. 219–221.

² N. Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*. Postfață și bibliografii finale de Dan Simonescu. Prefață de Dan Zamfirescu, București, Editura Minerva, 1980, p. 400.

³ Ion Rotaru, *Valori expresive în literatura română veche*, II, București, Editura Minerva, 1983, p. 124.

⁴ Al. Piru, *Istoria literaturii române de la origini până la 1830*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977, p. 216.

tanți ai oratoriei religioase la noi”⁵, iar personalitatea sa a fost „pe măsura epocii în care trăiește, sfâșiata între ambițioase proiecte și presimțirea apocalipsei, între glorie și instabilitate, între opulență și violență”⁶.

Ajuns conducător al tipografiei domnești din București, Antim Ivireanul a imprimat, în perioada 1691-1694, mai întâi, în limba greacă, cartea lui Vasile Macedoneanul, *Capitole îndemnătoare* (1691) și *Slujbele Sfintei Paraschivei-Nouă și a Sfântului Grigore Decapolitul* (1692), apoi o *Evangelie greco-română* (1693), după care a tipărit în limba română o *Psaltire* (1694). În cuprinsul acestor ultime două cărți, traduse în limba română, se găsesc și câteva cuvinte adresate de către Antim Ivireanul cititorilor sau voievodului. Mai exact, el este autorul uneia dintre cele două postfețe ale *Evangeliei greco-române*, adresate cititorilor (în care menționează că „prin trudă și osteneală nu puțână m-am atins de acest folositoriu de suflet lucru”⁷) și este, de asemenea, autorul singurei prefețe, dar și al versurilor la stemă plasate în fața *Psaltirii*.

După anul 1696, când Antim Ivireanul devine egumen al mănăstirii din Snagov, pune aici bazele unei tipografii mari și întemeiază o adevărată școală de tipografi, rodul tuturor acestor strădării neîntârziind să apară: tipărirea de cărți în mai multe limbi. Astfel, până în anul

1701, au fost imprimate la Snagov un număr de 12 cărți, dintre care 7 grecești, 3 românești, una slavonă, una greco-arabă. În 1701, Antim Ivireanul a îmbogățit seria cărților apărute pe teritoriul românesc cu încă o carte, tipărită de această dată în limbile greacă și arabă; este vorba de un *Liturghier*, primul de acest fel din Țările Române, vasta sa cultură și cunoașterea respectivelor limbi constituind, în acest sens, un avantaj deosebit. Începând din 1701, Antim Ivireanul a tipărit numeroase alte cărți la București, atât în limba română, dar și în greacă, precum și un *Ceaslov grecesc și arăbesc* (1702). Apoi, odată cu numirea sa ca episcop la Râmnic (1705), Antim Ivireanul a înființat acolo o tipografie, pe care, după alegerea sa ca mitropolit al Ungrovlahiei (în 1708) a transferat-o la Târgoviște, pentru ca, în 1715, tipografia să fie mutată la București. Tipărește și acum multe cărți în limba română, dar și în limbile greacă și slavonă.

Efortul său de a acoperi necesarul de carte pentru poporul care l-a adoptat este remarcabil. Oriunde și-a stabilit reședința în Țara Românească (București, Snagov, Râmnic sau Târgoviște), fie că a fost pentru o perioadă mai scurtă de timp, fie pentru un răstimp mai lung, Antim Ivireanul nu și-a abandonat nici un moment planurile sale de a asigura poporului în mijlocul căruia trăia cartea tipărită, de care românii aveau atâta nevoie. Aceasta se pare că era menirea sa, iar implicarea lui în apariția cărților tipărite a fost deplină, indiferent de statutul pe care l-a avut, de-a lungul anilor, în ierarhia clericală. A fost tipograf, traducător, corector, editor și patron, autor al majorității predosloviilor tipăriturilor de care s-a îngrijit, iar, în unele cazuri, și al versurilor la stema Țării Românești, precum și posibil autor al unor tipărituri, implicându-se astfel în

⁵ Ovidiu Moceanu, *Literatura română veche*, Brașov, Editura Universității „Transilvania”, 2002, p. 105.

⁶ Nicolae Manolescu, *Antim Ivireanul*, în vol. *Istoria critică a literaturii române, 5 secole de literatură*, Pitești, Editura Paralela 45, 2008, p. 48.

⁷ Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia Românească Veche, 1508-1830, Tomul I, 1508-1716*, București, Editura Academiei, 1903 (în continuare BRV, I), p. 335.

apariția majorității cărților imprimate în Țara Românească în vremea sa. Nu s-a limitat doar la tipărirea de cărți religioase. Spiritul său deschis culturii universale și conștientizarea nevoilor spirituale dar și culturale ale românilor l-au dus, de asemenea, în direcția publicării unor cărți din literatura populară, precum și a unei culegeri de maxime din filosofii antichității, care până atunci circulau în manuscris. Așa au ajuns să vadă lumina tiparului *Floarea darurilor* sau *Pildele filosoficești*.

Totodată, Antim Ivireanul este autorul *Didahiilor*, o remarcabilă operă omiletică, ce cuprinde 28 de predici la diferite sărbători și 7 cuvântări ocazionale, „foarte interesante, mai ales prin trimiterile la viața contemporană, dar și prin elementele lirice”⁸, operă care l-a consacrat definitiv în cultura română și care l-a inclus în istoria literaturii române. Conform criticii, mitropolitul muntean Antim Ivireanul și-a adus „excepționala contribuție [...] la înălțarea discursului teologic românesc până la valoarea marilor creații omiletice ale lumii creștine”⁹. Din nefericire, moartea prematură a mitropolitului a împiedicat apariția în formă tipărită a cărții și, implicit, răspândirea și influența ei asupra scrierilor contemporanilor. Abia începând din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, odată cu descoperirea manuscrisului original și a unor copii ale acestuia, sesizându-se importanța scrierii, s-a procedat la tipărirea ei.

Cei care s-au aplecat asupra lucrării au ajuns la concluzia că *Didahiile* nu sunt în întregime o operă originală, ele

compilează mai multe izvoare, care sunt în parte citate, însă scrierea lor trădează faptul că Antim Ivireanul avea noțiuni de filosofie, extrase atât din sfinții părinți Atanasie sau Dionisie Areopagitul, dar și din Socrate, Aristotel, Democrit sau Anaxagoras; au fost identificate, de asemenea, și câteva maxime filosofice extrase din scrieri parenetice, iar drept urmare, „de bună seamă că, din asemenea, scrieri, Antim a deprins în același timp procedeele artei de a întocmi un discurs, fiindcă, departe de a-i fi străine, el este conștient de rosturile compoziției și își dă seama de efectul pe care-l poate produce asupra ascultătorilor «ospațul cuvintelor»”¹⁰. Opera lui Antim Ivireanul nu a fost ocolită nici de privirea atentă a criticului și istoricului literar Dan Horia Mazilu, care identifică elemente baroce în scrierile mitropolitului, considerând că „Antim-scriitorul și îndeosebi Antim-oratorul se cade a fi imaginat în mediul cărturăresc al capitalelor brâncovenești (atent la și deschis sugestiilor venite din afară, gazdă ospitalieră pentru literații peregrini), în acel mediu care dispunea de toate instrumentele și instituțiile (biblioteci, «edituri», o «universitate» deja celebră) ce-i puteau asigura un statut de «modernitate». Și pentru oricine citește cu un ochi atent opera lui Antim, o constatare se conturează cu limpezime: *didahiile*, retorica scrierilor sale în genere, atestă indiscutabil asimilarea unei experiențe oratorice având foarte multe puncte comune cu *teoretizările* și cu *opera practică* a predicatorilor și retorilor Barocului european”¹¹.

Așadar, tipograf, ieromonah, ulterior episcop și apoi mitropolit, Antim Ivireanul s-a preocupat decenii întregi

⁸ Ovidiu Moceanu, *Op. cit.*, p. 107

⁹ Vasile D. Țara, *Discursul religios, model și normă de exprimare îngrijită în epoca veche*, în „Text și discurs religios”, nr. 1/2009, p. 59, <http://www.cntdr.ro/volumul1>, accesat la data de 10 martie 2011, p. 59.

¹⁰ Al. Piru, *Op. cit.*, p. 221, 222, 223.

¹¹ Dan Horia Mazilu, *Literatura română barocă în context european*, București, Editura Minerva, 1996, p. 88.

de îmbogățirea culturii românești cu cărți religioase, atât de necesare românilor. Mai mult, simțind nevoia de a se adresa poporului în mijlocul căruia a trăit aproape trei decenii, a scris și unele dintre predosloviile numeroaselor tipărituri în apariția cărora s-a implicat în mod direct. În cele ce urmează, ne vom opri doar asupra câtorva dintre prefețele și postfețele care îi aparțin, remarcând frumusețea conținutului și a modului de expunere, trăsături ce definesc, de altfel, toate predosloviile sale.

Printre primele predoslovii scrise de Antim Ivireanul se numără cea a *Evangheliei greco-române* (București, 1693). Textul începe cu o adresare succintă către cititori: „Iubitoriului cetitoriu sănătate”¹². Imediat recurge la o figură retorică, o comparație, preluată, după cum menționează mai apoi, din cărțile sfinte, după care inserează din nou o adresare directă către cititori, îmbinată cu elemente ale oralității, evidentă fiind astfel intenția de a capta atenția cititorilor încă din prima clipă: „Ca și corhorul între alte verdețe, precum zice pilda, mă arăt și eu, o iubiților cetitori...”¹³. Se recurge apoi la alternarea persoanei I singular cu persoana I plural. Singularul este folosit în special atunci când face referire la îndeletnicirea de tipograf, sau la importanta muncă de tipărire a unei cărți sfinte, aspecte despre care vorbește cu modestie, respect și smerenie: „Deci văzând eu smeritul, adâncul bogoslovii, mă stridiiam a mă apuca de acest lucru”¹⁴. Prin utilizarea pluralului, se încadrează/ include și pe sine între cei care primesc învățăturile bisericii de la sfinții apostoli, neutralizând astfel opoziția *eu /*

voi, exprimându-și totodată poziția de egalitate cu toți credincioșii care primesc respectivele învățături, de solidaritate cu aceștia, și, mai mult, consolidând ipostaza de discurs personal adresat.

O serie de figuri de stil sunt utilizate în cuprinsul predosloviei. Respectul față de trudnica muncă de tipograf și față de calitățile deosebite pe care le aveau cei care desfășurau o astfel de activitate este reliefat prin polisindeton, utilizat în vederea exprimării insistenței și a accentuării unei idei, asociat cu o enumerare de epitete, deosebit de relevante, care, de altfel, prin însăși definiția lor, au un rol caracterizator: „cei meșteri și iscusiți și înțelepți și nevoitori tipografi”¹⁵. Mai mult, numeroase epitete sunt întrebuințate de-a lungul textului, dintre care menționăm: „dulcele glas”¹⁶, „capul ceii fără prihană a noastre credință”¹⁷, „sfânta [...] și dumnezăiasca *Evanghelie*”¹⁸, „cea întreită și nedespărțită aceii desăvârșită și necuprinsă troiță”¹⁹. Nu lipsesc nici enumerarea și litota, procedee prin care Antim Ivireanul redă, succint, modul în care a tipărit cartea: „căutând cu tot sufletul și inima, prin trudă și osteneală, nu puțină, m-am atins de acest folositoriu de suflet lucru”²⁰.

În finalul predosloviei, prin faptul că face referire la domnitorul țării, care a fost și finanțatorul cărții, Antim Ivireanul recurge, conform uzanței, la o aglomerare de epitete, cu menirea de a evidenția grandoarea ce caracteriza imaginea și statutul domnitorului, iar prin antiteză, modestia și smerenia tipografului: „cheltuialele au fost a prealuminatu-

¹² Antim Ivireanul, *Opere*. Ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, Editura Minerva, 1972, p. 397.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

lui ș-a pravoslavnicului creștin și mare cuviințatului domn și oblăduitoriu, a toată vestitei și blagocistivii Ungrovlahiii, Ioan Costandin Băsărabă voevoda, iar tipărită de mine, prea micul în eromonahi, Anthim de Iviriia”²¹.

La scurt timp după scrierea acesteia, Antim Ivireanul redactează o altă predoslovie, de dimensiuni mai mari, care deschide o *Psaltire* românească, tipăritură apărută la București, în 1694. Aici, intitulăția, formulă prin care se face referire la cel care a susținut financiar tipărirea cărții (în cazul de față domnitorul Țării Românești), și cu care, de altfel, debutează textul, este construită dintr-o enumerare de epitete, cu rol de preamărire: „Blagocestivului, prealuminatului și preaslăvitului domn și olăduitoriu a toată pravoslavnică Țara Rumânească, bunului și creștinului Ioan Costandin Băsărabă voevod și al meu de bine făcătoriu și milostiv stăpân”²². Se remarcă faptul că pe întreg parcursul predosloviei, Antim Ivireanul recurge la adresarea directă către domnitor: „Iară mai vârtos de toate [...] ai iubit podoaba casii lui Dumnezău”, „iubit-ai și ai ales și aciastă de Duh Sfânt [...] suflată cântare”²³, „că văzând măriia-ta folosul sufletesc”²⁴, „și mi-ai poruncit mărie-ta de o am tipărit”²⁵. Nu lipsesc de-a lungul textului figurile de stil, cu rol evident de îmbogățire a expresivității. Atrag atenția comparații precum: „stihiiile ca niște întâe pricini îndeamnă”²⁶, lumea este „ca o grădină cu multe feliuri de flori”²⁷, „să poți înmulți și întări pravoslaviia ca și

marele Costandin”²⁸. Este prezentă și o înșiruire de antiteze: „toată zidirea văzută și nevăzută, cuvântătoare și necuvântătoare”²⁹, dar și inversiunea: „ai ales și aciastă de Duh Sfânt pren rostul fericitului David suflată cântare”³⁰, enumerații: „pentru viața, întărirea și toată fericirea măriei-tale”³¹, sau imagini vizuale sugestive: „cu plecăciune metanie făcând”³². Uneori utilizează în același context apozitia, cu rol de argumentare, dar și exprimarea metaforică: „iară mai vârtos de toate, precum zice acest fericit David, ai iubit podoaba casii lui Dumnezău, carea iaste sfânta biserecă”³³. Se remarcă, de asemenea, simetria și grația frazelor: „omul silêște de aduce nu numai un feliu de roadă, ce foarte multe câte trupești, iară mai multe sufletești”³⁴, „Și măcar că mulți den neamul omenesc au alergat mai vârtos după cele trupești, cu carele s-au și înșălat și den calea adevărului s-au rătăcit, iar câți mai vârtos cele sufletești au iubit, și pre pământ s-au cinstit, și în ceriu viață vécinică au dobândit”³⁵, „Pre carea, vrând cineva să o laude, să ia pildă de pre alte preste fire lucruri ale Sfântului Duh, și să ia seama voroavelor ce au toți Psalomii ei”³⁶. În final este inserată o formulă a umilinței: „Al măriei-tale mai mic rugătoriu smeritul întru ieromonahi Anthim Ivireanul, tipograful”³⁷.

O altă predoslovie scrisă de Antim Ivireanul o constituie o dedicație, de dimensiuni considerabile, la cartea lui Ioan Cariofil, *Manual despre câteva*

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*, p. 398.

²³ *Ibidem*, p. 399.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, p. 398.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*, p. 399.

²⁹ *Ibidem*, p. 398.

³⁰ *Ibidem*, p. 399.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*, p. 398.

³³ *Ibidem*, p. 399.

³⁴ *Ibidem*, p. 398.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*, p. 399.

³⁷ *Ibidem*.

nedumeriri (carte tipărită la Snagov, în 1697, în limba greacă). Și aici intitularea este o enumerare de epitete, cu rol de preamărire a domnitorului Țării Românești: „Preacuviosului, preastrălucitului, preaseninului și prin voia celui de sus devenitului stăpân și domn al întregii Ungrovlahii, domnului Ioan Constantin Basarab voevod”³⁸. În continuare este inserată formula salutației, practică des întâlnită în scrierea predosloviilor tipăriturilor apărute în secolul al XVII-lea, unde accentul se pune pe enumerare: „mântuire, viață bună, milă din partea lui Dumnezeu și fericire deplină”³⁹. Introducerea în subiectul pe care dorește să-l expună este amplă. Uneori fraza este lungă și tumultoasă, cu numeroase și foarte sugestive metasememe, precum epitete și metafore: „nu au lipsit și nici nu vor lipsi vreodată în orice împrejurare ostașii Domnului din ceruri, neînfricații luptători ai sfințelor biserici ale lui Dumnezeu, și înflăcărații înțelegători ai adevărului, ca și biruitorii și purtătorii de trofee împotriva oricărei falange de eretici și în contra oricărei rătăcirii grecești și ateiste, înarmați nu numai cu arme convingătoare și cu dovezi ale sfintei și divin inspiratei *Scripturi*, ba chiar și cu raționamente logice și de neînving, infailibile și de necombătut, folosindu-se în toate de adevărul însuși, fie ca refugiu, fie ca apărător”⁴⁰.

Se observă alternarea persoanelor I, a II-a și a III-a, precum și a vorbirii directe și indirecte. Și aici se remarcă simetria și gradația frazelor. Uneori, din dorința de a oferi cât mai multe amănunte, Antim Ivireanul ajunge la fraze ample, pline de detalii: „Această lucrare căzându-mi în mâini și citind-o cu

atenție și aprofundare și văzându-o a fi foarte folositoare fiecărui ortodox întru răsturnarea dogmelor opuse și întărirea și confirmarea hotărârilor și citatelor adevărului însuși, m-am oferit, foarte bucuros și împins eu însumi de un zel dumnezeiesc, s-o tipăresc în folosul tuturor și pentru mântuirea sufletelor și veșnica amintire a celor care s-au ostenit și a acestor preaînvățați eroi care s-au preocupat și pentru pomenirea apărătorilor credinței ortodoxe”⁴¹. În sprijinul afirmațiilor sale aduce uneori și citate. Cu scopul de a oferi explicații suplimentare, utilizează, chiar în același paragraf, atât vorbirea directă cât și vorbirea indirectă. În unele cazuri, utilizează și paranteza: „Adevărul [care] a orânduit să fie totdeauna alături de cei credincioși și ortodocși, până la săvârșirea veacului, conform acelei hotărâri evanghelice: «Și iată eu (Matei, cap 28) sînt cu voi (zice) în toate zilele până la sfârșitul veacului», deoarece fără ajutorul lui Dumnezeu nimic nu se poate realiza, precum ne-o certifică însuși Domnul în *Evangelii*, că fără mine (zice) nimic nu puteți face”⁴². Numeroase metasememe, metataxe și metalogisme sunt inserate de-a lungul textului, dintre care menționăm epitete: „vajnici luptători”⁴³, „adânci și ușoare bătrânețe”⁴⁴, comparații: „aevea unei pânze de păianjen”⁴⁵, enumerarea: „ca să păstreze, să păzească și să obla-duiască”⁴⁶, „pentru slava, renumele și mândria ortodocșilor de pretutindeni”⁴⁷, sau antiteza, cu rol de a evidenția valoarea cărții: „lucrare, care deși de proporții reduse, din punct de vedere calitativ este

⁴¹ *Ibidem*, p. 401.

⁴² *Ibidem*, p. 400.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 402.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 401.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 402.

⁴⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*, p. 400.

⁴⁰ *Ibidem*.

foarte mare⁴⁸, dar și ca formulă finală de umilință: „Al mărireii-tale străluciri slujitor preaplecat și preaumil între ieromonahi, tipograf Antim Ivireanul⁴⁹. Cu scopul de a menține atenția cititorului, Antim Ivireanul introduce și construcții incidentale, de tipul: „observând pe unii cuvioși, ce-i drept, și ortodocși⁵⁰, „se scandalizau de pe urma unor dogme grecești, ca de pildă, să spunem, norocul și ursita⁵¹. Sunt inserate numeroase și diverse adresări directe către domnitor, o atenție specială fiind acordată epitetelor și exprimării metaforice: „Nu am îndrăznit însă, preaînălțate stăpâne, s-o tipăresc fără o corectare și o ajustare⁵², „dascăl al renumitei școli de aici, pe care preacuvioasa-ți înălțime a înființat-o cu cheltuieli larg acordate întru iubire de Dumnezeu, în folosul iubitorilor de învățatură pământeni și străini⁵³, „pe care lucrare o și dedic în calitate de slujitor recunoscător sub oblăduirea și îndrumarea seninătății dumneavoastră, sprijinită și încununată de Dumnezeu⁵⁴, „primește favorabil, ilustrisime și întru Domnul slăvite stăpâne și binefăcătorule⁵⁵, „cinstita strălucire a măriei tale⁵⁶. În pasaje ample, Antim Ivireanul vorbește, cu o evidentă admirație, despre Constantin Cantacuzino, Ioan Cariofil sau Kyminites din Trapezunt, utilizând, atunci când face referire la aceștia, epitete elogiatoare. Ajunge astfel să redea succinte portrete morale, în concepția sa Constantin Cantacuzino fiind „foarte cuminte și prea

nobil între domni”, Ioan Cariofil „preaînțeleptul, preaînvățatul și [...] precinstitul mare logofăt al bisericii lui Hristos⁵⁷, iar Kyminites din Trapezunt era „preaînțeleptul și preaînvățatul și venerabilul domn [...] cel mai bun cunoscător al dogmelor ortodoxe, dar și zelos fierbinte al cuvioșiei și prea evlavios față de cele sfinte⁵⁸. În finalul predosloviei este inserată o formulă a umilinței, construită pe antiteză: „Al mărireii-tale străluciri slujitor preaplecat și preaumil între ieromonahi, tipograf Antim Ivireanul⁵⁹.

Prin urmare, reies din scrierile sale atitudinea umilă și respectarea uzanțelor vremii, dar și vasta cultură pe care și-a format-o prin nenumărate lecturi. Remarcabil este efortul pe care îl depune în vederea exprimării într-un limbaj adecvat și accesibil, dar în același timp ornat cu nenumărate figuri de stil, menite a atrage atenția cititorilor și a-i determina să își continue lectura, fapt ce contribuie, în același timp și la îmbogățirea vocabularului acestora. Munca grea și complexă pe care o implica apariția unor astfel de tipărituri reiese printre rânduri, strădaniile acestei mari personalități a vremii de a asigura popoului său adoptiv cărțile de care avea atât de mare nevoie fiind remarcabile.

Bibliografie

- Bianu, Ioan, Nerva Hodoș, *Bibliografia Românească Veche, 1508-1830, Tomul I, 1508-1716*, București, Editura Academiei, 1903.
- Cartoian, N., *Istoria literaturii române vechi*, Postfață și bibliografii finale de Dan Simonescu. Prefață de Dan Zamfirescu, București, Editura Minerva, 1980.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 400.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*, p. 401.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 402.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 400.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 401.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 402.

- Ivireanul, Antim, *Opere*. Ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, Editura Minerva, 1972.
- Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române, 5 secole de literatură*, Pitești, Editura Paralela 45, 2008.
- Mazilu, Dan Horia, *Literatura română barocă în context european*, București, Editura Minerva, 1996.
- Moceanu, Ovidiu, *Literatura română veche*, Brașov, Editura Universității „Transilvania”, 2002
- Păcurariu, Mircea, *Dicționarul teologilor români*, București, Univers enciclopedic, 1996.
- Piru, Al., *Istoria literaturii române de la origini până la 1830*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977.
- Rotaru, Ion, *Valori expresive în literatura română veche*, II, București, Editura Minerva, 1983
- Țăra, Vasile D., *Discursul religios, model și normă de exprimare îngrijită în epoca veche*, în „Text și discurs religios”, nr. 1/2009, p. 59, <http://www.cntdr.ro/volumul1>, accesat la data de 10 martie 2011.

Între praguri și hotare – abordări filosofice și etnologice

Alexandra GRUIAN

Pragul, hotarul, este cel care dă hotărâre actelor și vieții noastre. Din punct de vedere filosofic, libertatea poate fi definită doar în condițiile existenței limitei. Pentru Martin Heidegger, prezența limitei este cea care delimitează neființa de ființare. Ca principiu de organizare, limita explică identitatea lucrurilor și existența oricărui univers, așadar o lume fără hotar e o lume a preființei. „Acesta însă, faptul de a sta înălțat în sine însuși, de a ajunge la o situare fermă și de a rămâne în *situarea fermă (Stand)*, grecii îl înțeleg drept ființă.”¹

A da hotare înseamnă astfel a te constitui ca Eu, a lua naștere ca ființă, deoarece ființa este o fărâmă ce a ieșit din indeterminarea nelimitată a Nimicului, primind o limită. Nimicul sau „plenitudinea care conținea toate virtualitățile”² și din care am apărut, este locul spre care tindem, conștienți fiind de faptul că lipsa „tensiunii dintre contrarii”, în limitele ființei noastre, este sinonimă cu abolirea Cosmosului și deci, cu propria noastră aneantizare. „Un Cosmos se definește tocmai prin devenire, prin mișcare (...). A nu mai fi condiționat de perechile de contrarii înseamnă a te

¹ Martin Heidegger, *Introducere în metafizică*. Traducere din limba germană de Gabriel Liiceanu și Thomas Klininger, București, Editura Humanitas, 1999, pp. 86–87.

² Mircea Eliade, *Mefistofel și androginul*. Traducere de Alexandra Cuniță, București, Editura Humanitas, 1995, p. 108.

bucura de libertatea absolută, de absoluta spontaneitate.”³

Paradoxal, intrarea în ființă înseamnă înscrierea în limită. Nașterea este sfârșitul nelimitării și începutul limitării. Și spațiul dintre nelimitarea dinaintea nașterii și cea de după moarte este unul al căutărilor și încercărilor de atingere a propriilor limite. Adevărata „găoace” este viața însăși, *moira*⁴, în sensul de *porție* care ne revine, dozată, potrivit ordinii, de către o ființă superioară (Zeus, pentru greci).

Constantin Noica spunea că „orice făptură este în limită, dar spre *a fi* cu adevărat trebuie să treacă, dintr-o limită ce limitează, într-una ce nu limitează. *Întru*, care sugerează tocmai o

„A da hotare înseamnă
astfel a te constitui ca Eu”

asemenea limită ce nu limitează, este în fapt o întrebare.” (subl. aut. – n.n.)⁵ Iar întrebarea aduce cu sine o suspendare și o „în-doire”, o dublare a realității, precum și o regenerare și o redresare a ei. Interogativitatea „«încarcă» lumea cu

³ *Ibidem*, p. 113.

⁴ „...*moira*, numele grec al destinului, trimite, etimologic, la *meiromai* («a împărți») și la *meros* («parte»). La Homer (*Odiseea*, 3, 40, 66; 8, 470; 14, 448), *moira* semnifică porția primită la ospăț și, respectiv (*Iliada*, 15, 195), partea care-i revine unui zeu la guvernarea lumii. De la porția concretă primită la masă, sensul a evoluat către porția de fericire care-i revine fiecărui individ în viață și apoi către destin, ca însăși porția de viață și configurația vieții fiecărui om în parte.”, Gabriel Liiceanu, *Despre limită*, București, Editura Humanitas, 2004, p. 198.

⁵ Constantin Noica, *Sentimentul românesc al ființei*, București, Editura Humanitas, 1996, p. 10.

posibil”⁶. Tot datorită ei spiritul încearcă să afle „cum e cu puțință ceea ce este” și deci, care sunt limitele tuturor lucrurilor care există.

Hotărârile pe care le luăm, hotărele auto-impuse, ne schimbă cursul vieții, ne tulbură liniștea, ne fac să ne fie frică de ceea ce va urma, de deznodământul faptelor care rezultă în urma hotărârii noastre. Dar „a mă hotărî știind ce este frica înseamnă a putea să-mi pun în discuție eul meu, ființa mea strânsă, prin frică, în propriul ei contur. În frică îmi negociez ființa; o pierd ca ființă pur și simplu, ca să o pot câștiga ca ființă liberă. Curajul este mersul prin frică spre faptul de a fi liber; ceva este mai important decât faptul de a fi, și acest «ceva» este însăși libertatea ca fel al meu adevărat de a fi.”⁷ Dar asta nu înseamnă că, în final, libertatea absolută, cea pe care am pierdut-o odată cu primirea limitelor, deci odată cu ființarea noastră, este mai importantă decât însăși ființa? Între a ne făuri un destin în cadrul compromisului între „fondul intim-străin”⁸ și propriile proiecte și redobândirea stării de dinainte de creație, din haosul primordial al nimicului-totalizator, alegem „regresul” spre libertatea absolută, deși suntem

6 *Ibidem*, p. 21.

7 Gabriel Liiceanu, *op. cit.*, p. 50.

8 „Fondul intim-străin”, cum îl numește Gabriel Liiceanu, este format din hotărele primite, imuabile (zestrea somatică, zestrea mentală, sexul, ascendența, rasa, națiunea, epoca în care ne-am născut) și limitele modificabile, asupra cărora libertatea poate reveni (locul, limba, religia, numele, clasa socială din care facem parte). „Tot ce a fost hotărât în mine îmi părea simultan ca intim și străin: ca *intim*, pentru că el face parte din zestrea mea, din constituția mea intimă; ca străin, pentru că, deși face parte din mine, el a apărut în mine fără participarea și fără știința mea. Așa se face că intîmul nostru (...) ne este cel mai străin. Suprema acomodare este acomodarea cu noi, cu fondul nostru intim-străin” (sublinierile aut. – n.n.). *Ibidem*, p. 14.

conștienți că riscăm pierderea ființei individuale (și dobândirea unei „ființe colective”, a androginului?) odată cu libertatea pură.

Friedrich Nietzsche neagă existența „fondului intim-străin”, a unei instanțe supraumane care ne-ar condiționa în vreun fel. El afirmă că „nimeni nu *dă* omului calitățile sale, nici Dumnezeu, nici societatea, nici părinții și strămoșii săi, nici *el însuși* (...). *Nimeni* nu este responsabil că este constituit în acest sau acest mod, că există în aceste circumstanțe, în acest mediu ambiant, că există pur și simplu. El *nu* este consecința propriei sale intenții, a unei voințe, a unui scop (...) – este absurd a vrea să-i rostogolești ființa spre un scop oarecare. *Noi* am inventat conceptul de «scop»: în realitate scopul *lipsește*...”⁹ (sublinierile aut. – n.n.) Filosoful german consideră că suntem necesari doar ca parte a *întregului* și că ființa noastră nu poate fi judecată, măsurată, comparată sau condamnată, deoarece „*nu există nimic în afară întregului!*” (subl. aut. – n.n.), deci nu are cine să facă acest lucru. „Marea eliberare” și restabilirea „inocenței de-venirii” vine tocmai din lipsa unei entități superioare și a unității lumii.

Libertatea redobândită, lipsa condiționărilor și a dualității, adică „întoarcerea la origini”, se poate realiza de pe poziția „eliberatului în viață” (condiție atinsă prin *samādhi*), a morții ritualice, prin care inițiatul „regăsește situația de început îmbogățită cu dimensiunea *libertății* și a *transconștiinței* (sublinierile aut. – n.n.). Cu alte cuvinte el nu recuperează, în mod automat, o situație «dată», ci reintegrează plenitudinea originară

9 Friedrich Nietzsche, *Amurgul idolilor sau cum se face filosofie cu ciocanul*. Traducere de Vasile Frăteanu și Camelia Tudor. Note de Vasile Frățianu, Cluj-Napoca, Editura ETA, 1993, pp. 31–32.

după ce a instaurat un mod de a fi inedit și paradoxal: conștiința libertății”¹⁰. Considerăm că moartea inițiatică este singura care ne poate aduce o speranță, poate iluzorie, a redobândirii libertății primare și de stăpânire a propriului destin. Doar prin ea, eroii basmelor se pot desprinde de fondul lor „intim-străin” și devin rezultate ale propriilor proiecte ontologice.

Din punct de vedere etnologic și antropologic, fie că se desfășoară în cadrul societăților tradiționale sau în epoca postmodernă, existența noastră este supusă normei și ritualului (în societatea modernă profund desacralizat și camuflat). Simțim nevoia ceremonialului pentru a semna pragurile materiale și etapele existențiale care marchează trecerea „individului dintr-o situație determinată la o altă situație determinată.”¹¹ Și cum societatea modernă implică adaptarea la schimbare, întreaga noastră viață este o trecere prin rituri de separare, de limită și de agregare la un grup căruia dorim să ne afiliem, din motive personale sau profesionale. Dar totul se reduce la riturile de trecere definite, cu o sută de ani în urmă, de Arnold van Gennep.

Acesta încadrează riturile în două clase: „rituri simpatetice” „bazate pe credința acțiunii asemănătorului asupra asemănătorului, a contrariului asupra contrariului, a recipientului asupra conținutului, a părții asupra întregului și

reciproc, a aparentului asupra obiectului sau asupra ființei reale și reciproc, a cuvântului asupra actului”¹² și „rituri contagioniste”, care nu sunt cu necesitate dinamiste, impersonale, dar se bazează „pe materialitatea și transmisibilitatea, prin contact sau la distanță, a calității naturale sau dobândite”¹³. Unele rituri acționează direct, precum imprecățiile și au un efect automat, iar altele acționează indirect. Cele din urma pun „în mișcare o putere autonomă sau personificată, sau o întreagă serie de asemenea puteri(...)”¹⁴, efectul lor fiind unul prin recul. Van Gennep mai face o distincție între aceste două tipuri de rituri. Cele directe sunt „volițiuni traduse în acte”, iar cele indirecte, *tabuuri*, sunt „o interdicție, un ordin de «a nu face», de «a nu se comporta într-un anumit fel».”¹⁵. În concluzie, un rit poate fi încadrat în patru categorii (animiste / dinamiste, simpatetice / contagioniste, pozitive / negative, directe / indirecte), existând șaisprezece posibilități de clasificare. Rituri de separare (preliminare) sunt mai des întâlnite în cazul funeraliilor, cele de limită numite și liminare sunt mai proeminente în cazul gravidității, logodnei, inițierii, iar de agregare la o nouă lume, sau postliminare, apar mai ales în cadrul nunții.

Pornind de la noțiunea de graniță, van Gennep definește limita din punct de vedere material și magico-religios ca o situație specială cauzată de trecerea de la un teritoriu la altul. Cel ce săvârșește trecerea „plutește între două lumi”¹⁶. Concepția pe care o avem față de un teritoriu este diferită în funcție de ce parte a graniței ne aflăm. Suntem în

10 Mircea Eliade, *Mefistofel și androginul*, p. 112.

11 Arnold van Gennep, *Rituri de trecere. Studiul sistematic al riturilor de poartă și de prag, de ospitalitate, de adopție, de sarcină și de naștere, de copilărie, de pubertate, de inițiere, de ordinație, de încoronare, de logodnă și de căsătorie, de funeralii, de anoptimpuri etc.* Traducere de Lucia Berdan și Nora Vasilescu. Studiu introductiv de Nicolae Constantinescu, Postfață de Lucia Berdan, Iași, Editura Polirom, 1996, p. 16.

12 *Ibidem*, p. 17.

13 *Ibidem*, p. 20.

14 *Ibidem*.

15 *Ibidem*.

16 *Ibidem*, p. 27.

acealși timp străinul potențial periculos, factorul disturbator, care poate aduce dezechilibrul în lumea în care pătrunde sau exponentul, cu drepturi depline, al unei comunități. Orice plecare dintr-o societate este precedată de rituri de separare de spațiul de care îl părăsește individul. Sunt rituri de purificare prin spălare sau curățare a obiectelor care vor fi luate (să nu uităm că înainte de călătorie, eroii basmelor noastre trebuie să-și curețe hainele, armele și să-și îngrijească armăsarul).

Poarta, pragul, porticul, granița sau borna sunt deosebit de importante în culturile tradiționale și sunt patronate de divinități specifice precum Hermes, Priap sau Terminus. Acesta din urmă este atestat târziu, hotarele romane avântul-l ca zeu pe Jupiter, fapt ce demonstrează importanța acordată delimitării teritoriilor. Lumea romană avea rituri foarte elaborate dedicate fixării bornelor de demarcație. Jupiter însuși delimita hotarul și i se aducea ca ofrandă un animal. Acesta era sacrificat, sângele său fiind vărsat în groapa în care ulterior se va așeza borna. În aceeași groapă era făcut un foc în care se ardeau semințe și plante aromatice. Deasupra focului era prăjit animalul, aducându-se, în același timp, ofranda de vin și alte jertfe. Urma masa comună, ritual de agregare, iar apoi, resturile erau așezate în aceeași groapă.¹⁷ Este evident ritualul de consacrare. Resturile animale devin păzitoarele demarcației, martori ai săvârșirii ritualului. Peste ele se așează borna, care de acum va stabili limita între două locuri. Trecerile materiale fixate prin ceremonial indică luarea în posesie a aceluia spațiu. Încălcarea hotarului devine

astfel un sacrilegiu sinonim cu pătrunderea, ca profan, într-un loc sacru. „Deci interdicția de a pătrunde pe un teritoriu are caracter magico-religios propriu-zis”.¹⁸

Hotarul are rolul de a armoniza spațiul „cultural” cu cel „natural”, de a-l proteja pe primul de intruziunea celui de-al doilea. Iar acest lucru se realizează prin „*Rituri și gesturi magice practicate la traversarea unui hotar (...)* la trecerea dintr-un spațiu în altul, calitativ diferit”¹⁹, „*Practici și cutume juridice*”²⁰, „*Practici magico-medicale*”²¹, „*Obiecte și gesturi apotropaice la hotare*”²², „*Ceremonii și rituri circumambulatorii*”²³.

18 Arnold van Genneep, *op.cit.*, p. 26.

19 Andrei Oișteanu, *Mythos și Logos. Studii și eseuri de antropologie culturală*. Ediție ilustrată. Ediția a II-a, revizuită și adăugită, București, Editura Nemira, 1998, p. 162.

Andrei Oișteanu inventariază câteva dintre riturile care au supraviețuit în societatea modernă: descoperirea capului și descălțarea înainte de intrarea într-o casă, trecerea miresei peste prag, întâmpinarea cu pâine și sare, intrarea cu piciorul drept, facerea semnului crucii, spargerea unui vas la ieșirea din casă a mortului, interdicția de a te întoarce din drum. *Ibidem*.

20 Înfrățirea la hotare, jurământul cu „brazdă de hotar pe cap”, judecata, pedepsirea și omorarea la hotare. *Ibidem*, pp. 162-163.

21 Culegerea plantelor de leac de la hotare sau din afara satului, sfințirea pietrelor sau a pământului adus de la hotare, practica magică de vindecare prin „vânzarea” unui copil la fereastră. *Ibidem*, p. 163.

22 Magia meteorologică a înfigerii unui obiect de fier în prag pentru îndepărtarea furtunilor sau grindinii, stingerea lumânării de Paști pe pragul de sus al ușii, punerea în locuri de trecere a potcoavelor găsite sau a usturoiului în noaptea Sfântului Andrei, expunerea „cămășii ciumei” la hotarul satului, ridicarea de cruci sau troițe la hotare. *Ibidem*.

Am mai adăuga aruncarea apei folosită în descântecelor pentru deochi la balamaua ușilor.

23 Periodic, sau în timp de criză, valențele magice ale unor hotare trebuie înnoite prin înconjurarea casei sau a curții de către fecioare despletite, în stare de nuditatea ritualică, pentru alungarea

17 Vz. Mm. Ch. Deremberg et Edm. Saglio, *Le Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines*, Tom V, Paris, Librairie Hachette, p. 122-123.

Noțiunea de hotar este atât de bine conțurată în mentalitate populară încât țărani numesc „hotar” locurile în care au culturile agricole, exterioare satului. A „merge pe hotar” înseamnă a merge în locul în care se desfășoară muncile agricole. Spațiul acela a fost sustras Haosului, el reprezintă noul punct de demarcație al satului. Poate de aceea în momentul ajungerii „la hotar”, țărani noștri își fac semnul Crucii.

Condiția ontologică a celui care a trecut pragul se schimbă și ea. El devine străinul, „ființă sacră, înzestrată cu potențialitate magico-religioasă, benefică sau malefică, în mod supranatural”²⁴. „La el acasă, în clanul său, omul trăiește în profan; trăiește în sacru imediat ce pleacă în călătorie și se află, în calitate de străin, în vecinătatea taberei unor necunoscuți”²⁵. Un străin, pentru a intra în sat trece printr-un stadiu preliminar, de așteptare, după ce și-a făcut cunoscute intențiile, urmează o perioadă de prag: schimb de daruri, pregătirea locuinței, schimb de alimente, iar mai apoi agregarea consimțită de masa în comun, numită de Rob Smith „sacrament de comunune”.

Scopul acestor rituri este de a neutraliza influența străinului, de a rupe farmecele care-l înconjoară. Aceleași rituri le întâlnim în societatea modernă. Mecanismul este același: oprire, așteptare, trecere, intrare, agregare. Vizitele (intențiile) sunt anunțate, plecarea din spațiul casei implică curățarea, schimbarea veșmintelor, realizându-se astfel separarea de spațiul anterior. Urmează așteptarea în fața ușii celui vizitat, intrarea, în general desculț, în casă, perioada

de prag marcată de schimbul de daruri, strângerea de mâni (atingerea) și agregarea noului venit în spațiu locuinței prin masa în comun. Riturile de schimb au și ele un rol deosebit în această schemă. „Este vorba de un procedeu de transfer mutual de personalitate.(...) A accepta un dar de la cineva înseamnă a te lega de acea persoană.”²⁶ În cazul societății moderne este vorba de o legătură de ordin social, dar societatea tradițională percepea legarea ca pe un factor spiritual.

Teoriile moderne de antropologie culturală formulate de Gilbert Durand demonstrează antropologic universalitatea conștiinței umane, a felului în care percepem și interpretăm în mod profund lumea și imaginarul, prin cel două Regimuri (Diurn și Nocturn) și cele trei structuri (schizomorfă, mistică și sintetică) ale imaginarului, împreună cu toate schemele, arhetipurile și simbolurile aferente. Segregarea de lume, potrivit lui Gilbert Durand, se realizează prin arhetipurile și simbolurile ce se înscrie în structurile schizomorfe ale Regimului Diurn al imaginarului: arma celui ce pleacă în călătorie e spada care *spintecă*. Obiectele tăioase, cuțitul, spada, apar în riturile de inițiere, de separare de o stare și de pătrundere într-o alta. Sunt legate de tehnicile de purificare ce preced riturile de inițiere. Agregarea este sinonimă cu o luare în posesie a lumii, cu o integrare în structurile acesteia prin arhetipurile și simbolurile ce se înscriu în structurile mistice ale Regimului Nocturn al imaginarului: coborârea spre centru, interiorizarea eroului, arhetipul culorii și al cupei, al recipientului.

Una dintre problemele umane fundamentale este cea a groazei în fața scurgerii timpul. Acesta nu poate fi recuperat decât prin repetabilitate. Reface-

fulgerelor sau grindinii sau trasarea hotarului satului pentru ca acesta să fie ferit de boli. *Ibidem*, pp. 163–164.

²⁴ Arnold van Gennep, *op.cit.*, pp. 34–35.

²⁵ *Ibidem*, p. 23.

²⁶ *Ibidem*, p. 38.

rea ciclică se realizează prin intermediul ritualurilor sacrificiale legate de trecere. Pe parcursul unui an timpul se naște, se maturizează și moare pentru a renaște. Noul An Civil a fost considerat, până la sfârșitul secolului al XIX-lea, ziua morții și învierii zeului iranian Mithra sau Saturn, în mitologia romană, sau moartea Moșului Crăciun, zeu indo-european, patern, solar, solstițiar. „Divinitatea se naște împreună cu timpul în 25 decembrie, trăia 365 de zile, îmbătrânea și murea pentru a renaște la începutul anului viitor.”²⁷ Astfel, vârsta „sfinților”, în fapt vechi zei autohtoni, este calculată în funcție de această dată, de la Sânvăsâi, tânărul petrecăreț (1 ianuarie), la Drago-bete, zeul dragostei (24 februarie), Sângiorz, zeul vegetației întruchipat de tânărul luptător (23 aprilie), până la generație moșilor de iarnă (Moș Nicolae și Moș Crăciun). Repetarea acestei succesiuni asigură scăparea din fața timpului, negarea acestuia, ajungându-se la un „non-timp” mitic²⁸. Ne apropiem de teoriile cosmogonice moderne potrivit cărora timpul a luat naștere în momentul Big-Bang-ului, în singularitatea²⁹ origi-

nară dincolo de care nu a existat nimic. Poate doar „non-timpul” mitic!

Anul Nou Agrar are în centrul său divinitățile feminine. De această dată anul se reînnoiește la echinoxul de primăvară, patronat de Baba Dochia, zeița neolitică Terra Mater, Diana sau Artemis, maternă, lunară, echinoctială. „Scenariu ritual al morții și renașterii Zeiței Primăverii și, împreună cu aceasta, a timpului degradat și îmbătrânit, cuprinde zilele de agonie ale Babei Dochia, între 1 și 9 martie, și zilele de început ale Zeiței renăscute (pruncul Dochia), între 9 martie (Măcinici) și 17 martie (Alexii).”³⁰ E o perioadă de tranziție în care mormintelor se deschid și spiritele strămoșilor revin printre cei vii, în care se fac ofrande rituale din aluat modelat în figurine antropomorfe, libații, beții rituale, privegheri și pomeni abundente.

Momentul de maximă intensitate se desfășoară în data de 9 martie, echinoxul de primăvara în stil vechi, atunci când Baba Dochia se transformă în stană de piatră, în substanță telurică, primordială, din care renaște Pruncul Dochia și odată cu el Universul și Timpul. A doua parte a sărbătorii este o manifestare a bucuriei victoriei Soarelui asupra frigului și nopții. Acesta e ajutat prin aprinderea focurilor rituale, fumigații, bătrea pământului pentru a permite ieșirea căldurii. Dar, precum în basme, Pruncul Dochia crește în trei luni cât alții-n cincisprezece ani și la Sânziene se află la vârsta fecundității, viața desfășurându-se marcată fiind de cifra trei. Nici nu e de mirare că în basme anul ține trei zile. Cifra trei, sau multiplii de trei, este unitatea de măsură în toate. Viața ritualică a poporului este marcată de solstiții și echinoxii ce au loc odată la trei luni.

27 Ion Ghinoiu, *Obiceiuri populare de peste an – Dicționar*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1997, p. 9.

28 *Ibidem*.

29 „A point of infinite density and infinitesimal volume, at which space and time become infinitely distorted according to the theory of General Relativity. According to the big bang theory, a gravitational singularity existed at the beginning of the universe. Singularities are also believed to exist at the center of black holes.” (Punct cu densitate infinită și volum infinitesimal, în care timpul și spațiul devin infinit deformat, potrivit Teoriei Generale a Relativității. Potrivit Teoriei Big Bang-ului, o singularitate gravitațională a existat la începutul universului. Se crede, de asemenea, că există singularități în centrul găurilor negre.)

<http://science.yourdictionary.com/singularity>

30 Ion Ghinoiu, *op. cit.*, p. 7.

Babele și Moșii au deci trei vârste: tinerețea exuberantă (vârsta fecundității: Dragobetele sau Sânzienele), maturitatea (Sângiorzul, Maica Precesta) și bătrânețea (Moș Crăciun, Baba Dochia), urmată de renașterea Universului și Timpului împreună cu divinitatea.

Ceremoniile de trecere umane sunt mai numeroase decât cele de trecere materială sau ceremoniile de trecere din calendarul popular și cosmic. Ele implică depășirea unei etape a existenței și pătrunderea într-o nouă etapă. Nașterea este primul prag pe care îl trecem, de la *preexistență* la *făptură*. La hotarul dintre „lumea geomorfă, în care adăposturile locuite de sufletul pribeag (pântecele matern, placenta, numită popular «casa copilului») sunt înscrise în ovoide sau geoide, și lumea antropomorfă, cu adăposturi dezvoltate pe verticală (trupul uman, casa de locuit etc.), veghează Moașa, reprezentantă a moșilor și strămoșilor, și Ursitoarele, năpraznice zeițe ale destinului.”³¹ Moașa este cea care săvârșește riturile preliminare, fiind prezentă lângă mamă de la primele semne ale facerii: liminare, din timpul nașterii, și postliminare, de pregătire a noului-născut pentru a intra în această lume. Integrarea lui se face prin ceremonii specifice ale familiei, gesturi, acte și formule magice. Destinul copilului este legat de Ursitoare, de aceea Moașa este cea care pregătește Masa Ursitoarelor, îmbăiază copilul, curăță încăperea și așează pe masă obiecte cu valoare simbolică pentru soarta pruncului, dar și ofrande pentru zeițele destinului. Intrarea în lume stă sub semnul șocului „provocat de trecerea lui din raiul geomorf în iadul antropomorf, unde totul trebuie învățat și obținut cu eforturi chinuitoare”, ceea ce explică obiceiul geto-dacilor

31 *Ibidem*, p. 135.

de a sta în jurul copilului și de a deplânge suferințele pe care le va avea în viață.³²

Dacă în momentul morții cadavrul rămâne gol, același lucru se întâmplă în momentul nașterii, atunci când „casa copilului” este părăsită de sufletul care o locuia. Asemeni trupului neînsuflețit, placenta era îngropată sub casă (sub prag, lângă vatră), în grădină, sub un pom roditor, sau era „dată pe o apă curgătoare”. Toate aceste locuri au semnificații simbolice legate de trecerea dintre tărâmurii, trecere ce se poate face pe apă, în plan orizontal, sau în plan vertical, pe cele două axe, ale urcării (îngropată fiind la rădăcina unui pom roditor, placenta este asimilată de copac și purtată, prin sevă, în plan ascensional) și coborârii (îngroparea sub locuințe³³). Placenta era depusă uneori într-un vas de lut împodobit cu busuioc și cu o monedă pentru trecerea vâmlor. „În obiceiurile de naștere, ca de altfel și în obiceiurile de înmormântare, lumea de unde vine nou-născutul (preexistența) și lu-

32 *Ibidem*, p. 136.

33 Îngroparea sub locuințe a copilului este o practică larg întâlnită pe teritoriul actual al României, fapt dovedit de descoperirile arheologice. Vz. Lavinia Grumeza, *Necropole și morminte sarmatice de pe teritoriul Banatului (sec. I-IV p. Chr.)*, Teză de doctorat, coordonator prof.univ.dr. Florin Drașovean, Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba-Iulia, 2013, pp. 45-54, Cătălin Alexandru Lazăr, *Descoperiri funerare aparținând culturii Gumelnița pe teritoriul României*,

<http://cimec.ro/Arheologie/gumelnita/necro/funerare.htm>, Silviu Enea, *Necropole neolitice și eneolitice din România - Mărturiile ale simbolismului puterii și ale organizării sociale*,

http://www.academia.edu/1301853/NECROPOL_ELE_NEOLITICE_SI_ENEOLITICE_DIN_ROMANIA_-_MARTURII_ALE_SIMBOLISMULUI_PUTERII_SI_ALE_ORGANIZARII_SOCIALE

mea în care pleacă muribundul (postexistența) par a se contopi într-o antiteză a lumii antropomorfe de aici (existența).³⁴ Nașterea și moarte nu sunt decât două fețe ale aceleiași realități, părăsirea unei „case” și intrarea într-o alta.

Riturile de trecere „ritmează scurgerea vieții umane”³⁵. Indiferent dacă vorbim de trecerea de la o societate vizibilă la una invizibilă, prin moarte, sau de la stadiul de copil la cel de persoană adultă, în riturile de inițiere, limita este resimțită ca o separare prin moarte de vechea lume și o agregare, figurată prin renașterea novicelui. În perioada noviciatului, legile obișnuite sunt abolite, ca în orice perioadă de prag. Excesele sunt permise, novicele plasându-se în afara societății, separat fiind de aceasta prin tabuuri, ca rituri negative. Dar acest lucru îi oferă un alt fel de libertate, a experimentelor de tot felul, experiențe ce vor conduce la maturizarea novicilor. Barierea dintre ei și colectivitate face ca întreaga comunitate să fie fără apărare în fața acțiunilor celor ce sunt în pragul inițierii. Separarea de societate și închiderea într-o casă specială este sinonimă cu o întoarcere a tânărului în pântecul matern, de unde va renaște la o nouă viață, ca exponent al altei comunități.

În toate acțiunile lor, repetă ceea ce s-a întâmplat *in illo tempore*. Atunci când ridicăm un stâlp pentru a construi o casă, nu facem altceva decât să fixăm *osia lumii*, centrul universului cosmicizat, la fel ca Fârtatul care, într-un gest de revoltă, își aruncă toiagul în apele primordiale și acesta se transformă în arborele cosmic. Dar, pentru lumea tra-

dițională, actul înălțării primei vetre sau a primului stâlp de locuință nu este unul gratuit, el repetă *aici* și *acum* actul cosmogonic. De aceea fiecare sat este un microcosm, dincolo de care se întinde universul necosmicizat, haosul. Tot ceea ce se află dincolo de hotar trece sub jurisdicția sacrului sau a Increatului, a preexistenței. Așa se explică și valențele magice ale străinului și riturile cărora trebuie să i se supună. Potrivit aceluiași principiu, anul moare, regresează în haos, în timpul ceremonialului de an nou, și renaște, cosmicizat, după perioada de declin. Este momentul în care se deschid cerurile, oamenii înțeleg limba păsărilor, deci vârsta de aur a Paradisului este recâștigată, este restabilit *timpul* și *spațiul* primordial.

În perioada de prag normele sunt abolite. Comportamentul excesiv, obligatoriu, nu doar permis, este o garanție a prosperității pentru anul care urmează. Lumea *trebuie* să ajungă în haosul primordial, este o condiție obligatorie și o garanție a renașterii și a perenității ei. Trebuie să avem în vedere faptul că, în spațiul românesc, lumea cosmicizată este doar o intruziune în haos, că „o dată cu creația Cosmosului *Haosul nu dispare*. Cosmosul, sau *Lumea zidită* se menține ca o *incluziune sau enclavațiune* permanentă în Haos. Folclorul românesc consemnează tot la mod alegoric, metaforic și simbolic această idee mitologică. Pământul a fost și a rămas de la începutul lumii înconjurat de Apele primordiale ale Haosului, el se află deci la nesfârșit în suspendare în aceste ape.” (sublimerile aut. – n.n.)³⁶ Trăind într-o lume atât de fragilă, de care pragul e atât de aproape, nu e de mirare că i se acorda o

34 Ion Ghinoiu, *op.cit.*, p. 136.

35 Nicolae Panea, Mihai Vifor, *Cartea românească a morții - o hermeneutică a textului ritual funerar* - Drobeta Turnu Severin, Centrul Județean al Creației Populare Mehedinți, 1998, p. 78.

36 Romulus Vulcănescu, *Mitologie Română*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1987, pp. 220–221.

atât de mare importanță hotarului și ritualurilor legate de acesta.

Stabilind limite, devine foarte greu de văzut cât de asemănătoare sunt lucrurile de acele două părți ale hotarului. Satul (*intra muros*) și pădurea sau pustii (*extra muros*) sunt percepute ca antitetice (cultură/natură) deoarece sunt demarcate de hotarul satului care oferă o protecție magică asupra forțelor ce ar putea invada din afară. El delimitează două spații percepute ca eterogene. Potrivit aceleiași logici, oamenii surprinși noaptea în pădure trasează un cerc în jurul lor cu credința fermă că în acest mod vor fi apărați de spiritele malefice. Prin stabilirea unui centru și a unor limite, orice spațiu este sustras haosului. Concentrarea atenției asupra limitei face foarte greu de înțeles întregul, imaginea de ansamblu. Totul se reduce la categorii și la granițele dintre ele. Apariția acestora ne face să subestimăm diferențele dintre două lucruri care fac parte din aceeași categorie, sau să supraestimăm diferențele dacă între ele apare o limită. În oricare dintre cazuri, imaginea de ansamblu ne apare ca o deformare a realității. Trăim fiecare în propria noastră „găoaace”, în cea a propriei familii, a casei, cartierului, orașului/satului, a țării, toate (de)limitate de hotare autoimpuse sau impuse de societate.

Locurile predilecte ale pierderii „limitei-reper” sunt marea, deșertul, prăpastia, grotă, pădurea, ce devin spații labirintice, proiecții ale nelimitatului. Fiecare dintre noi se găsește la un moment dat în situație de a rătăci dincolo de hotarele cosmicizatului devenind, pentru moment, eroi civilizatori. Universul nu poate să stagneze, el trebuie să se extindă asupra Haosului, deoarece, dincolo de Haos se află un alt spațiu cosmicizat, care așteaptă să fie descoperit. Deosebirea vine din mentalitatea

românească, potrivit căreia haosul este parte integrantă a existenței noastre. Am fost făuriți de un Fârtat și un Nefârtat, suntem rezultatul unei simbioze dintre bine și rău. Prezența limitei este o garanție a existenței unei alte lumi a cărei limită este identică cu a acestei lumi, un spațiu pe care au datoriat să îl „îmblânzească”. Ceea ce este sfârșit pentru noi, dincolo de limită este un început. Totul depinde de sistemul de referință, de ce parte a hotarului te afli. Iar cel mai mare dezavantaj al limitei este că te împiedică să vezi întregul.

Bibliografie

- Deremberg, Mm. Ch. et Saglio, Edm., *Le Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines*, Tom V, Paris, Librairie Hachette, 1919.
- Eliade, Mircea, *Mefistofel și androgenul*. Traducere de Alexandra Cuniță, București, Editura Humanitas, 1995.
- Ghinoiu, Ion, *Obiceiuri populare de peste an – Dicționar*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1997.
- Grumeza, Lavinia, *Necropole și morminte sarmatice de pe teritoriul Banatului (sec. I-IV p. Chr.)*, Teză de doctorat, coordonator prof.univ.dr. Florin Drașovean, Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba-Iulia, 2013.
- Heidegger, Martin, *Introducere în metafizică*. Traducere din limba germană de Gabriel Liiceanu și Thomas Klininger, București, Editura Humanitas, 1999.
- Liiceanu, Gabriel, *Despre limită*, București, Editura Humanitas, 2004.
- Nietzsche, Friedrich, *Amurgul idolilor sau cum se face filosofie cu ciocanul*. Traducere de Vasile Frățeanu și Camelia Tudor. Note de Vasile Frățianu, Cluj-Napoca, Editura ETA, 1993.
- Noica, Constantin, *Sentimentul românesc al ființei*, București, Editura Humanitas, 1996.
- Oișteanu, Andrei, *Mythos și Logos. Studii și eseuri de antropologie culturală*. Ediție

ilustrată. Ediția a II-a, revizuită și adăugită, București, Editura Nemira, 1998.

Panea, Nicolae, Vifor, Mihai, *Cartea românească a morții - o hermeneutică a textului ritual funeral* - Drobeta Turnu Severin, Centrul Județean al Creației Populare Mehedinți, 1998

van Gennep, Arnold, *Rituri de trecere. Studiul sistematic al riturilor de poartă și de prag, de ospitalitate, de adopție, de sarcină și de naștere, de copilărie, de pubertate, de inițiere, de ordinație, de încoronare, de logodnă și de căsătorie, de funeralii, de anoptimpuri etc.* Traducere de Lucia Berdan și Nora Vasilescu. Studiu introductiv de Nicolae Constantinescu, Postfață de Lucia Berdan, Iași, Editura Polirom, 1996.

Vulcănescu, Romulus, *Mitologie Română*, bucuresti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1987.

<http://science.yourdictionary.com/singularity>

Povestiri de inspirație biblică pentru copii și alolingvi

Marcela CIORTEA

În anul 1922, într-o notiță de extraordinar bun-simț, Lucian Blaga scria: „Avem multe cărți de citire pentru tinerile generații dornice de învățătură, dar, după o justă observație a domnului Nicolae Iorga, nu avem încă nici azi: *cartea de citire*. O carte unică, românească, bogată, variată și plină de poezie firească, în care să-și găsească tot sufletul și toate nevoile adevărate – copilul român de pretutindeni. Nu avem încă *Biblia copiilor*. Cărțile care s-au scris până acum pentru ei sunt, de obicei, prea copilăroase și nu atât de copilăroase, așa cum e fiecare copil, ci cum un om lipsit de naivitate își închiupie copilăria după o falsă psihologie învățată din cărți pe băncile școlilor normale ale universității. Sunt aceste cărți cu prea mult îmbibate de pedagogie și sisteme, care fiecare e unilateral și departe de a cuprinde sau de a istovi viața în toată complexitatea sa prin câteva abstracțiuni. Cărțile acestea sunt prin urmare inutile, nu atât din punct de vedere practic, căci în cele din urmă din orice carte pot învăța ceva copiii, dar inutile pentru largirea prietenească și adâncirea firească a acestei vieți sufletești. Cine va putea scrie o **biblie a copiilor**? [...] Unde e pedagogul care s-o scrie?”

Repovestirea întâmplărilor biblice, atât din *Vechiul*, cât și din *Noul Testament*, fie ele pentru copii sau pentru publicul larg, cunoaște o îndelungă tradiție și nu este lipsită de interpretări, atât din partea autorilor, cât și din partea valurilor de cititori, indiferent de vârstă ori pregătire intelectuală. Cum nu se poate întocmi un inventar al acestora decât în urma unui studiu îndelungat și colectiv, am selectat pentru cele care urmează câteva titluri mai cunoscute și nu din perspectivă milenară, ci de dată oarecum mai recentă.

Scriitorul englez: Charles DICKENS

Între anii 1846-1849, scriitorul englez Charles Dickens (1812-1870) strânge într-un volumaș intitulat *The Life of Our Lord* 11 episoade biblice scrise pentru proprii-

ii-i copii, zece la număr. Volumul captivează încă de la primele rânduri, adresate direct publicului vizat – copiii:

Dragii mei copii,

Țin foarte mult să știți și voi câte ceva despre povestea lui Isus Hristos. Căci toată lumea trebuie să afle câte ceva despre El. Nu a trăit niciodată cineva care să fi fost atât de bun, atât de blând, atât de îngăduitor și atât de îndurerat de soarta tuturor celor care făceau fapte rele, care sufereau de vreo boală sau de alte chinuri, cum a fost El. Și întrucât El sălășluiește acum în ceruri, unde nădăjduim să ajungem cu toții va să ne întâlnim laolaltă după moarte și să fim de-a pururi fericiți acolo împreună, pentru că nici

„El îmblânzește leii și
leopardzii și fiarele supuse la
închinare”

nu vă puteți închipui ce loc bun și minunat sunt cerurile!¹

Scrisă cu har creștinesc și cu talent didactic, salba de povestiri a lui Charles Dickens brodează educație creștină și nu numai în jurul evenimentului biblic. Astfel, el nu se mulțumește cu relatarea întâmplărilor, ci se îngrijește permanent și de înțelegerea lor, prin prelungiri de frază în care explică noțiuni și cuvinte necunoscute de copii:

Orașul Betleem fiind înțesat de oameni care și aceștia veniseră acolo cu treburi, Iosif și Maria n-au putut să fie găzduiți la nici un han și nici în vreo casă de oameni. Au găsit culcuș doar într-un staul, *adică într-un grajd de vite* – sl. n., M.C. – și acolo s-a născut Isus Hristos. Nu a avut nici un leagăn acolo, nici pătuț, așa că Maria și-a așezat pruncul în ceea ce se numește o iesle, *adică locul din care mănâncă paie și fân caii* – din nou sl. n., M.C. – și acolo a adormit pruncul sfânt.²

Sau, în altă parte, voind să-l prezinte copiilor pe Ioan Botezătorul, încearcă o descriere cât mai aproape de experiența lor de viață:

Și pentru că-i iubea pe oameni mai mult decât pe el însuși, și pentru că nici nu-i păsa de el dacă putea să le facă lor bine, era îmbrăcat foarte sărăcăcios, doar cu o blană de cămilă, și nu mânca mai nimic, decât doar niște lăcuste pe care le găsea prin călătoriile sale și miere sălbatică pe care o lăsau albinele prin scorburile copacilor. *Voi n-ați văzut probabil niciodată o lăcustă, pentru că ele trăiesc în țări cum era aceea de lângă Ierusalim, foarte departe de aici. Poate nici cămile nu ați văzut, doar – știu și eu? –*

¹ *The Life of Our Lord told by Charles Dickens to his children / Viața Mântuitorului nostru Iisus Hristos povestită copiilor săi de Charles Dickens și tâlmăcită pentru copiii noștri de Andrei Bantaș*, Editura Mondero, București, 1990.

² Charles Dickens, *Op. cit.*, p. 9.

*poate ați văzut. În orice caz, uneori mai sunt aduse și pe aici. Dacă vreți să vedeți o cămilă, v-o arăt la grădina zoologică.*³ (sl. n., M.C.)

În altă parte, pentru a introduce copilul-cititor în șirul faptelor divine ale Mântuitorului, introduce noțiunea de miracol, de asemenea explicând-o:

Și când veni din pustie începu să vindece oamenii doar așezându-le mâna pe cap, căci, vedeți voi, Dumnezeu îl înzestrase cu puterea de a-i vindeca pe bolnavi, de a reda vederea orbilor și de a face tot felul de lucruri minunate și mărețe despre care am să vă vorbesc curând și care se numesc *minunile ori miracolele lui Hristos* – sl. n., M.C. Aș vrea să țineți minte cuvântul acesta, pentru că am să-l folosesc mereu. Și aș vrea să știți că înseamnă un lucru care e cu adevărat deosebit și minunat și care n-ar putea fi făcut fără voia și fără ajutorul Celui de Sus.⁴

În prezentarea apostolilor, nu se mulțumește cu expunerea unor evenimente la care aceștia au participat alături de Isus, ci, înainte de a-i numi, recurge la un amplu pasaj de înduioșătoare învățătură:

Pentru ca să aibă câțiva însoțitori pe drumurile Lui, care să-i învețe pe oameni, Iisus își alesese drept ucenici doisprezece săraci. Aceștia ajunseseră să fie numiți apostolii sau discipolii lui Iisus și el și-i alesese numai din rândurile sărăcimii, pentru ca și oamenii sărmani să știe întotdeauna că la sfârșitul sfârșitului, în anii de mai târziu, cerurile sunt făcute pentru ei ca și pentru cei bogați. De asemenea, aveau să-i învețe că Dumnezeu nu face deosebire între cei care poartă haine frumoase și cei care umblă desculți și în zdrențe. Cei mai sărmani, cei mai urâți, cei mai schilozi și mai nenorociți oameni care trăiesc pe lume vor ajunge îngeri luminoși în ceruri dacă se poartă bine aici, pe pământ.

³ *Idem*, p. 17.

⁴ *Idem*, p. 19.

Să nu uitați niciodată lucrul acesta când veți crește mari. Dragii mei, să nu fiți niciodată trufași sau haini față de un om sărac, nici față de o femeie sărmană ori de un copil în zdrențe. Dacă ei sunt cumva răi, gândiți-vă că poate ar fi fost mai buni dacă ar fi avut niște prieteni cumsecade și case ca lumea și învățatură potrivită. Așadar, încercați întotdeauna să-i faceți să fie mai de treabă spunându-le vorbe care să-i facă să fie mai buni, slujindu-vă de vorbe care să le meargă la inimă. Străduiți-vă întotdeauna să-i învățați câte ceva și să le alinați suferințele dacă puteți. Iar când unii îi vorbesc de rău pe cei sărmani și nenorociți, gândiți-vă la Iisus Hristos, care s-a dus în mijlocul lor și i-a învățat și i-a socotit vrednici de toată grija și povățuirea Lui și întotdeauna să aveți milă de ei și să vă gândiți la cei sărmani așa cum vă gândiți la voi. Acum, numele celor doisprezece apostoli erau: Simon Petru, Andrei, Iacov fiul lui Zevedeu, Ioan, Filip, Vartolomeu, Toma, Matei, Iacov fiul lui Alfeu, Tadeu, Simon Cananitul și Iuda Iscarioteanul.⁵

Urmează alte învățături, centrate, în salbă, pe temele considerate de scriitor importante pentru învățatura primă a unui copil: Rugăciunea Domnească, pildele sau parabolele lui Isus, cele 10 porunci, Cina cea de Taină, rolul lui Petru, arestarea, răstignirea și învierea lui Isus, pentru a încheia cu o teorie a creștinismului frumoasă și plină de sens:

Nu uitați, creștinism înseamnă să faci totdeauna numai bine, chiar și celor care ne fac rău. Creștinism înseamnă să ne iubim aproapele cum ne iubim pe noi înșine și să ne purtăm cu toți oamenii așa cum am vrea să se poarte ei cu noi. Creștinism înseamnă să fii blând și îndurător și iertător și să păstrezi toate aceste calități în taina inimii tale, și să nu te lauzi niciodată cu ele și nici cu rugăciunile tale, și nici nu dragostea ta pentru Dumnezeu, și întotdeauna să arăți că atunci

când iubești încerci smerit să faci ceea ce crede El în toate. Dacă facem așa și ne amințim de viața și de învățăturile Mântuitorului nostru Iisus Hristos și încercăm să trăim și să ne purtăm așa cum ne-a învățat El, putem trage într-adevăr nădejde că Dumnezeu ne va ierta păcatele și greșelile și ne va da puțința de a trăi și a muri în pace.⁶

Volumul lui Charles Dickens rămâne în manuscris din 1849, anul în care a fost încheiat, până în anul 1934, când vede lumina tiparului.⁷

Bibliile unei bunici: Sofia Fiodorovna Rostopchina, Contesă DE SÉGUR

În intervalul 1865-1868, scriitoarea franceză de origine rusă, Sofia Fiodorovna Rostopchina, Contesă de Ségur (1799-1874), publică trei volume ample de repovestiri biblice pentru copii: *L'Évangile d'une grand-mère* (1865), *les Actes des Apôtres* (1867) et la *Bible d'une grand-mère* (1868). Născută la Sankt Petersburg și convertită la catolicism, pentru a le putea publica în Franța, contesa are nevoie de aprobarea autorităților religioase: *Evangelia* se deschi-

⁶ *Idem*, p. 109.

⁷ Între timp, la noi, încep să apară versiuni de repovestire a întâmplărilor biblice. Dacă nu foarte multe, destule cât să nu poată fi urmărite și inventariate de un simplu filolog, cum se întâmplă să fim. Desprindem câteva titluri dintr-o bibliografie on-line: *Istoria biblică ilustrată*, Ed. Graiul literar, București, f.a.; *Istoria biblică în folosul școalelor populare*, Tipogr. Arhidiecezană, Nagyszeben (Sibiu), 1908; *Istoria biblică pentru școlile medii inferore și școlile civile*, Tipogr. Arhidiecezană, Sibiu, 1901. (ed. a IIa, 20 de ilustrații); *Leccióni pentru copii, trimestrul IV*, 1937, Ed. și tipogr. C.E., București, 1937. O bibliografie biblică elementară, probabil exclusiv ortodoxă, poate fi consultată pe site-ul <http://www.scribd.com/doc/41661743/Bibliografie-biblica#scribd>, accesat la 8.VIII. 2015.

⁵ Charles Dickens, *Op. cit.*, p. 23.

de cu nu mai puțin de șapte aprobări, semnate de un cardinal, doi arhiepiscopi și patru episcopi importanți. Toate trei volumele includ o listă a personajelor participante la acțiune, fiindcă povestirile se încheagă într-un context de învățare, imaginat de autoare sub forma unui dialog între o bunică și nepoțeei săi. Iată cum începe *Evanghelia* Contesei de Ségur:

Elisabeth, Elisabeth, strigă fericită Henriette către sora ei, care tocmai intrase cu Camille, Madeleine și Pierre, știi că bunica ne-a promis că ne va scrie o Evanghelie. E aproape gata.

ARMAND: Ce este aceea *Evanghelia*?

HENRIETTE: Este viața Domnului nostru Isus Christos.

ARMAND: Cine e Isus Christos?

HENRIETTE: Tu nu știi nimic! Eu, că n-am decât șapte ani, știi că Isus Christos este Fiul lui Dumnezeu!

MICUL LOUIS: I-auzi! Bunul Dumnezeu are un fiu!

HENRIETTE: Bineînțeles! Doar Isus Christos este Fiul Său.⁸

Totul este, așadar, conceput sub forma unui joc dialogat, în care povestirile bunicii alternează cu întrebările nepoților. *Faptele Apostolilor* se constituie într-un volum separat, în introducerea căruia autoarea notează:

⁸ *L'Évangile d'une Grand-Mère*, par Mme La Comtesse de Ségur, Née Rostopchine, approuvé par S. É. Le Cardinal Archevêque de Bordeaux et par NN. SS. Les Archevêques de Sens, de Bourges, et Les Évêques de Séz, de Poitiers, de Nîmes et d'Annecy et illustré avec 30 gravures sur bois d'après les dessins de Schnorr, deuxième édition, Paris, Librairie de L. Hachette et CIE, 1867, droits de propriété et de traduction réservés, p. 5. Traducerea ne aparține. Ediția integrală poate fi consultată pe site-ul on-line la 2 septembrie 2015, https://archive.org/details/Evangile_d_une_grand_mere.

DRAGILOR MEI NEPOȚI

Pierre, Henri, Marie Thérèse de Ségur, Valentine, Louis, Mathilde de Ségur-Lamoignon, Camille, Madeleine, Louis, Gaston de Malaret, Élisabeth, Sabine, Henriette, Armand Fresneau, Jacques, Jeanne, Marguerite, Paul et Françoise de Pitray

Dragi nepoți, vă ofer astăzi *Faptele Apostolilor*, după *Evanghelia* pe care v-am dăruit-o anul trecut. Sper că veți citi această a doua carte cu același interes ca și pe prima. Îngerășii care locuiesc în ceruri vă vor ajuta să o înțelegeți cum se cuvine; ei vă vor inspira dorința de a imita fervoarea primilor creștini, acești adevărați sfinți care și-au sacrificat viața pentru gloria lui Isus Christos, Domnul și Dumnezeuul nostru.

Bunica voastră care vă iubește,
Contesa de Ségur
Născută Rostopchina⁹

Tehnica de lucru este aceeași: copiii se strâng în camera bunicii, unde găsesc o carte și încep să pună întrebări despre titlu, despre ilustrații, apoi despre personaje și, în fine, despre întâmplări. Bunica răspunde cu tact pedagogic și cu deosebită răbdare, explicând evenimente, noțiuni, semnificații. Interesant este un lucru: în dedicația către nepoți din introducerea la *Mica Biblie*, Contesa de Ségur își mărturisește intenția de a repovesti pentru copii *Viețile Sfinților*:

Nepoților mei

⁹ *Les Actes des Apôtres*, par Mme La Comtesse de Ségur, Née Rostopchine, ouvrage illustré de 10 gravures sur acier et faisant suite a *L'Évangile d'une Grand-Mère* du même auteur, Paris, Librairie de L. Hachette et CIE, 1867, tous droits réservés. Traducerea ne aparține. Ediția integrală poate fi consultată pe site-ul on-line la 2 septembrie 2015: https://ia601704.us.archive.org/5/items/SegurActesDesApostres/Segur_Actes_des_Apotres.pdf.

Dragi nepoți,

Mi-am îndeplinit și ultima promisiune. După *Evangelie* și *Faptele Apostolilor*, iată și Biblia pe care o așteptați de multă vreme. Mi-a mai rămas de alcătuit o lucrare: e viața Sfinților celor mai cunoscuți, mai onorați. Dată fiind vârsta mea înaintată, sper totuși ca Bunul Dumnezeu să-mi mai dea răgazul de a vă scrie viața acestor fideli servitori care au lăsat exemplul virtuții lor pentru toți creștinii. Aș vrea să lucrez până la sfârșit pentru cei pe care îi iubesc și cărora le datorez fericirea a cincizeci de ani de maternitate. Primiți, dragi nepoți, binecuvântarea bunicii voastre,

S. Rostopchina, Contesă de Ségur¹⁰

Nu știm dacă Sofia Fiodorovna Rostopchina, Contesă de Ségur, a apucat să scrie viețile sfinților pentru nepoții ei. Dar simplul fapt că s-a gândit la aceasta dovedește că și acest segment este unul care merită să fie explorat.

Mica Biblie cu imagini a episcopului NICODEM

Alcătuită de episcopul Nicodim (1864-1948), arhimandritul Iuliu Scriban (1878-1949) și iconomul Pavel Savin (1857-1926), *Mica Biblie cu icoane la îndemîna a tot creștinul*, București, 1913 a fost reeditată continuu, până în zilele noastre. Desprindem un mic istoric al acestei lucrări din Cuvântul înainte la

ediția îngrijită de mitropolitul Transilvaniei Antonie Plămădeală:

Toți trebuie să cunoaștem Sfânta Scriptură. Pentru început și pentru începători oferim această *Mică Biblie* care are o tradiție mai îndelungată în Biserica noastră și care s-a dovedit a fi foarte folositoare. De aceea e și foarte căutată. O primă formă a apărut în 1913, sub îngrijirea Episcopului Hușilor, Nicodim Munteanu, viitorul patriarh. Următorul patriarh, Justinian Marina, a publicat în 1972 și 1977 ediții îmbunătățite. Alte două ediții au fost publicate în 1981 și 1984, în timpul Patriarhului Iustin. Acestea au adăugat textului și ilustrații, luate din Biblia în imagini, tipărită la Leipzig, în 1860. Ediții ale *Micii Biblii* au fost tipărite și sub păstoriarea Preafericitului Patriarh Teoctist, ultima în 1990, după care o reproducem pe aceasta.

Ea cuprinde atât *Vechiul*, cât și *Noul Testament*.¹¹

Pe lângă povestirea în sine, frumos ilustrată, *Mica Biblie* include explicații de natură didactică, scheme și sistematizări. Care să fi fost motivul pentru care Lucian Blaga își exprima nemulțumirea în anul 1922? Materialul este riguros repartizat și îmbogățit cu un număr semnificativ de ilustrații. Poate că prin mâinile filosofului din Lancrăm va fi trecut vreun exemplar copiat din lucrarea lui Dickens; cum credem că a trecut pe la mai mulți români, cel puțin ardeleni. Fiindcă aici a lăsat urme.

¹⁰ *Bible d'une Grand-Mère*, par Mme La Comtesse de Ségur, Née Rostopchine, illustré avec 30 gravures sur bois tirées a part d'après les dessins de Schnorr, Paris, Librairie de L. Hachette et CIE, 1867, droits de propriété et de traduction réservés. Traducerea ne aparține. Ediția integrală poate fi consultată pe site-ul on-line la 2 septembrie 2015: https://archive.org/details/Segur_Bible_d_une_Gr_and_mere.

¹¹ *Mica Biblie*, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Înalt Preasfințitului Dr. Antonie Plămădeală, arhiepiscop al Sibiului și mitropolit al Transilvaniei, Crișanei și Maramureșului, Editura Arhiepiscopiei Sibiului, Sibiu, 1993.

Lectură școlară suplimentară propusă de un clasicist:

Alexandru CIURA

În anul 1931, Alexandru Ciura (1876-1936), profesor de română, latină și greacă la Blaj și la Cluj, tipărește la Tiparul Tipografiei Ateneul din Beiuș o *Viață a lui Isus scrisă pentru copii*. Asemănarea cu volumul lui Dickens este izbitoare. Chiar dacă materialul este repartizat pe 25 (și nu 11) episoade, volumul începe, de asemenea, cu un cuvânt adresat copiilor și datat august, 1925. Este posibil ca profesorul Ciura să fi cunoscut nu doar volumul scriitorului englez, ci și părerea lui Blaga. Oricum ar fi, el începe așa:

Dragi copii,

M-am tot gândit la voi, adeseori, să vă scriu o carte după priceperea voastră. M-am gândit la voi, micuților care ați ajuns la școală, să vă scriu o carte în care să vă povestesc după priceperea voastră *Viața Mântuitorului ISUS HRISTOS*. Ați auzit de El de la părinții voștri, înainte de a merge la școală. V-ați obișnuit să vă închinați Lui, seara și dimineața, și în duminici și sărbători ați auzit citindu-se în Sfânta Evanghelie atâtea lucruri minunate din viața Lui, cât a fost pe pământ, între oameni. El a fost păstorul cel bun și mare, care a iubit oamenii și și-a dat viața ca oamenii să fie mai buni și să facă voia Tatălui nostru care este în ceruri. Dar Isus v-a iubit mai ales pe voi, dragi copii!¹²

Frumos ilustrată și ornată cu viniete la finalul fiecărui capitol, lucrarea lui Alexandru Ciura este, de asemenea, bogată în învățături. Și el îi numește pe toți cei doisprezece apostoli, și el explică pildele sau învățăturile Mântuitorului, dar face și trimiteri exacte la Evanghelii.

Iată cum explică el *Rugăciunea Domnului*. În plus, el face trimiteri ușoare la textele apocrife, la viețile sfinților sau la legendele și poveștile populare cunoscute de copii din satele lor:

Sfânta Evanghelie nu ne spune despre copilăria lui decât aceste rânduri: *Și Isus creștea cu înțelepciunea și cu vârsta și cu darul înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor*. Dar dacă în Evanghelii nu se povestește mai mult despre copilăria lui Isus, cu atât mai multe legende (povestiri) din viețile sfinților s-au păstrat despre el, în care se spunea cum îl iubeau toți copiii pentru blândețea lui, cum iubea el păsările și cum acestea veneau să mănânce din mâinile lui.

Maica Preacurată și Sfântul Iosif erau săraci. Maica Preacurată îngrijea de casă, gătea de mâncare, iar Sfântul Iosif era tâmplar și lucra la meseria lui. Când Isus a fost mai mare, i-a ajutat și el la munca de tâmplărie.

Într-un anumit chip, *Umbra crucii*, Isus e înfățișat la vârsta de copil, purtând pe umăr o scândură; această scândură și cu trupul copilului Isus formează umbra crucii. Chipul acesta arată, încă din copilăria lui Isus, suferințele ce el avea să le îndure mai târziu pe lemnul crucii. (pp. 23-24)

Manualul unui episcop: P.S. Ioan SUCIU

Am văzut, în cele de mai sus, că rostul fiecărei versiuni pentru copii este unul educativ. În acest registru se înscrie și lucrarea episcopului Ioan Suciș de la Blaj (1907-1953), *Mica Biblie pentru clasa a III-a primară*, publicat în anul 1941. Deosebirea față de celelalte reiese încă din titlu: volumul chiar este un manual școlar, în care 30 de capitole cuprinzând istorioare de inspirație biblică sunt dispuse pe două coordonate: *Legea veche* (adică inspirate din Vechiul Testament) și *Legea nouă* (prelucrate după textul evangheliilor canonice).

¹² Al Ciura, *Op. cit.*, p. 3.

Fiecare capitol este ilustrat cu cel puțin o imagine per subcapitol și se încheie cu o vinietă.

În deschidere, autorul explică sintagma *Mica Biblie*:

Dumnezeu a învățat pe oameni să fie buni ca să se mântuiască. Dumnezeu ne-a dat această învățătură prin oameni buni și proroci. Iar mai în urmă prin Fiul Său, Domnul Nostru Isus Hristos.

Cartea în care stă scrisă învățătura lui Dumnezeu pentru oameni se numește

BIBLIE

sau

SFÂNȚA SCRIPTURĂ

Învățătura sfântă pe care ne-a dat-o Dumnezeu prin oamenii sfinți sau proroci până la venirea lui Isus Hristos se cuprinde în LEGEA VECHE. Aceasta este partea primă a *Sfintei Scripturi*.

Învățătura sfântă pe care ne-a dat-o Dumnezeu prin Fiul Său, Mântuitorul Nostru Isus Hristos, se cuprinde în LEGEA NOUĂ. Aceasta este partea a doua a *Sfintei Scripturi*.

MICA BIBLIE este cartea cu multe și frumoase învățături alese din *Sfânta Scriptură*.¹³

La final, un grupaj de anexe întregesc demersul metodic prin grija pentru evaluare: sfaturi legate de îndatoririle creștinului practicant (spovedanie și canon), urmate de întrebări cercetătoare asupra sinelui în legătură cu cele zece porunci. Două poezii ținesc activități de memorizare, iar harta Palestinei vizează orientarea elevului în spațiul cartografic. Întrebările din final, adunate sub titlul *Viața lui Isus după hartă*, se constituie într-o adevărată probă de evaluare la sfârșitul anului școlar, prin aceea că urmăresc întregul material de studiu.

¹³ *Mica Biblie pentru clasa a III-a primară*, ediția a V-a îngrijită de P.S. Ioan Suciu, 1947, p. 4.

Ecouri europene: Anne DE VRIES

După anul 1948 nu cunoaștem, la noi – nu spunem că nu au fost, doar că noi nu cunoaștem – versiuni repovestite ale cărților biblice testamentare în afara celor oficiale ortodoxe ori a celor manevrate clandestin printre credincioșii de diferite confesiuni. Până în anul 1990 studiul religiei nu se mai constituia într-o disciplină școlară. Un volumaș frumos, intitulat chiar așa, *Biblia povestită copiilor*, redactează scriitoarea olandeză Anne de Vries (1904-1964). Nu cunoaștem cu exactitate anul apariției acestui volum; dată fiind traducerea lui în limba română imediat după anul 1990, este posibil ca el să fi circulat pe teritoriul țării noastre într-una din limbile europene în care fusese deja tradus și publicat. Materialul este structurat pe două secțiuni, Vechiul Testament și Noul Testament, fiecare cuprinzând câte 50 de istorioare inspirate din textul canonic și literaturizate:

Dar deodată văzu leagănul. Ea strigă: O, ia vedeți ce plutește acolo? Aduceți-mi-l încoace repede! Una din suită intră în apă și aduse leagănul. Copilașul se trezi și începu să plângă. Și când prințesa văzu copilul plângând, îi fu tare milă de el. Ea nu era așa de rea ca și tatăl ei. Ea zise: Ce copilaș drăguț! Acesta este cu siguranță un copil din poporul Izrael. Dar acest copil nu va fi înecat! Eu voi avea grijă de el, căci eu l-am găsit. El va fi copilul meu. Îl voi chema Moise. Numele acesta i se potrivește, căci înseamnă *scos din apă*.¹⁴

Urmând tradiției, scriitoarea olandeză începe printr-o dedicație plasată, separat de corpus, la începutul volumului, prin

¹⁴ Anne de Vries, *Biblia povestită copiilor*, Editura Lumina Lumii, s.l., s.a., pp. 54–55.

care se adresează cititorului vizat – copilul:

TOTUL VINE DE LA DUMNEZEU

Și acum să fii foarte atent, căci îți voi povesti cine a făcut tot ce există.

Știi tu oare de unde vine mâncarea? Felia mare de pâine pe care ai mâncat-o mai înainte?

Desigur că mama ta a pregătit-o cu pâinea pe care a cumpărat-o de la brutar. Acesta a făcut-o din făină. Morarul a făcut făina măcinând grâul pe care l-a cumpărat de la țaran. Iar acesta l-a cules de pe pământul său.

Cine însă a făcut să crească grâul pe câmp?

Domnul Dumnezeuul nostru.¹⁵

Între legendă și eres: Ion AGÂRBICEANU

Un exercițiu estetizant și personalizat – adaptat pe alocuri la spațiul românesc țărănesc – face scriitorul teolog Ion Agârbiceanu (1882-1963), de la care s-a păstrat un manuscris dactilografiat, redactat în primăvara anului 1960 și publicat de istoricul literar Mircea Popa în două ediții: prima, sub titlul *Cartea legendelor*, apărută la Editura Remus, Cluj-Napoca, 2000, reeditată în anul 2009, la Editura Eikon, sub îngrijirea aceluiși, cu titlul *Din viața lui Iisus. Povestiri biblice*. Este cea mai originală interpretare artistică a evangheliilor canonice și apocrife, autorul notând în prefață proiectul scrierii sale:

Puține legende ni s-au păstrat din pruncia Preacuratei și a Domnului Iisus. Oricât de multe vor fi create prin veacuri de credința creștinilor și oricât de strălucite vor fi ele, nu vor fi de ajuns să îmbrace în toată frumusețea copilăriei Maicii și a Fiului.

De aceea însemnez aici și eu câteva ca o întregire a rugăciunilor și întru preamărirea tainelor cu care Creatorul a aflat de bine să cinstească firea omenească, ridicând-o pe Preacurata mai presus de Cheruvimi și Serafimi, iar în Fiul ei Iisus legând-o de ființa Dumnezeirii.¹⁶

Puternic ancorat în mediul țărănesc din care provenea, Agârbiceanu aduce Familia Sfântă în lumea românească de la țară, pe care o bănuia familiară copiilor. Astfel, în 45 de povestiri urmate de o addendă, el transfigurează artistic episoade biblice a căror cunoștință o datora formării sale teologice și le adaptează, prin lungi și minuțioase descrieri, la înțelesul copiilor. Iată cum descrie locuința părinților Mariei, Ioachim și Ana:

Aveau, către marginea orașului, unde erau grădini mari, o casă veche de lemn, cu acoperiș înalt de șindrilă. Casa era așezată în mijlocul unei grădini mari, plină cu multe soiuri de pomi roditori, între care și smochini și măslini, care rodeau îmbelșugat în tot anul. Din măslina storceau atâta ulei cât le era de ajuns tot anul, iar smochinele le presau pregătindu-le să țină de la o recoltă până la alta. Pe lângă gardul grădinii aveau și trei rânduri de viță, care rodeau struguri mari și grași, dulci ca mierea, din care nu făceau vin, ci îi uscau în podul casei și așa aveau struguri întreg anul. Ioachim și Ana mai aveau și un petic de pământ în care semănau grâu, așa că nu duceau lipsă de pâine peste an. În grădină aveau și o stupină cu mulți stupi.¹⁷

După cum bine se poate vedea, un mod de viață tradițional românesc, chiar dacă realitatea geografică este alta. În mod paradoxal, contrar informațiilor furnizate de *Protoevanghelia lui Iacob*, deși descrierea indică o familie înstărită pen-

¹⁵ Anne de Vries, *Op. cit.*, p. 6.

¹⁶ Ion Agârbiceanu, *Op. cit.*, ed. 2009, p. 12.

¹⁷ Ion Agârbiceanu, *Maria*, în vol. cit., p. 13.

tru acele meleaguri, jertfa lor săptămânală fiind doi pui de porumbel, Agârbiceanu îi prezintă pe cei doi soți drept oameni săraci, fiindcă în lumea cititorilor săi această mică avere însemna foarte puțin.

În această ogradă închipuită ardelenește minunile se țin lanț: aici primește Ana vestea cea bună că va avea un copil, prin înflorirea unei ramuri de smochin în plină iarnă; aici venea o privighetoare cântând ori de câte ori mica Maria ieșea în grădină; și tot aici, prin rugăciune, micuța Maria a săvârșit minunea de-a oferi sub streășină, ferit de ploaie, un strat de flori pentru albine. Dar nu sunt acestea singurele artificii izbutite de cărturarul ardelean. Ivirea porumbiței din nuiaua lui Iosif, semn că el o va lua de soție pe Maria, este prevestită prin vizita periodică a unei porumbițe în grădina lui Ioachim, de câte ori Maria cosea sub smochin. Episodul nu este întâmplător selectat. Apocrifele menționează un grup de fecioare din tribul lui David alese de Marele Preot să țese catapeteasma Templului, din aur, amiant, in, mătase, hiacint, purpură și porfir¹⁸. În povestirile lui Agârbiceanu însă, Maria țese o cămașă bărbătească, la conturarea căreia o spaimă nepământeană pune stăpânire pe dânsa. Ar putea fi o aluzie la zburătorul autohton, ori acest amănunt ar putea sugera puritatea fecioarei care nici cămașă de bărbat nu putea atinge; oricum ar fi, rezultatul este clar prelucrare artistică, fără mențiune în apocrife ori în textul canonic.

Dar să nu-și închipuie cineva că harul artistic al lui Agârbiceanu e unul limitat la spațiul țărănesc. Preot și clasicist în aceeași măsură, Agârbiceanu

cunoștea foarte bine scripturile, atât pe cele sfinte, cât și scrierile sfinților părinți. Momentul intrării Fecioarei Maria în Templul din Ierusalim este impecabil înfățișat, pretext perfect pentru a aduce Cântarea Cântărilor în context. Într-un pasaj de o frumusețe aproape nepământeană, însoțită de *doisprezece bătrâni dintre mai-marii lui Israel*, Fecioara Maria intră în Templu pe *poarta principală, cu toată solemnitatea, printre două rânduri de leviți îmbrăcați în odăjdii și în cântecele armonioase ale corului de fecioare*:

Cine este aceea ce se înalță ca revărsatul zorilor, ca luna de frumoasă, fără pereche, ca soarele și înfricoșată ca o oștire întreagă?

Pogorātu-m-am în livada cu nuci, ca să văd pajiștea din vale, ca să văd dacă vița a dat mugur și rodiile au dat floare.

Miresmele tale îmbălsămează locul și numele tău e mireasmă revărsată, de acum fecioarele te iubesc.¹⁹

Însoțită de o pereche de porumbei albi, așezați pe umerii ei, Fecioara Maria, a douăzeci și patra intrată în grupul virginelor sacre din Templu, se roagă, acoperită de un văl, cu fața strălucind de lumină, în mijlocul flăcărilor de argint de pe cupole. Rugăciunea celei mai neprihănite dintre fecioare capătă sub condeii scriitorului nostru dimensiune cosmică. Momentul rugăciunii se încheie, iar fecioarele își reiau imnul nupțial, prevestind împreunarea sfântă care avea să dea lumii pe Cristos:

Vino, vino-mi din Liban, mireasa mea, din Liban vino cu mine, de pe vârful muntelui Amana, de pe culmile Gamirului și ale Hermenului, din viziunile leilor și din munții pardoșilor.

¹⁸ Vezi *Protoevanghelia lui Iacob*, în vol. *Evangheliile apocrife*, traducere, studiu introductiv, note și comentarii de Cristian Bădiliță, Editura Humanitas, București, 1996, pp. 50–51.

¹⁹ Ion Agârbiceanu, *În Templul din Ierusalim*, în vol. *cit.*, p. 185.

Sora mea, mireasa mea, greu mi-ai zdrobit inima. Mi-ai robbit-o cu o privire și mi-ai legat-o cu colanul de pe sânul tău.

Sora mea, mireasa mea, e o grădină închisă, e un izvor cu lacăt, o fântână pecețluită este.

Vlăstarii tăi clădesc un paradis de rodii, cu roduri dezmiardate, cu cipru și cu nard...

O fântână din grădină, un izvor de apă vie curge din Liban.²⁰

Colecția unui comparatist: Viorica S. CONSTANTINESCU

În anul 1990 – anul în care a reînceput reeditarea unor versiuni traduse ori întocmite anterior regimului comunist – profesoara Viorica S. Constantinescu (n. 1943), teoretician și comparatist la Universitatea Al. I. Cuza din Iași, publică o antologie de povestiri biblice²¹, 28 de segmente narative în total, din care primul centrat pe facerea lumii, iar următoarele centrate fiecare pe câte o pereche biblică sau pe o personalitate: Adam și Eva, Cain și Abel, Noe, Avram, Lot, Iacob, Iosif, Moise, Iosua, Samson, Saul, Ionatan, David, Batșeba, Absalom, Solomon, Robia babiloniană, Estera, Iudita, Daniil, Suzana, Iona, Iov, Ioan Botezătorul, Iisus, Petru, Pavel. Urmate de o scurtă istorie a poporului lui Israil și de o postfață, episoadele, decupate din traducerile lui Gala Galaction, Vasile Radu sau din versiunea oficial ortodoxă, rememorează cu har și cu simț estetic, într-o abordare estetică-literară modernă, evenimente-cheie din viața și activitatea personajelor biblice de prim rang, fără a se îndepărta de textul biblic. Iată,

²⁰ *Idem*, p. 188.

²¹ *Povestiri biblice*, antologie, note și postfață de Viorica S. Constantinescu, ilustrații și copertă de Jacqueline Liamara Dan, Editura Junimea, Iași, 1990.

spre exemplu, binecuvântarea lui Iacov de către Isac, tatăl său:

Și s-a apropiat de el și a mâncat. Și i-a turnat lui vin și a băut. După aceea i-a zis Isac, tatăl său:

- Apropie-te și mă sărută, fiul meu!

Și el s-a apropiat și l-a sărutat. Și Isac a mirosit mirosul veșmintelor lui și l-a binecuvântat și a zis:

- Iată mirosul fiului meu este ca mirosul unei țarine pe care a binecuvântat-o Dumnezeu. Dumnezeu să-ți dea ție din roua cerului și din grăsimea pământului și belșug de grâu și de vin. Noroadele să-ți slujească ție și neamurile să se închine până la pământ înaintea ta. Să fii stăpân peste frații tăi și să se închine ție feciorii mamei tale. Blestemat să fie cel ce te va blestema și binecuvântat să fie cel ce te va binecuvânta.²²

Povața rostită de regele David pe patul de moarte, către fiul lui, Solomon, este de asemenea ingenios decupată și prinsă în salbă de priceputa profesoară ieșeană, excelentă traducătoare, de altfel, și a poveștilor Fraților Grimm. Iată un pasaj:

Când s-a apropiat vremea morții lui David, el i-a dat fiului său, Solomon, aceste povești:

- Eu pornesc pe calea pe care toți pământeni merg. Fii bărbătos și fii om! Păzește credința către Domnul Dumnezeuul tău, ca să umbli în căile lui și să ții cu tărie legile lui, poruncile lui, îndreptările lui și descoperirile lui, precum sunt scrise în legea lui Moise, ca să izbutești în tot lucrul de care te vei apuca și oriîncotro te vei întoarce, ca Domnul să-și țină făgăduința pe care mi-a făcut-o mie: Dacă fiii tăi vor păzi fără prihană calea vieții lor, urmașii tăi nu se vor curma de pe tronul lui Israil.²³

Capitolul dedicat lui Isus face trimitere explicită la Evanghelia după Marcu,

²² *Idem*, p. 33. Cf. *Facerea*: 27, 25-29.

²³ Viorica S. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 107. Cf. *Regi*, III: 2, 1-4.

lucru semnalat de autoare într-o notă finală. De altfel, fiecare capitol deține un set de note finale, în care, după indicarea sursei principale și după comentarea pe scurt a unor aspecte esențiale, autoarea oferă un mic inventar de preluări literare vreme de două milenii.

Preluări din apocrife: Cristian BĂDILIȚĂ

Nu mai puțin talentat decât Ion Agârbiceanu, dar mai aproape de textul evangheliilor se păstrează traducătorul lor, patrologul Cristian Bădiliță, care în anul 2005, publică, la Editura Curtea Veche, volumul *Nașterea și copilăria lui Isus povestită în cuvinte de Cristian Bădiliță și în imagini de Done Stan*. Cu toate că, la modul declarat încă din titlu, autorul pare a-și propune o prezentare a vieții lui Isus, încă din primele pagini, urmând tehnica poveștii în poveste, el introduce nuclee narative centrate pe amănunte din viața sfintei familii mai puțin cunoscute, preluate nu din textul canonic, ci din apocrife. Iată, așadar, portretul bătrânului Iosif, cel ales să fie logodnicul Mariei, fiindcă din nuielușa lui țâșni din Sfânta Sfințelor un porumbel alb cu ciocul roșu:

Iosif era un bătrânel ușor adus de spate, cu o barbă albă, ce-i cobora în valuri până la brâu, cu capul înfășurat într-un turban înalt și cu ochi negri, strălucitori ca două nestemate sub sprâncenele stufoase. Avea mai bine de șaptezeci de ani și rămăsese văduv multă vreme. Din munca lui de tâmplar își crescuse singur copiii și-acum nu-i venea să creadă că va fi, într-un fel, bărbatul Mariei, o fetiță de numai paisprezece ani. În sinea lui însă îi dădea dreptate lui Dumnezeu, pentru că el, bătrân fiind, ar fi putut să aibă grijă de tână fecioară asemenea unui tată sau bunic, apărând-o de oamenii răi și lă-

sând-o să trăiască mai departe ca o călugăriță, așa cum trăise și până atunci.²⁴

Și aici minunile se țin lanț, doar că, de data aceasta, protagonistul și autorul lor este pruncul Isus: într-o scenă amintind de păcatul adamic, nu el e cel ispitit, ci, dimpotrivă, El îi convinge să I se închine pe șerpilor ieșiți din peșteră care-i amenințau familia; El îmblânzește leii și leopardii și fiarele supuse la închinare; tot El convinge, prin cuvânt, un palmier, să se aplece pentru ca Maria să se poată hrăni cu rodul lui; și tot prin cuvânt convinge palmierul să dezlege vâna de apă de la rădăcină, fiindcă aveau nevoie de izvor dulce. Și – iar predestinare! – Cel care avea să fie trimis la moarte, prin sărut în Grădina Ghetsimani, permite să se vindece, pe rând, sărutându-L, o mireasă mută și o femeie chinuită de diavol²⁵. Fiecare centru de narațiune face, așadar, trimiteri prin scripturi, fie înainte, prevestind, fie înapoi, prin anamneză. Grăitor este pasajul în care tâlharii ce i-au stat alături la răstignire Mântuitorului dau semne fiecare de credință ori de necredință, într-un episod derulat în codru:

De la marginea cetății aceleia, începea un ținut pustiu, bântuit de hoți și de tâlhari. Deși Iosif și Maria știau prea bine ce-i așteaptă, au hotărât totuși să traverseze locul pe timp de noapte. La un moment dat, zăriră doi tâlhari întinși pe pământ, iar alături de ei o mulțime întreagă de tovarăși de-ai lor, care dormeau somn greu. Cei doi tâlhari se numeau Titus și Damachus. Și i-a zis Titus lui Damachus:

- Te rog, lasă-i pe oamenii aceștia în pace, ca să nu-i simtă tovarășii noștri.

²⁴ Cristian Bădiliță, *Nașterea și copilăria lui Isus*, 2005, pp. 15–16.

²⁵ Cf. *Evanghelia arabă a copilăriei Mântuitorului*, în vol. *Evangheliile apocrife*, ed. cit., pp. 122 sqq.

Damachus însă nici n-a vrut s-audă.
Atunci Titus i-a zis:

- Uite, ia de la mine patruzeci de drahme despăgubire.

Ba i-a întins și brâul cu care era încins, pentru ca acela să nu deschidă gura și să-i trezească pe ceilalți. Văzând Maria binele pe care li-l făcuse tâlharul, îi zise:

- Domnul Dumnezeu te va sprijini cu dreapta Sa și-ți va ierta păcatele!

Atunci, scoțând năsucul de sub pătura cu care era învelit, Isus i-a răspuns Maicii Sale:

- Mamă, să știi că peste treizeci de ani, când voi fi răstignit la Ierusalim, acești doi tâlhari vor fi răstigniți pe cruce, împreună cu mine: Titus, la dreapta, iar Damachus, la stânga. Și-n ziua următoare, Titus, tâlharul cel bun, va intra înaintea mea în rai.²⁶

²⁶ Cristian Bădiliță, *Nașterea și copilăria lui Isus*, 2005, p. 46. Cf. *Evangelia arabă a copilăriei Mântuitorului*, XXIII, în vol. *Evangelii apocrife*, ed. cit., p. 128.

Între basm și Science Fantasy – vraciul de pe norul interior

Rodica Gabriela CHIRA

Fantasy este o categorie SF care se bucură de o largă audiență. În cultura populară, specia numită fantasy este asociată cu medievalismul; într-un sens mai restrâns, ea cuprinde opere care merg de la mituri vechi și legende până în lumea actuală. *Science fantasy*, o denumire oximoron, este un gen mixt, nu este foarte clar definit. El se încadrează în științaficțiune speculativă ce combină elemente de fantasy și SF. În opinia noastră, *Vraciul de pe norul interior* (2014), roman al lui Lucian Dragoș Bogdan¹ ce se constituie în subiect al acestei abordări, se situează în această ul-

timă categorie. De la primele pagini, suntem introduși într-un univers inedit ce pendulează între basm, mit și legendă. Lumea are o problemă gravă de rezolvat: în clipa în care Copacii-Abundenței își vor pierde vigoarea, urklinele se vor pregăti să dispară din Lume. Așa se face că Purtătoarea-Leacului, eroina noastră înaripată, este trimisă dincolo de „Cerul Lumii” în căutarea remediei potrivit. Ea devine astfel un fel de Făt Frumos modern. Asemeni lui, ea primește trei, chiar cinci daruri prin

care se realizează intrarea în *hard science*. Aventurile sale în Cealaltă Lume, în hiperspațiu, ne trimit la *space opera*. Multe aventuri și întâlniri cu extraterestri ciudați și fantaști precum și cu o ființă umană duc spre un deznodământ ce amintește mitul și legenda (reîntoarcere la fantasy): Putătoarea-Leacului se sacrifică pentru a reinstala ordinea, echilibrul Lumii și chiar al altor specii din univers. Structura basmului se

pliază foarte bine pe acest roman. Propunem o lectură din această perspectivă.

Termen nu prea bine definit, chiar dacă a fost foarte mult folosit în intervalul 1950-1966 când a devenit titlu al unei reviste binecunoscute din Statele Unite, *science fantasy* este considerat un „gen bastard” care combină, evident, elemente de science-fiction și fantasy: el este adesea plin de culoare și bizar, putând uneori să implice sau nu vrăjitori, demoni ori elemente mitologice, cu teme precum lumi paralele, alte dimensiuni, puteri Psi, supraoameni, fără ca unul sau altul dintre aceste elemente să fie esențial. În secolul XXI, acest gen

¹¹ Personalitate eclectică precum toți scriitorii SF, Lucian-Dragoș Bogdan s-a născut în anul 1975 la Alba Iulia unde trăiește și în prezent. Pasionat de știință-ficțiune din adolescență, el studiază științele economice, se specializează în analiză și programare, spre a deveni mai apoi maestru Reiki și tehnician masseur. În prezent lucrează cu copii cu dizabilități multiple. Pictează și scrie. Din 1991, colaborează, cu articole sau povestiri la diferite ziare sau reviste mai mult sau mai puțin specializate. Primele sale volume, două culegeri de povestiri SF, *Zeul Kvun* și *Trilogie*, sunt publicate în 2004. Un roman, *Frontiera*, urmează în 2006. Cel de-al doilea roman SF, cel care face obiectul analizei noastre, îi aduce recunoașterea specialiștilor în domeniu.

Cf. <http://lucianbogdan.wix.com/lucian-dragos-bogdan#!cri/c1m1x>, consultat la 3.02.2015.

este văzut mai degrabă ca „equipoisal” – basme care combină mai multe genuri -, termenul *science fantasy* fiind mai rar folosit².

Într-o tentativă de a face distincția dintre science-fiction și fantasy, Rod Sterling afirma că una este „improbabilul devenit posibil” pe când cealaltă este „imposibilul devenit probabil”. Ca o combinație a celor două, *science fantasy* adaugă un vernis științific de realism unor lucruri care nu ar putea în niciun chip să se producă în lumea reală. „Acolo unde știința-ficțiune nu permite existența elementelor supranaturale, *science fantasy* se sprijină pe ele”³. Nu suntem decât parțial de acord cu Rod Sterling; în opinia noastră *Vraciul de pe norul interior* are mai mult decât un vernis de realism.

Prin încadrarea în categoria *science fantasy*, nu suntem foarte departe de opinia autorului însuși care-și prezintă cartea ca „space opera cu accente de fantasy și hard SF”⁴.

² Peter Nicholls, „Science Fantasy”, in *The Encyclopedia of Science-Fiction*. Autorul menționează numele lui Brian Atterby cu *Dictionary of Literary Biography: Volume Eight: Twentieth Century American Science-Fiction Writers: Part 2: M-Z* (1981) în care cititorul interesat poate să descopere o serie de autori ce se încadrează în această categorie. http://sf-encyclopedia.com/entry/science_fantasy, consultat la 24.03.2015.

A se vedea, de asemenea, http://en.wikipedia.org/wiki/Science_fantasy, consultat la 24.03.2015.

³ Rod Sterling, „The Fugitive” episod al serialului televizat american *The Twilight Zone*, „la granița dintre știință și superstiție” prin intermediul imaginației, serial difuzat între 2 octombrie 1959 și 19 iunie 1964, cf. http://sf-encyclopedia.com/entry/science_fantasy, consultat la 24.03.2015.

⁴ A se vedea „Autorul își prezintă cartea”, in *Gazeta SF*, nr. 44, 1 Noi. 2014, <http://fanzin.clubsf.ro/vraciul-de-pe-norul-interior/>, consultat la 02.02.2015. Autorul mărtu-

Rămâne prin urmare să urmărim implicarea basmului în această „poveste”. Potrivit lui Michèle Simonsen, *basmul* este o povestire în proză care „povestește evenimente *fictive* și date ca atare, spre deosebire [...] de mituri și legende [...]”. *Mitul*, „cu toate că este povestirea unor evenimente fabuloase care de bună seamă n-au fost niciodată considerate ca literal adevărate, simbolizează credințele unei comunități”. O *legendă* „este povestirea unor evenimente considerate de locutor și auditori drept veridice, fie că e vorba despre ființe supranaturale legate de evenimente (zâne, ondine, spiriduși, năzdrăvani), de personaje ori evenimente locale, sau de miracole ale sfinților”⁵. *Legenda* este o povestire ale cărei acțiuni, locuri ori personaje sunt legate de fapte istorice cunoscute sau deformate, amplificate, înfrumusețate de imaginație. Ea se înru-dește uneori cu mitul prin tendința de a explica un fenomen natural. Basmul se desfășoară într-un univers în care neverosimilul este acceptat, iar supranaturalul se adaugă lumii reale fără a-i aduce prejudicii. Personajele joacă roluri bine definite iar aventurile lor sfârșesc în general cu bine. Povestirea permite degajarea unei lecții de viață, a unei morale.

Reluând structura minimală a unui basm, *etapa inițială*, cea care pune problema și-l prezintă pe erou în decorul său, este reprezentată de pacea Grădinii

risește aici că i-a urmat până la un punct pe I. Asimov și A. C. Clarke, dar înlocuind conflictele galactice cu un univers fascinant. Cartea sa este în același timp un omagiu adresat Ursulei K. Le Guin. Or primii doi, alături de R. Heinlein, sunt catalogați drept cei trei Mari autori de science-fiction. Operele tuturor celor patru, la nivele diferite, evident, conțin elemente de fantasy.

⁵ M. Simonsen, *Le conte populaire français*, Paris, Presses Universitaires de France, 1991, pp. 10–11.

situată în Lume; *o nevoie o lipsă* apare în clipa în care urklina ajunge la maturitate, *o forță perturbatoare*, *o amenințare*, cea a dispariției copacilor; ea creează un *dezechilibru*; urmează *plecarea eroului*, respectiv cea a Aducătoarei-Leacului; există, evident, *încercări*, *obstacole de depășit* reprezentate prin călătoria sa în hiperspațiu; *ajutoare* mai mult sau mai puțin magice o susțin pe eroina noastră; prin *etapa finală*, *deznoământul*, *lipsa este suplinită*, Lumea urklinelor este salvată.

Cum arată Lumea adusă în discuție? Doi aștri (sori) o traversează, unul roșu, Regina-Florilor, purtătoare a Anotimpului-Trezirii, celălalt alb, Prințesa-Neprihănită, stăpâna Anotimpului-Odihnei. Plantele, insectele sunt personificate, numele lor apar cu majuscule. Totul fuzionează în Lume, conexiunile sunt manifeste, viața unei specii de flori, de exemplu, depinde de cea a alteia – o atmosferă blândă, senină, poetică domnește, o preocupare naturală pentru păstrarea armoniei. Anotimpul-Odihnei este urmat de cel al Trezirii, orizonturile nu mai sunt patru ci opt, timpul este măsurat în umbre scurte și lungi în funcție de astrul dominant. Comunitatea urklinelor din spațiul Grădinii este bine organizată. Ea este condusă de Săditoare și este constituită din Cercetașe a căror misiune este să „adune nectar, să îngrijească lujeri, să frământă bulgări sau să picteze apa”⁶. În Anotimpul-Trezirii, Grădina trebuie să fie „redesenată”, readusă în stare de echilibru. Cercetașele trăiesc în Cuiburi asemănătoare stupilor unde se retrag seara. La sfârșitul zilei, Săditoarea le atinge cu nuiaua sa magică preluând astfel partea dificilă a zilei pentru ca urklinele să se poată odihni mai bine și

să se poată trezi a doua zi în plină formă.

Astfel, primele pagini ne introduc într-o feerie numită simplu Lumea. *Amenințarea* pierderii vigoriei Copacilor-Abundenței necesită căutarea unei soluții, iar Aducătoarea-Leacului, eroina noastră, este trimisă în acest scop dincolo de „Cerule-Lumii”. Spre a ajunge în acel spațiu, ea primește cinci daruri. Primele două vin din partea celor trei Mari-Săditoare care „reprezentau fundația urklinelor, liantul dintre ele și Lume”⁷. Numele ei mai întâi, perceput ca o binecuvântare din partea Lumii: „*Când vei avea de făcut o alegere, bazează-te pe darul pe care Lumea ți l-a oferit prin intermediul numelui!*” Globul cu particule colorate apoi, pentru a-i imblânzi nostalgia și a o face mai puternică: „*– Ai aici o parte din Lume, ca să o simți mereu aproape!*”

Cu celelalte trei daruri, intrăm în spațiul virtual, un spațiu mort pentru urklina noastră, inaccesibil cu metodele obișnuite. O urklină din acest spațiu virtual numit Cuibul-Zărilor îi oferă un grăunte cafeniu, „sporul unui simbiot, parte de natură biologică, parte nanotehnologie”⁸. Odată înghițit, acest grăunte se conectează la sistemul nervos central pentru a acționa ca traducător-intrepret – un „traducător simbiot”. Un al patrulea dar constă în introducerea în corp a „nanoboților invizibili”⁹, meniți să realizeze interfața cu Dataspațiul, fără injecții, cu ajutorul unui aparat special. În cele din urmă, al cincilea dar este substanța care modifică metabolismul urklinei permițându-i să supraviețuiască în mediu ostil. Dar la fiecare utilizare, în funcție de intensitatea modificărilor,

⁶ Lucian-Dragoș Bogdan, *Vracii de pe norul interior*, Tritonic, col. „Sci-Fi”, 2014, p. 8.

⁷ *Ibid.*, p. 33.

⁸ *Ibid.*, p. 40.

⁹ *Ibid.*, p. 43.

metabolismul său slăbește. Interesantă se dovedește explicația pe care urklina din Cuibul-Zărilor o dă Aducătoarei-Leacului spre a o face să înțeleagă acest ultim proces: dacă ar dori să ajungă în interiorul Reginei-Florilor [unul dintre cei doi aștri ai Lumii] ea nu ar reuși să trăiască aici mai mult de un „micron de umbră”, ceea ce vrea să spună că ar muri în clipa în care ar intra în spațiul respectiv¹⁰. Am putea adăuga chiar un al șaselea dar, Nava-Sămânță care este, la rândul său, rezultatul unui amestec între biologic și nanotehnologii:

„- Acolo, arată cealaltă [urklina din Cuibul-Zărilor] spre corola întredeschisă a florii [a Florii-Mesager]. După ce vei intra, vei vedea câteva pistiluri. Sunt lipicioase, iar senzația atingerii lor nu e chiar plăcută, dar nu ai de ce să te temi. Te lipești de unul dintre ele și aștepti să se formeze Nava-Sămânță în jurul tău.¹¹ „

Habitaclul este reprezentat de Cuvă-Scoică.

Odată lansată în hiperspațiu, Aducătoarea-Leacului trebuie să traverseze mai multe încercări prin care reușeste să-și îmbogățească cunoștințele dar nu și să-și schimbe caracterul: de la început la sfârșit, în ciuda momentelor sale de slăbiciune fizică, fără orgoliu, rămâne fidelă destinului său. Aventurile ei ne îndreaptă, așa cum am semnalat deja, nu doar înspre știința dură, dar și înspre opera spațială. Prima ființă pe care o întâlnește urklina noastră este un bărbat, Viaceslav Ufibov („al cărui nume nu înseamnă nimic”), care va deveni tovarășul ei. Ea trece astfel prin colonia spațială Eglantine, colonie moartă aflată sub dominația tehnicii, prin sistemul planetar aparținând civilizației fraro, cu

o colonie penitenciar, numită Akha'dur; ea întâlnește lumea unei protosteale prin intermediul roganului, o altă rasă ale cărei viziune și funcționare se apropie de cele ale urklinelor. Cum întâmplarea face ca roganul să caute ceea ce caută Aducătoarea-Leacului, și anume un vraci care să oprească dispariția inexplicabilă a „rasei”, vor fi trei care să continue căutarea. Vraciul („Creez-viață-din-protostea”¹²), ce-și schimbă numele în funcție de evoluție, de dovedește a fi un fraert, ființele acestea caracterizându-se printr-o mare înțelepciune și dezvoltându-și existența dintr-un mugure. Patru personaje ciudate sosesc astfel pe o planetă a roganilor, o „planetă a paradoxului”, cunoscută în „cataloagele oficiale” sub denumirea „98C3567-Y”¹³. Denumire ciudată în aparență, în contrast total cu constituția respectivei planete care face să acționeze principiul vital și datorită căreia vraciul va fi capabil să se dezvolte și să meargă în întâmpinarea unui echilibru de multă vreme pierdut. Dacă începutul acestui roman ne conduce spre basm, sfârșitul ne îndreaptă spre legendă sau chiar spre mit. Fraerții se dovedesc a fi Copacii-Abundenței care au fost alungați din egoism de către urkline. După ce au adunat destule semințe, acestea nu i-au mai dorit, abandonându-i, trimițându-i indirect în spațiu. Cu ajutorul Marilor-Săditoare, legenda este reintegrată în comunitate: fraerții sunt într-adevăr partea masculină, iar urklinele partea feminină a unei rase numită Salany. Prin sacrificiul Aducătoarei-Leacului, care va muri eliberând bebelușul fraro, nu se va reinstala doar echilibrul Lumii, ci și cel al unei părți a Universului.

¹⁰ *Ibid.*, p. 44.

¹¹ *Ibid.*, p. 45.

¹² *Ibid.*, p. 153.

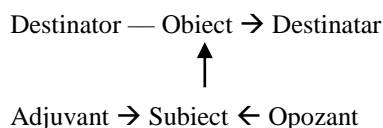
¹³ *Ibid.*, p. 160.

Structura basmului, așa cum o regăsim la Algirdas Julien Greimas, care i-a reluat și reinterpretat pe Vladimir Propp și Claude Lévy Strauss¹⁴, se pliază pe abordarea noastră. Lectura paradigmatică a mitului realizată de acesta din urmă est prelungită de cel dintâi la nivelul basmului, în două direcții: descoperirea structurii elementare a semnificației pe de o parte, teoria povestirii de cealaltă parte¹⁵. Cea de-a doua ne interesează aici.

Astfel, în orice povestire, Greimas poate să distingă, trei nivele: 1) nivelul *semantic* sau *structural*, „cel al conceptelor, static, acronic, anterior „punerii în povestire””, organizat în două perechi opuse; 2) „nivelul *narativ*, care se ocupă de conținuturile semantice și le organizează în povestiri, adică într-o suită dinamică, orientată din punct de vedere temporal”; 3) nivelul *lingvistic* sau *stilistic*, un nivel de suprafață, care permite „manifestarea povestirii prin ce are ea mai concret”.

Ne oprim la cel de-al doilea nivel, cel „anterior manifestării sale lingvistice” (un basm poate fi povestit prin film, printr-un desen animat, prin imagini, va fi vorba despre aceeași povestire în care actanții îndeplinesc anumite funcții). Schema celor șapte personaje (actanți)¹⁶ ale lui Propp, este redusă la șase de către

Greimas care propune un model foarte general, aplicabil, după părerea sa, tuturor tipurilor de povestire:

Prin aplicarea schemei la textul nostru, Aducătoarea-Leacului devine Destinator, Obiectul căutării sale fiind leacul propriu-zis concretizat în eșantioane de spermă umană, un embrion fraro, un rogan și un fraert; Destinatarul este Lumea, mai exact comunitatea urklinelor. Adjuvanții sunt Ufibov, creaturile fraro, roganul, fraertul, precum și donatorii de la început (Marile-Săditoare, urklina din Cuibul-Zărilor). Cât despre opozanți, aceștia se confundă cu adjuvanții, în funcție de mentalitățile și raționamentele lor. În acest sens, s-ar putea spune că opozantul cel mai de temut este Ufibov, dacă nu am constata că opoziția sa se manifestă de cele mai multe ori doar la nivel verbal, prin raționamente și probleme de etică.

Tot în corelație cu Greimas, relațiile întreținute de cei șase actanți corespund „celor trei modalități fundamentale de operare ale activității umane: *Voința* (Subiectul dorește Obiectul), *Cunoașterea* (Destinatorul îi promite Destinatarului Obiectul), *Putința* (Subiectul, contrariat de Opozant, este ajutat de Adjuvant). Ba mai mult, ele stabilesc o schemă narativă generală, cea a *Căutării* (Subiectul caută Obiectul)”.

În cazul nostru, *Voința* este motorul acțiunii, la fel ca identificarea totală a eronei cu misiunea sa. Ea răspunde provocării fără teamă, ca în basme, cu un curaj conferit de încrederea în țelul său. Alegerea este pusă în evidență prin confruntarea permanentă cu celelalte

¹⁴ Este vorba despre *Morphologie du conte* (Paris, Seuil, 1970) de Vladimir Propp și despre „La structure des mythes” (in *Anthropologie structurale*, Plon, 1958, p. 227-255) de Lévi-Strauss așa cum sunt ele analizate de M. Simonsen, in *Le conte populaire français, op. cit.*

¹⁵ „La mythologie comparée”, „Pour une théorie de l'interprétation du récit mythique”, „La quête de la peur”, in *Du Sens*, Paris, Seuil, 1970; „Réflexions sur les modèles actantiels”, in *Séman-tique structurale*, Paris, Larousse, 1966, citați de M. Simonsen in *op. cit.*, pp. 114-117.

¹⁶ Și anume agresor, donator, auxiliar, prietășă (=personaj căutat) și tatăl său, mandator, erou, fals erou, cf. M. Simonsen, *op. cit.*, p. 58.

personaje: urklina nu va renunța la a purta în ea embrionul fraro, pe deplin conștientă că gestul său este aducător de moarte. Ea nu va ezita să-i ajute pe ceilalți, fie pentru a-și plăti o datorie, fie din compasiune, fie pur și simplu pentru că, în viziunea sa, scopul este mai important decât propria sa viață; Aducătoarea-Leacului este mereu prezentă în clipa în care prezența ei se dovedește a fi necesară. Dacă urklina noastră își lasă viața în grija Marilor-Săditoare, acestea îi încredințează soarta întregii rase. „- Viețile nu ne aparțin nouă, ci Lumii din care facem parte”¹⁷ iar:

„- Lumea ne iubește, dar la fel iubește și munții, apele, pădurile, deșerturile, ghețurile. Și, cu toate acestea, unele ape își ies din matcă, unii munți se prăbușesc, unele locuri sterpe sunt transformate în Grădini.

- E mersul lucrurilor, interveni a doua Săditoare, iar Lumea privește întregul în ansamblul său. Pierderea noastră ar întrista-o, dar ar fi doar unul din infinitele evenimente la care a asistat în viața ei nesfârșită.¹⁸ „

Problema *Putinței*, așa cum am arătat în treacăt puțin mai sus, se referă, în cazul nostru, pentru fiecare personaj, la conștiința de sine și la conștientizare. Cei care se lasă în voia sorții, renunțând la ei înșiși, la ego-urile lor (în cazul în care le au, fiindcă roganulul îi lipsește), ajung la rezultate pe care nu și le-ar fi putut imagina. Să luăm drept exemplu sfârșitul capitolului 11 când, spre a-l ajuta pe fraert să se dezvolte, Aducătoarea-Leacului hotărăște să-l asiste pe roganul cere trebuie să-i ofere celui dintâi un model concret și rapid de funcționare a principiului vital pornind de la starea activă la cea pasivă și trecând prin

entropie. Riscul este total, dar amândoi fac uz de libertatea lor, o libertate nelimitată: „Când nu te agăți de nimic, abia atunci ești complet liber. Iar libertatea totală reprezintă forma supremă de control. [...] libertatea interioară, intrinsecă: acceptarea completă a ceea ce există, exact așa cum există. Atunci nu mai ești limitat de nimic”¹⁹. În ce-l privește, Ufibov nu se poate detașa de rațiune decât foarte greu și parțial, el crede că doar prin rațiune poate controla și stăpâni exteriorul.

Căutarea este cea care le unește pe toate aceste creaturi fantastice. Aducătoarea-Leacului nu este singura căutătoare. Fiecare dintre creaturi caută ceva: Ufibov vrea să descopere o gaură neagră spre a fi ultimul supraviețuitor al umanității, în vreme ce creaturile fraro, roganii și fraerții doresc să prevină moartea raselor lor. Primul se dovedește egoist, egoism ce rezultă din exercitarea puterii rațiunii, celelalte viețuitoare ale Universului sunt altruiste.

Alături de cele trei modalități fundamentale de operare ale activității umane, relațiile întreținute de cele șase tipuri de actanți corespund și ele celor „trei tipuri de elemente narrative fundamentale: 1) «*de performanță*: încercările (Subiectul luptă împotriva Opozantului)”; 2) „*contractuale*: (stabilirea unui contract între Destinator și Destinat, realizarea sau violarea acestui contract, recompensa și pedeapsa)”; 3) „*de disjunctie*: plecări, despărțiri”, și 4) „*de conjuncție*: întoarceri, întâlniri (Subiectul pleacă în căutarea Obiectului)”²⁰.

Citit din perspectivă greimasiană, ca un ansamblu paradigmatic, fiecare funcție din basm întreține cu o altă funcție un dublu raport de conjuncție și de

¹⁷ L.-D. Bogdan, *op. cit.*, p. 16.

¹⁸ *Ibid.*, p. 30.

¹⁹ *Ibid.*, p. 194.

²⁰ Cf. M. Simonsen, *op. cit.*, p. 117.

disjunctie: „Cele două funcții astfel grupează, și care nu se succed în mod obligatoriu pe parcursul povestirii, constituie o corelare a celor două grupări, una negativă, cealaltă pozitivă”²¹.

Întâlnim această situație în textul nostru. Ea intră în raport cu geometria în spațiu, cu teoria relativității și implicit cu fizica cuantică. Să ne gândim la exemplul funcționării principiului vital menționat mai sus sau la contrastul dintre imaginea fantastică a roganului și la capacitățile sale ce duc la evocarea capacităților și bogățiilor nebănuite ale Universului:

„Nu era o creatură înaltă; trupul suplu, ușor bombat în partea anterioară, se termina printr-o coadă specifică animalelor acvatice și se sprijinea pe două rânduri de picioare lungi, suple și musculose, cu multiple articulații care permiteau atingerea unor viteze considerabile. Membrele se terminau cu câte patru gheare foarte folositoare pentru cățărăt, una dintre ele fiind opozabilă. Pe partea lor inferioară erau acoperite cu permiți, care asigurau o aderență excelentă la orice tip de suprafață. Așa se face că, în ciuda imponderabilității care o făcea pe Aducătoarea-Leacului să plutească lin prin cabina Navetei-Sămânță, roganul stătea prins de podea. Un al treilea rând de membre cu mai puține articulații se afla în partea anterioară a trupului și era folosit pe post de mâini și înotătoare, degetele fiind unite prin membrane. Începând de deasupra umerilor membrilor anterioare și acoperind partea superioară a membrelor mediane erau pliate două aripi puternice. Capul alungit al ființei avea pe întreaga lui circumferință ochi bombați, gălbui, de formă romboidală. Sub șirul de ochi se afla un șir de urechi, având forma unor cruci, fiecare

fantă fiind intercalată între doi ochi. Gura se afla ceva mai jos de șirul de urechi și avea forma unui bot scurt și foarte flexibil, capabil să articuleze orice fel de sunete cu ajutorul celor două limbi, una lată, iar cealaltă subțire și inelată.²² „

Nu este decât o formă provizorie, perfect adaptată, aleasă pentru călătoriile în spațiu. Roganul este de fapt un „principiu vital” care nu respiră, el diferă de o ființă vie prin aceea că aceasta din urmă „reprezintă o entitate susținută de o formă careia îi poate aduce anumite modificări și îmbunătățiri, dar care rămâne, principial, la fel. Un principiu vital reprezintă suflul care animă particulele, dându-le diferite forme”²³. Roganii își schimbă forma, ei sunt în perpetuă metamorfoză, așa cum se poate vedea în capitolul 9, intitulat „Planeta paradoxului”, în care aceștia iau formele cele mai neașteptate: munți, văi, ecosisteme²⁴.

Universul *Vraciului de pe norul interior* ne prezintă o căutare, cea a echilibrului contrariilor, a armoniei, erijându-se în mediator între ființa umană și el însuși, între ființa umană și Lume, prin intermediul a ceea ce numim *science fantasy*, gen care, după cum am arătat la începutul acestui demers, este văzut în secolul XXI ca „equiposal”. Sensului general de echilibru pe care îl are termenul *equipoise*, Encyclopedia Științei-Ficțiune i-l adaugă pe cel de „amestec activ și conștient a două sau mai multe genuri în aceeași povestire, de

²² L.-D. Bogdan, *op. cit.*, p. 139.

²³ *Ibid.*, p. 141.

²⁴ Principiul vital are drept scop „să anim particulele păstrând un echilibru între starea naturală și atingerea potențialului util. Este o combinație de acțiune care-mi obosește suflul și non-acțiune care mă ajută să mă conserv.” (*Ibid.* p. 165). Dacă echilibrul este pierdut, roganii sunt în pericol.

²¹ *Ibid.*

obiei în cadrul unui singur eveniment narativ mai degrabă decât în mod secvențial, spre a oferi o narațiune diversificată despre acțiune, caracter, motiv, loc. Primul efect este adesea plăcerea estetică. Dar, ceea ce e și mai interesant, povestirea de tip *equipoise* poate revela o lume mai bogată și în cele din urmă mai palpabilă decât o lume imaginată de un singur obiectiv. O narațiune de tipul *equipoise* recunoaște o lume (ca să spunem astfel) prin ochi de insecte.²⁵”

Bibliografie

- Bogdan, Lucian-Dragoș, *Vraciul de pe norul interior*, Tritonic, col. „Sci-Fi”, 2014.
- Bogdan, Lucian-Dragoș, site oficial, <http://lucianbogdan.wix.com/lucian-dragos-bogdan#!cri/c1m1x>, consultat la 3.02.2015.
- Bogdan, Lucian-Dragoș, „Autorul își prezintă cartea”, in *Gazeta SF*, nr. 44, 1 noi. 2014, <http://fanzin.clubsf.ro/vraciul-de-pe-norul-interior/>, consultat la 02.02.2015.
- Propp, Vladimir, *Morphologie du conte*, Paris, Seuil, 1970.
- Nicholls, Peter, „Science Fantasy”, in *The Encyclopedia of Science-Fiction*. http://sf-encyclopedia.com/entry/science_fantasy, consultat la 24.03.2015.
- Simonsen, Michèle, *Le conte populaire français*, Paris, Presses Universitaires de France, 1991.
- „Science Fantasy”, http://en.wikipedia.org/wiki/Science_fantasy, consultat la 24.03.2015.
- „*Equipoise*”, in *The Encyclopaedia of Science-Fiction*, <http://www.sf-encyclopedia.com/entry/equipoise>, January 11, 2015 SFE, consultat la 10.04.2015.

²⁵ *The Encyclopaedia of Science-Fiction*, <http://www.sf-encyclopedia.com/entry/equipoise>, January 11, 2015 SFE, consultat la 10.04.2015.

II Cultural Encounters

Finlanda și România – confluente istorice și culturale

Mircea POPA

Finlanda, „țara celor o mie de lacuri”, a fost pentru România multă vreme o țară necunoscută. Intrată în componența Suediei, apoi din 1809 în cea a Rusiei, Finlanda a rămas la periferia relațiilor noastre literare și culturale, deși unul dintre oamenii lor politici a afirmat că, prin încorporarea Basarabiei la Rusia (1812), noi și ei am fi vecini.

Existau totuși câteva precedente care atestă circulația unor persoane dinspre Sud spre Nord și invers, 36 de ofițeri finlandezi trecând cu armata rusă prin țările române în războaiele ruso-turce din anii 1770-71, 1828 și 1877-78. Astfel medicul finlandez Orraeus (1739-1821), devenit șef al serviciului militar sanitar pe vremea lui Rumianțev a străbătut Moldova, trecând prin Botoșani și Iași, în drumul trupelor rusești spre Dunărea de Jos în 1770. A revenit pe aceste meleaguri în 1772, cu ocazia tratatului de la Kuciuc-Kainargi, iar cartea sa de memorii atestă unele observații cu privire la viața și necazurile populației locale, în special cea din zona Moldovei, lovită de flagelul ciurmei. Un alt călător finlandez prin părțile noastre a fost colonelul Adolf Ramsey, care a trecut prin Moldova la 1829, scriind despre latinitatea limbii și unele din obiceiurile locului. I-a urmat colonelul

G.Nyberg, impresionat de faptul că la București și Iași se puteau cumpăra cărți franceze, germane și englezești, ceea ce înlesnea boierimii locale un contact mai strâns cu Apusul. Între cărțile păstrate din acea vreme se află și unele ale suedezului Olaus Magnus, episcop al diecezei Åbo (Turku) circulând în spațiul cultural românesc medieval, după cum poetul Johan Ludvig Runeberg este autorul poeziei *Dunăre tulbure*, tradusă destul de devreme și în România. Compatrioții noștri din acea vreme puteau lua cunoștință cu unele aspecte ale culturii și literaturii finlandeze din scrierea lui Marmier, *Souvenirs de voyages et traditions populaires* (Paris, 1841), același care scrie o carte despre *De la poésie finlandaise*

(1842), carte aflată în 1847 de vânzare la librăria lui C.A.Rosetti, alături de aceea a lui Le Duc Leozon despre *Kalevala*, istoricul Mihail Kogălniceanu luând și el act de obiceiurile

acestei populații nordice, pe care le aseamănă cu cele din Moldova. Istoricul și omul de cultură Hașdeu, care s-a aflat în tinerețe înregimentat în armata țarului, are ocazia să citească *Kalevala* prin intermediul baronului Mayendorf, coleg și prieten de ostășie cu compatriotul nostru. Alți militari finlandezi ajung în aceste părți atât cu ocazia războiului Crimeii, cât și în războiul ruso-turc din 1877-78.

Despre toate aceste vestigii ale relațiilor româno-finlandeze vorbește Raoul V. Bossy în cartea sa intitulată *Mărturii finlandeze despre România*, apărută în 1937. Istoric și om de cultură cu temeinice preocupări istorice (a scris despre Agenția diplomatică a României în

„Un adevărat eveniment
este traducerea în
finlandeză a poeziilor lui
Lucian Blaga”

Paris și legăturile politice franco-române sub Cuza Vodă, 1931, urmată apoi de rapoarte privind agențiile românești de la Belgrad, Roma, de legăturile țării noastre cu Piemontul, toate publicate în „Analele Academiei Române”), Raoul Bossy a devenit un excelent diplomat de carieră, sfințind de fiecare dată locul prin care a trecut cu urme și realizări dintre ele mai frumoase. În 1935, el este numit șef al Legației noastre din Helsinki, ocazie cu care a așezat din temelii relațiile noastre cu această țară, punându-le pe o largă bază de cooperare. Imediat ce a ajuns aici a publicat lucrarea *Urme românești la Miază-Noapte*, apărută în memoriile secțiunii istorice ale Academiei, unde a comunicat o primă parte din investigațiile sale în arhivele finlandeze, punând totodată bazele primului Lectorat de limba română în Finlanda. Tot datorită activității sale, s-a ajuns ca un prim volum de poezii din Lucian Blaga să vadă lumina tiparului în limba finlandeză, fiind cea dintâi traducere în volum care s-a realizat peste hotare din opera poetului nostru. De asemenea nu trebuie trecut cu vederea faptul că în 1943 Liviu Rebreanu a vizitat Finlanda cu scopul de a ține mai multe conferințe și a atrage atenția asupra nedreptăților care s-au făcut României prin mai multe rapturi teritoriale. În special scriitorul român a denunțat urmările nefaste ale Diktatului de la Viena, încât membrii legației maghiare de la Helsinki au părăsit sale conferinței rostite de acesta la 10 mai 1943.

Relațiile culturale cu Finlanda au fost reînnoate foarte târziu în anii 70 ai secolului al XX-lea. Atunci s-a luat inițiativa înființării unui lectorat de limba și literatura română la Turku, post ocupat odinioară, în perioada interbelică de profesorul Grigore Dobrinescu, cel care a prefațat și traducerea din Lucian Bla-

ga. Urmele activității sale la Helsinki s-au putut constata și prin consultarea presei din această țară, de unde s-au putut extrage informații cu privire la mijloacele folosite de el pentru sporirea și diversificarea mijloacelor prin care cele două țări să se cunoască mai bine. A organizat expoziții de artă românească la Muzeul etnografic din Helsinki, a inițiat conferințe și concerte de muzică românească, a pregătit texte de prezentare țării noastre în presa fineză și chiar un număr întreg al revistei „Suomen Sotilas” a fost dedicat țării noastre. Cu asemenea prilejuri a avut șansa să prezinte și cărțile a doi profesori finlandezi despre România, Väinö Tanner cu lucrarea *Rumänien land und folk (România – țara și poporul, 1935)* și V.J. Mansikka cu cartea *Romania: maa ja kansa. Lyhyt yleiskatsaus (România: țara și poporul. Scurtă privire de ansamblu, 1935)*. Anii petrecuți la Helsinki i-a folosit în mod util frecventând bibliotecile și arhivele locale pentru a scoate la lumină fiecare notiță, însemnare, document despre țara noastră. Ajutat de profesorii Bonsdorff și P.O.Torne, și de Urma Englund Akerblom, „harnica intrepreată a Legației noastre”, care i-a copiat și tradus textele redactate în limba suedeză, excepționalul istoric, diplomat și om de cultură Raoul Bossy ne-a oferit în cadrul Așezământului Cultural „Ion C.Brătianu” o carte plină de informații utile, care adună la un loc relațiile unor ofițeri finlandezi despre români. E vorba de Gustav Adolf Ramsay (1828), Frederik Nyberg (1827-1830), Berndt Rosenstrom (1828), Fritiof Blafield (1877), Anton von Alfthan (1877-78), Victor Tuderus (1877-1878), Ferd.von Wahlberg (1877), G.W. Eklund, W. Palander, A. Lindfors, A.W. Lindgren, Erik Hornborg, toți despre războiul ruso-turc, la care se

adaugă relatări din ziarul „Helsingfors Dagblad” din 1877.

Câteva din impresiile lor de călătorie merită a fi reținute. Iată, spre exemplu, ce notează în jurnalul său Adolf Ramsay despre găzduirea lor de către o familie mai răsărită la Vaslui: „Sofale în jurul odăii, o curățenie desăvârșită pretutindeni, o gazdă tânără și vorbăreață. Toate acestea ne fac să ne simțim cât se poate de bine în Vaslui. Poftim gazda să ia ceaiul cu noi, ea primește invitațiunea și văd că ne înțelegem destul de bine în timpul conversațiunii, urmată deseori prin gesturi când ne lipsesc cuvintele. Lecțiunea aceasta de limbă moldovenească este foarte folosite și mă grăbesc să notez expresiunile ce ne vor fi mai necesare în călătorie. Moldovenii sunt mândri de originea lor romană. Limba lor se aseamănă mult cu cea latină”. Autorul notează în continuare câteva similitudini frapante, apoi face o notație, care dă seama de conștiința unității naționale cu mult înainte de unire, ceea ce vorbește de la sine despre puternicul spirit identitar care domnește aici : „N-ai voie să-i zici moldoveanului că este „moldovean”, ci trebuie să-l chemi „frate român”. Aceasta dovedește cât prețuiesc băștinașii nobila lor origine. Alt nume decât cel de român îi jig-nește în mândria lor națională”. La Tecuci are surpriza de a întâlni un compatriot stabilit aici, fapt consemnat ca atare: „Am întâlnit cu mirare un compatriot în acest oraș. Cerând adresa unui șelar, mi s-a indicat singurul aflat în localitate, despre care mi s-a spus că este german. Chemat, el sosi la mine și am descoperit că germanul în chestiune era un finlandez din Tammerfors, și omul acesta, aflat atât de departe de patria sa, servise ca meșteșugar în artileria suedeză, apoi rătăcise peste tot locul, stabilindu-se la urmă la Tecuci. Am fost firește foarte

surprins de a găsi un finlandez trăind aci departe, în Moldova”.

Sunt consemnate destul de multe lucruri rele, precum existența unor „bordeie întunecoase și murdare, fără ferestre” de-a lungul Nistrului, păduri în care mișună bandiți sau târguri lipsite de personalitate, hanuri mizerabile, cu mâncare improvizată, drumuri proaste, dar și băile calde ale iașului, deosebit de agreeate. În unele sate, precum Mănăstirești lângă Babadag, găsește însă o prosperitate demnă și elocventă, cu livezi mari de pomi roditori, cu ogoare fertile. Vizitează „frumoasa biserică ortodoxă” și este surprins a descoperi câteva troițe frumos lucrate. Aici iar casele sunt „bine văruite și foarte curate”, cu cuptoare de pâine construite separat de corpul casei. În zonele acestea poporul de la țară arată înfloritor și sănătos. O impresie deosebită îi lasă frumusețea româncelor din jurul Bârladului, despre care notează : „Găsesc interesant să descopăr aci în Moldova formele clasice, trăsăturile regulate și pline de expresiune pe care noi, cei de la Nord, nu le vedem decât în tablouri. Aici, în târgurile mici și la țară, nu mai dai de înfățișarea palidă a ieșencelor, datorită aerului insalubru, ci întâlnești numai înfățișarea sănătoasă și proaspătă a țăranilor. Cu un creion bun se poate găsi în gazda noastră din Bârlad cel mai frumos model de desen, cu trăsăturile ei regulate și fermecătoarele ei forma clasice. Ea nu este tânără, este desigur de peste 30 de ani, dar fața ei este încă atât de frumoasă și de expresivă. Cei doi fii ai ei, de 8 și 10 ani, adevărate reproduceri după modelul încântător al mamei, sunt cei mai frumoși copii care și-i poate închipui cineva. Când privești asemenea minunate exemple umane, îți dai seama că omul este într-adevăr capodopera naturei, căci nu poți vedea ceva mai frumos decât imbi-

narea de sănătate, nevinovăție, bunătate, putere și vioiciune atât de fermecător înfățișată pe chipul acestor fericiți muritori!”

Observațiile lui Ramsey conțin multe elemente de natură socială și politică, reperate cu un simț de observație remarcabil, care știe să pună în valoare specificul locului. Iată și o notă de maliție : „Azi am luat cina într-un han moldovenesc. Hărnicia nu prea este caracteristică acestui popor. Cu marea mulțime de militari care trec pe aci și banii care circulă, s-ar putea organiza hanuri cumsecade. Arendașul nostru din Finlanda ar trebui să-și schimbe locul cu acela al compatriotului său - șelarul din Tecuci! Ar instala aci un han ca lumea și ar câștiga mai mulți bani decât arendând moșiile noastre Tavastby, Storby și celelalte toate din Finlanda! La noi în Finlanda, nici nu și-ar putea închipui cineva cât de sărăcăcioase sunt hanurile moldovenești. La masă servesc țigani murdari; toate trădează lipsa de curățenie; fața de masă nu se prea întrebuințează, iar hrana este pregătită cât se poate de rău. Străinul ezită înainte de a intra într-un han de aci; el crede că a greșit și că a nimerit într-o crâșmă; numai foamea și lipsa unui local mai bun îl silesc să treacă pragul unui astfel de restaurant, prost de nedescris.”

Dezamăgirea produsă de hanurile moldovene este compensată de frumusețea locurilor, pe care le surprinde uneori cu un ochi de pictor. Impresiile sunt notate în grabă, sub năvala celor trăite nemijlocit: „Trecerea aceasta a Dunării noaptea era îngrozitoare și înfricoșătoare, dar în același timp măreață, căci Dunărea maestruoasă este regina fluviiilor!”. La trece, îl obsedează una din frumoasele melodii populare românești și i se perindă prin fața ochilor imaginea „fetei Dunării”, cea care, la fel ca o sire-

nă, îl îmbată cu cântecul ei ce se văita cu durere în noapte. Sau iată, descrierea peisagiului la Constanța: „Constanța este așezată pe un țărm foarte abrupt al Mării Negre. Vederea este încântătoare, privești marea deschisă ca un ocean. Aci nu vezi nici insule, nici stânci, numai cerul și apa. Cetatea deși mică, pare bine construită. Am văzut multe platforme pentru baterii de uscat făcute din piatră, pentru apărarea intrării portului”. Urmând mai departe călătoria prin ținutul Bărăganului, finlandezul se miră de stepa fără sfârșit : „Priveliștea a fost astăzi aceeași ca ieri: un șes nesfârșit, fără copaci și fără umbră. La noi, în Finlanda, nici nu și-ar putea închipui cineva ce sunt aceste stepe nesfârșite. Pământul lor e totuși roditor. Acum e acoperit cu iarbă de toată frumusețea, care nu se usucă decât în iulie: atunci stepele devin îngrozitoare. Verdeța actuală face însă ca aceste câmpuri nelocuite și lipsite de umbră să fie mai puțin neplăcute la privire.”

La Mangalia are surpriza de a găsi „o cameră spațioasă și de hrană gustoasă de care ne dezobișnuisem demult.”, iar la Vulcănești să vadă o moară de apă construită sub pământ și pusă în mișcare de boi. În total satul numără vreo 25, sătenii trăind din acest meșteșug, și folosind pentru foc bălegarul uscat. Și în satele următoare el remarcă cu deosebire rodnicia solului, cu semănături de grâu, orz, hamei, porumb, acesta din urmă asigurând hrana de bază a locuitorilor, măcălișca. Cât privește portul din aceste locuri, el e mai modest decât în alte locuri: „Atât bărbații cât și femeile nu se îmbracă bine. Și unii și alții poartă cămăși lungi. Bărbații își poartă cămașa peste țări. Femeile au un port simplu: cămașă lungă și doar fustă de pânză de la șolduri acoperită de o fotă strâmtă, acesta este întregul lor costum de vară.

Părul lor este împletit simplu într-o singură coadă care le atârână pe spate. Dar în acest pot simplu și fără pretenție am văzut multe fete bine legate și frumoase de tot, care adevăresc zicala moldovenească: „unde-i casa mititică, colo-i fata frumușică”.

Și la Chișinău însă condițiile de trai l-au imprisonat prin opulența lor: „Am văzut multe case mari și frumoase de piatră, construite cu gust și eleganță”, iar grădini nu puține. Aici îl impresionează scoarțele lucrate de gospodine, care îl tentează să le ia ca amintire acasă: „Jur împrejurul odăilor se află lângă pereți divanuri, acoperite cu scoarțe de lână sau bumbac făcute în casă și foarte frumoase. Într-un colț al odăii se găsesc deobicei multe alte scoarțe puse laoparte pentru zestrea fetelor. În diferite rânduri am încercat, în casele unde eram incartiruit, să cumpăr vreuna din aceste scoarțe, printre care erau multe frumoase, dar am fost totdeauna refuzat, explicându-mi-se că ele aparțin fiicelor casei, care singure le vor putea cu dânsele, în ziua căsătoriei”.

Comparația cu stările de acasă funcționează și în cazul epistolelor scrise de Frederik Nyberg, care e impresionat de faptul că la Chișinău „multe persoane au o cultură frumoasă, vorbesc mai multe limbi și sunt foarte primitoare”, dar că la țară există și multă nepăsare: „Am făcut comparația între Finlanda și Basarabia : deși cea dintâi nu se poate măsura cu cea de a doua în privința fertilității solului, aceasta din urmă pare mai săracă din pricina stării nenorocite a țăranilor. Dacă privești însă întinsele ogoare, fructele frumoase, viile, turmele de vite, te crezi în rai...”. Călătorind în luna iulie înspre Moldova, și de aici spre Muntenia, călătorul finlandez e mereu impresionat de dărnicia solului: „Pe când străbăteam Moldova și Muntenia,

totul era înflorit, câmpiile înverzite, satele locuite și țăranii ne dădeau de toate”. Ca atare „Țara aceasta este poate cea mai roditoare din lumea întreagă. Aci sunt viile frumoase care produc vinul de Odobești. Tot această țară procură Turciei europene cele mai bune fructe. Intratăta este agricultorul răsplătit de munca sa, încât nici nu mai găsește debușeuri pentru produsele sale. Lanurile de proumb dau până la 150 la 1, constituind hrana de căpetenie a țăranului. Moldovenii sunt un popor frumos și primitor. Oriunde m-am dus, am fost primit cu multă prietenie”.

Omenia proverbială a locuitorilor din aceste ținuturi este remarcată și de un alt compatriot al său, căpitanul Berndt Johan Rosenstrom, care consemnează și el traiul ușor dus pe malul Dâmboviței : „Am petrecut câteva zile în București, înainte de a porni la drum. Aci poți să bei cât vrei și cât am stat în Muntenia n-am băut niciodată apă. Hainele și țeșaturile nu erau scumpe în București, dar din lipsă de bani nu puteam cumpăra nimic. Locuitorii sunt toți ortodocși, majoritatea îmbrăcată în haine orientale. Cât am rămas în oraș am șezut la un român de frunte și bogat la care primeam de toate fără plată. Toată lumea își dădea osteneală ca să arte recunoștință față de ulani”.

După ce a petrecut o vreme în Bulgaria, pe frontul de răsărit, la 22 august 1831, el se reîntoarce pe pământ românesc și are surpriza de a găsi o altfel de lume, care îi reține atenția prin diferența de civilizație: „Debarcând pe celălalt mal al Dunării, am fost cuprinși de o bucurie nespūsă privind din nou un ținut locuit de oameni pașnici care se îndeletniceau cu de-ale gospodăriei. Priveliștea acasta producea o adâncă impresiune asupra mea care nu văzusem atâta vreme decât prădăciuni și distru-

geri, mai toată Bulgaria nefiind locuită decât de fiare sălbatece, cu lagăre militărești în loc de sate. Acum dădeam ochii din nou cu lumea civilizată, mirându-ne de fiecare amănunt, căci și noi devnisem un fel de semisălbateci ca acei de pe Oceanul Pacific, care, intrând în legătură cu europenii, se minunează de toate obiectele pe care le văd.” A trecut prin Brăila, Focșani, Bacău, Roman, petrecând peste tot cu veselie, căci viața ea ieftină, atât pentru cei repartizați în sate, dar și pentru cei rămași în orașe. L-a impresionat profund Iașul, unde a fost numit comandant al serviciului de gardă: „Orașul acesta frumos mi-a plăcut foarte mult, mai ales după ce am făcut cunoștința caselor boierești celor mai distinse. Se pot vede în Iași rasele cele mai deosebite și se găsesc produsele tuturor țărilor străine”. Atât de mult s-a obișnuit cu traiul din Iași, încât atunci când trebuie să plece își ia rămas bun cu regret „de la această Moldovă iubită” pe care o consideră „ca a doua mea patrie, pe care nu o voi putea uita niciodată cași pe cea dintâi”.

Dacă ofițerii finlandezi amintiți până acum au ajuns în țările române datorită războiului din 1827-1831, cei-lași finlandezi care țin jurnale au cunoscut România în perioada războiului ruso-româno-turc de la 1877-78, oferind multe detalii despre operațiunile militare la care au luat parte și despre rolul armatei române conduse de principele Carol I la victoriile de la Grivița și Plevna, rol pe care-l consideră hotărâtor în ceea ce privește soarta războiului. Unul dintre aceștia, sublocotenentul Anton von Alftan, are ocazia să vină în Moldova din Basarabia, observând că locuitorii acestei țări ajunse sub administrație rusească „nu adoptaseră limba rusă și își păstrează de asemenea celelalte obiceiuri naționale”. Traiul localnicilor i se pare

satisfăcător, iar pământul îi ajută mult să obțină roadele dorite. Iată o descriere sumară a locurilor:

„Casele de lut acoperite cu paie ale sâtenilor dau o înfățișare de mare curățenie. Zidurile sunt văruite. De perețele din afară, înspre ogradă, este reze-mată o laviță pe care șed toată ziua gospodarii, tăcuți și duși pe gânduri, cu luleaua în gură. Fața țăranului moldovean este ovală cu o expresiune blajină și cinstită, firea lui este tăcută, aproape descurajată, și deși copil al unei țări de miază-zi aduce cu finlandezul prin liniștea și felul lui de a fi. Belșug mare nu prea e pe aci, dar mai mult lipsa de inițiativă, de silință și de stăruință a locuitorilor, decât din pricina calității pământului. În mijlocul satului, o dumbravă mică și adumbrită, împrejmuțată cu un zid: cimitirul”.

Din punct de vedere etnografic, remarcă costumele caracteristice ale locuitorilor, și tradițiile lor bogate, care atestă „tipul caracteristic românesc”: „Cămașa albă coborâtă până la genunchi peste țăarii de pânză albă, opinci în loc de cisme, care nu sunt purtate decât pe vreme ploioasă, chimir de piele, un cuțit, un amnar și o pungă de tutun, cojocul aruncat pe umeri, toiagul în mână, iată portul țăranului român care ne ieșea în cale. Fetele românce erau de nespus în portul național, cu fota strânsă la mijloc”. Aceeași apreciere o menține și la Iași, unde întâlnește „boieroaice frumoase și gătite, cu nasul lor roman, cu gura lor subțire, cu părul lor închis și lucios, cu ochii negri și arzători”, domanele purtând adesea costumul național.

La Iași îi reține atenția mulțimea hotelurilor și cofetăriilor, unde localnicii petrec multe din orele după-amiezii, petrecerile cu lăutari și cântăreți, animația de pe străzi și din gări. În privința Bucureștilor, acesta e descris ca un oraș

al contrastelor, deoarece „Palate frumoase stau alături cu biete cocioabe, cu măcelării murdare; echipaje elegante se întâlnesc cu căruțe primitive: lume bine îmbrăcată se împiedecă de țigani pe jumătate goi. Același contrast există între bulevardele din centrul orașului și străzile mici din mahalale. Am descris în linia mari starea mizerabilă a cartierelor și mahalalelor îndepărtate; centrul dimpotrivă prezintă aspectul luxos al orașelor mari din apus : străzi pavate fără cusur, case înalte, magazine scânteietoare, hoteluri spațioase și confortabil amenajate”.

Nici Iașul nu se prezintă cu mult schimbat. Ofițerul finlandez A. Lilijenstrand, care îl vizitează la 1881 ne lasă următoarea descriere: „Ajunși în Iași, am avut timp detul ca să ne odihnim și să privim în jurul nostru. Mahalalele ni se părură a fi un amestec de uliți mici și întortocheate și de case joase de lemn. Locuitorii se uitau la noi cu curiozitate. Populația înfățișa diferite naționalități orientale: români, greci, armeni, evrei, țigani și, printre dâșșii, soldați ruși. Dar, cu cât ne apropiam de centrul orașului, cu atât se schimba fizionomia Iașilor. Deodată ne aflarăăm pe o stradă frumoasă și asfaltată. Ca în Occident, circulau aci trăsurile de piață elegante, se vedeau clădiri frumoase și prăvălii cu galantare unde puteai găsi de toate, dar pe prețuri scumpe. Printre clădirile publice trebuiesc amintite: universitatea, palatul administrativ, seminarul teologic, catedrala cu patru turnuri și încă alte biserici mici. Lângă oraș se găsește o grădină mare, unde societatea înaltă obișnuiește să se plimbe cu trăsura.”

Despre Iași vorbește în mare parte și notele rămase de pe urma colonelului finlandez Victor Tuderus, participant și el la campania ruso-turcă din 1877-1878. Făcând parte din grenadierii Găr-

zii Imperiale Rusești, el are ocazia să treacă la începutul anului 1878 Prutul pe la Sculeni, stabilindu-și bivouacul aproape de Iași, pe care nu putea rata să nu-l viziteze. Ocazia îl tentează mai ales că trăsurile de oraș îi vin în întâmpinare: „Câteva trăsurile de piață elegante se aflau lângă tabără și așteptau mușterii; la una din ele era înhămată o prea frumoasă pereche de cai de trap. Mă urcai în una din aceste trăsurile, împreună cu trei camarazi și pornirăm spre oraș. Trăsura o luă întâi pe o șosea largă și pavată, împrejmuită de parcuri și grădini stufoase. Dar deodată potcoavele cailor loviră pe asfalt și ne aflarăăm în orașul ănsuș. Treceam acum prin fața unor vile, unele mai elegante decât altele, ale căror fațade frumoase și partere de flori minunate provocară via noastră admirațiune. Urmară apoi rânduri de case, cele mai multe în stilul Renașterii, prăvălii superbe cu galantare luxoase, cafenele și restaurante. Ne aflam într-un oraș mare, absolut modern, care, prin eleganța sa, putea rivaliza cu cele mai frumoase orașe din Europa. Știam că Iașii se bucură de renumele unui oraș frumos, nu mă așteptam însă să găsesc în România un gust estetic atât de rafinat la fiecare pas. Impresiunea aceasta plăcută era sporită încă de eleganța publicului din oraș, mai ales a româncelor, vestite pentru frumusețea lor, care se plimbau pe stradă cu o grație neasemuită și ne aruncau pe furis, nouă străinilor, priviri de curiozitate ce ni se păreau uneori chiar de încurajare. Trebuie să adaog totuși numaidecât, ca să fiu drept, că auzisem vorbindu-se atîta de ușurătatea frumoaselor românce și de sentimentele lor repede înflăcărare, încât se poate prea bine ca, infuențat de aceasta, să fi interpretat greșit privirile cele mai nevionovate.”

De aici se îndreaptă spre București, trecând pe ruta Vaslui-Bârlad,

Tecuci-Focșani-Râmnic-Buzău-Ploiești, despre care are deasemnea cuvinte de laudă : ”Cele mai multe din aceste orașe, deși mai mici decât Iași, se distingeau prin curățenia și eleganța lor. Casele aveau de obicei unul sau două caturi; erau de cele mai multe ori construite ca niște vile, într-un stil arhitectonic ales. Grădini fermcătoare înconjurau adesea aceste clădiri plăcute. Casele erau tot atât de elegante înlăuntru ca în afară: odăile îndeobște mari și luminoase cu ferestre duble și sobe frumoase, pereții și tavanele zugrăvite cu mult gust în ulei sau „al-fresco”. În fiecare oraș se aflau restaurante bune și prăvălii unde găseai de toate, precum și o grădină publică nelipsită, loc de întrunire preferat al locuitorilor după amiaza și seara. Grădina acesta publică sporea simțitor farmecul orașelor. Nu sufeream de necunoașterea limbii române, deoarece se vorbea limba franceză în toate orașele românești, astfel încât mă descurcam în toate împrejurările. Firea meridională vie a populațiunii se manifesta pretutindeni, creind o atmosferă de veselie constantă. Oriunde soseam eram întâmpinați de sunetele unei muzici vesele, executate de un taraf de lăutari, care cântau atunci cu foc melodii și arii la modă.” Despre unul dintre aceste cântece vorbește un alt finlandez I. J. Edlund, care relatează cum întreg batalionul gărzii finlandeze fredona cântecul învățat acolo, „Da, eu sunt micul postilion”.

Colonelul Victor Tudeus are șansa s-o vadă și pe regina Elisabeta, el aflându-se în vizită la un coleg bolnav în spital când Regina a trecut pe acolo în vizita el obișnuită, astfel că avem și o descriere a fizionomiei Reginei : „Ușile se deschiseră mari și precedată de un șambelan, intră Principesa, întovărășită de o doamnă de onoare. Principesa făcu înconjurul sălii, opindu-se la fiecare pat

și întreținându-se câteva momente cu bolnavii...Astfel am avut prilejul să o observ cu luare aminte. Pe vremea aceea nu era încă cunoscută ca scriitoare, sub pseudonimul Carmen Sylva, și nu atrăgea atențiunea mea decât ca soție a Prințepelui domnitor. Infățișarea ei nu prezenta ceva deosebit. Era o femeie trecută puțin de treizeci de ai, destul de corpulentă, blondă și cu tenul colorat. Purta un costum cenușiu, simplu, dar elegant, și ai fi putut s-o iei drept mică burgheză germană. Trăsăturile feței ei, simpatice când era nemișcată, se frângeau parcă, de vorbă, într-un surâs forțat, nenatural și timid.”

Desigur acest frânturi răzlețe decupate de noi din multele jurnale de însemnări ale acestor ofițeri finlandezi care ne-au vizitat țara în anii 1828-1878 pot fi multe amplificate, dar deocamdată noi le oprim aici. Autorul lucrării care le-a reunit, a adâncit apoi în scrieri ulterioare imaginea pe care finlandezii au lăsat-o despre noi sau cea pe care noi ne-am format-o despre finlandezi. Toate acestea se pot completa cu lectura benefică a *Jurnalului* său, apărut la Editura Enciclopedică în 2001 sau cu *Amintirile din viața diplomatică 1918-1949*, publicate de Stelian Neagoe la editura Humanitas în 1993. Chiar și această carte de mărturii finlandeze despre România a cunoscut o nouă ediție în 2008, îngrijită de Silviu-Marian Miloiu, cu titlul *Mărturii finlandeze și alte scrieri nordice despre români*.

Relațiile complexe româno-finlandeze sunt departe de a fi fost epuizate. Astfel, un episod interesant din istoria acestor relații îl constituie un document descoperit de Ion Stăvăruș într-una din arhivele finlandeze și care consemnează modul în care o poezie populară finlandeză, intitulată *Tytön runo suomalaisen*, un fel de Morîță finlande-

ză, a ajuns la 1842 să fie trimisă unor personalități literare din țară spre a fi cunoscută și tradusă. Cântecul a fost tradus mai întâi în limba franceză de suedezul Michael Franzén, iar italianul Giuseppe Acerbi, care ne-a lăsat un volum de impresii de călătorie în țările nordice, l-a inserat în memorialul său de călătorie, dându-i astfel o reputație europeană. Impresionat de acest gest, filologul Carl-Gustav Zetterquist l-a expediat în mai toate țările, spre a obține versiuni în toate limbile pământului, versiuni pe care le-a publicat într- un lucrare de sine stătătoare, intitulată *Anthologie philologique: monument pour servir à l' Etude de la Linguistique comparée ou traductions d'une rune finoise en pres de 400 idiomes morts ou vivants de toutes les parties du Monde, mais principalement de l'Europe. Rassemblées par C. G. Zetterquist*, Abo, 1858. E vorba de un prim rudiment poetic finlandez, ce ajunge la noi prin intermediul occidental, ca rezultat al inițiativei unui om de cultură finlandez care a dorit să aibă sub ochi versiunea unei poezii finlandeze vechi sub forma a cât mai multe variante din limbile europene de circulație din majoritatea statelor cunoscute, între care s-a numărat și limba română din Transilvania și limba română din România, în așa fel încât ea să fie prezentată cât mai divers și mai eclatant. Astfel, textul poeziei finlandeze i-a fost trimis învățatului filolog blăjean, iar printr-o altă scrisoare s-a adresat unui intelectual român de dincolo de munți, care s-a întîmplat să fie bucureșteanul Grigore Gurescu. În final, autorul a obținut 400 de traduceri.

Odată cu obținerea independenței de către Finlanda în decembrie 1917 și a realizării Marii Uniri de către țara noastră, drumul întîlnirilor și a contactelor reciproce crește considerabil, astfel că

oamenii de cultură din cele două țări dobândesc o altă perspectivă asupra raporturilor ce se pot pune în valoare, una dintre cărțile vechi românești putându-se descoperi într-o bibliotecă din Finlanda, în timp ce ieșeanul Grigore Lazu a tradus pentru publicul cititor din România câteva poezii fineze pe care le-a inclus într-o antologie. Încă din 1884 se cunoaște o traducerea aunei balade finlandeze realizată de T. Gr. Djuvara, apoi o traducere din J. L. Runenberg făcută în „Literatorul” lui Al. Macedonski. În mod constant, „Gazeta de Transilvania” a lui George Bariț se ocupă în mai multe articole de soarta Finlandei și tot în paginile ei se fac cunoscute mai multe din scierile aparținând literaturii finlandeze. Vom asista mai ales după realizarea Marii Uniri la o suită de alte manifestări, între care se numără și trimiterea celui dintâi reprezentant de presă la Helsinki, în persoana unui angajat al ziarului „Dacia”.

Adevărata cunoaștere a venit abia în epoca. interbelică. Atunci s-au realizat câteva traduceri importante de o parte și de alta, dar și cărți și ghiduri geografice, evocări și memoriale care încep să intereseze. Acum Ion Simionescu tipărește cartea *Finlanda. Oameni, locuri, lucruri* (1922), Aurel George Stino traduce o serie de opere literare, iar Horia Oprișan, care e trimis atașat cultural în Finlanda, se remarcă prin articolele de mare amploare despre țara prietenă din nord, printr-o suită de foiletoane revelatoare găzduite de „Universul literar”. În același timp, se creează premisele pentru o mai bună cunoaștere, prin schimburi, vizite și acțiuni culturale, încât coeficientul de opere traduse de o parte și de alta crește considerabil. Opera lor de mare răsunet, *Kalevala*, este tradusă de Barbu Brezianu, iar ecourile stârnite de ea în presa româ-

nească depășește cifra zecilor, dovedind perenitatea și valoarea unei scrieri cu puternice infiltrații mitologice, eroul întemeietor Väinämöinen făcând să se nască o lume și o țară din cântec, dovadă fiind și scrierea *Kanteletar*, tot mai des invocată și de istoricii literari români. Nume de scriitori finlandezi pot fi întâlnite tot mai des în presa noastră, cum ar fi Juhani Aho, Wilkuna Kyösti, J. Linnankoski, Pietari Päivärinta, Aleksis Stenvall Kivi și Frans Eemil Sillanpää, ultimul, laureat al Premiului Nobel, bucurându-se de o popularitate aparte.

În același timp tot mai mulți autori români intră în raza de interes a finlandezilor, dacă l-am aminti doar pe Panait Istrati, care este de departe cel mai tradus scriitor român în finlandeză. Cea dintâi traducere din scrierile sale în finlandeză datează din 1926 și e vorba de povestirea *Kira Kiralina*, tradusă în finlandeză de Anna Silfverblad, care păstrează și prefața lui Romain Rolland. I-a urmat în 1927 *Moș Anghel*, *Adrian Zografii* și *Codin*, traduse de aceeași autoare care a și marcat fiecare ediție cu specificația dacă e prima, a doua, sau a treia din *Povestirile lui Adian Zografii*, inclusiv *Domnișoara*, cea de a treia povestire. În continuare vine *Domnița din Snagov*, *Neranțula* și *Mihail* (1928), urmate de *Vers l'autre flamme*, în 1930. În 1936 apar și *Ciulinii Bărăganului* și însemnările din vizita în URSS sub titlul *La Russie nue*, adică *Alaston totuus Venajasta*.

Un adevărat eveniment este traducerea în finlandeză a poeziilor lui Lucian Blaga. Este prima traducere editorială care se realizează peste hotare. E vorba de volumul *Aura ja Huilu* (Plugul și fluierul) care apare în 1945 în traducerea lui Matti Larni, cel care semnează și o scurtă prefață alături de românul Grigore Dobrinescu. E vorba doar de 30 de

poezii, selectate din mai multe volume ale poetului. Traducătorul finlandez se dovedește bine orientat în poezia blagiană, subliniind rolul scriitorului diplomat la resuscitarea noii poezii românești. Iată un scurt fragment din prefață : „Poezia lui Lucian Blaga este destul de dificil de prizat de către cititor datorită profunzimii metaforelor și simbolurilor criptice. Traducerea unor astfel de poeme presupune un soi aparte de sensibilitate pentru că este importantă detașarea de text pentru a putea traduce și adapta aumite expresii. Încurajat de sfaturile prietenești primite, m-am încumetat la această muncă laborioasă și, sub atenta îndrumare a profesorului Dobrinescu lector de limba română care a efectuat și alegerea poeziilor ce urmau a fi traduse, și care a și semnat cuvântul înainte al acestui volum, am tradus aceste poezii în limba finlandeză. La aceasta s-a adăugat și sprijinul docentului Vladimir Kiparsky, în special în procesul de decriptare metaforică”.

Prefața traducătorului finlandez este importantă și pentru faptul că ne dezvăluie împrejurările în care s-a făcut această traducere, și, mai ales, informația cu privire la deschiderea lectoratului românesc la Helsinki. Începuturile acestui lectorat se plasează în anul 1935, când prin grija trimisului nostru diplomatic Raoul Bossy contactele reciproce cresc considerabil, dar și în timpul celui de al Doilea Război Mondial, perioadă în care cele două țări se întâlnesc pe terenul unui parteneriat ostășesc. E perioada în care știrile și informațiile despre Finlanda cresc în mod deosebit, și când relațiile dintre noi și Finlanda capătă înfățișări elocvente, prin sporirea numărului de schimburi și contacte culturale și diplomatice, soldate în ultimă instanță cu înființarea unei Asociații de Prietenie România-Finlanda. Evenimentul a avut

loc în ianuarie 1943, și presa noastră ne informează că Asociația s-a constituit la legațiunea română din capitale Finlandei, fiind urmarea directă a prieteniei dintre cele două țări, care au cunoscut fiecare în felul său cotropirea bolșevică. Despre asociație, ziarul „Universul” scrie următoarele: „Ea constituie nucleul în jurul căruia destinul comun al celor două popoare va găsi pentru viitor temeuri noi de colaborări în sfera activității pașnice, temeuri economice și temeuri culturale. Salutăm deci constituirea Asociației româno-finlandeze un promițător început și îi urăm o rodnică activitate în beneficiul ambelor popoare.” Cu această ocazie s-a ales și conducerea Asociației, președinte fiind ales dl Rydman, președintele consiliului municipal din Helsinki, secretar general Anni Voipio, ziaristă, apoi Rolf Nevalinna (rectorul Universității din Helsinki între 1941-1945) și Viipuri Novanien din Turku. Evenimentul a fost pregătit printr-o vizită în România în octombrie 1942 a unei impresionante delegații de ziariști finlandezi, care au fost primiți cu mari onoruri de către oficialii culturii de atunci și de către presă, subliniindu-se curajul și demnitatea de care a dat dovadă mica țară nordică atunci când a purtat cu succes războiul împotriva colosului sovietic, și prin acordarea, la 12 noiembrie același an, titlului de Doctor Honoris Causa al Universității din București, profesorului Rolf Nevalinna, de la Universitatea din Helsinki. În editorialul său din „Curentul”, intitulat *Oaspeți finlandezi*, Pamfil Șeicaru se întreba : „De unde vin aceste cutremurătoare puteri de eroica înfruntare la un popor mic ca finlandezii? Ce forțe morale au galvanizat energiile Finlandei pentru a le opune năpraznic Rusiei?” și tot el răspunde: „În concepția finlandeză Patria și Libertatea se confundă, fanatismul libertății este

expresia cea mai înaltă a iubirii de patrie...Finlanda își păstrează cu o mândră îndărătnicie fizionomia ei politică și în toate manifestările interne și externe se afirmă aceeași aspră voință de independență”. La rândul său, ziaristul George Sbârcea, care a vizitat Finlanda în acei ani și a scris despre ea o suită întreagă de reportaje, a subliniat într-un articol că țara nordică a apărut ca nimeni alta un principiu, acela al libertății, pentru care nu s-a dat înlături de la nimic, devenind astfel un excelent avocat al țărilor mici „care n-a ezitat să recurgă la arme, atunci când argumentul logicii și al justiției internaționale și-a pierdut forța de persuasiune”. În concluzie, George Sbârcea declară Finlanda „lecție pentru Europa” și fac elogiul marilor sale eforturi de a-și păstra independența, iar un alt jurnalist de la „Curentul” scria cu toată responsabilitatea : *Inapoi la Helsinki!*. Delegația finlandeză a fost primită la palatul regal, iar apoi a vizitat Brașovul unde a fost admirabil întâmpinată.

În decembrie același an, în decembrie, ziua Finlandei a fost sărbătorită cu mare fast în întreaga țară, iar presa a fost plină de articole, dovadă peremptorie alegăturilor statornice ce s-au stabilit între cele două țări și popoare. Expresia directă a acestora legături a fost apariția atât în Finlanda cât și în România a mai multor lucrări și traduceri, consemnând nivelul ridicat al contactelor culturale care s-au înmulțit foarte mult în acești ani. Un exemplu elocvent este și sărbătorirea la 10 septembrie 1943 a 90 de ani de la stabilirea relațiilor de prietenie dintre România și Finlanda, eveniment ce a avut loc a Helsinki prin reprezentarea în fața publicului finlandez a primei piese românești jucată pe o scenă din Finlanda. Este vorba de piesa *Iloinen sanoma* (Veste bună) de Mircea Ștefănescu în regia lui Wilho Ilmari și cu

textul tradus de J. V. Lehtonen. Apoi, în 1944 la Helsinki se publică lucrarea *Romania-Latinalainen Saareke Kaakkois-Euroopassa (România. Insulă de latinitate în sud-estul Europei)*, apărută sub egida Asociației Finlanda-România în 1944. Cartea este prefațată de Eero Rydman, președintele asociației de prietenie româno-finlandeze, și reprezintă un important ghid geografic și cultural pentru cunoașterea României, după cel apărut în 1935 cu titlul *Romania maa ja kansa*, adică *România - țara și poporul*. Tot în 1944 apare la Stockholm o altă carte despre România, aparținând Brittei Wrede, intitulată *Rumänien i ofredens ar*, adică *România în vremuri tulburi*.

Anii de după cel de al Doilea Război Mondial vor aduce alte momente de strângere a legăturilor, momente marcate de traducerea în finlandeză a noi scrieri românești. Mai întâi a fost tradus *Baltagul (Etsin miestäni)* lui Mihail Sadoveanu de către Hilka Koskuluoma, apărut la Helsinki în 1944 cu o prefață de Yves Auger, urmat de *Pădurea spânzuraților* al lui Liviu Rebreanu, sub titlul *Hirtettyen metsä*, în traducerea lui Lauri Ikonen, apoi de alte și alte traduceri. Intre acestea pot fi enumerate opere de Emil Cioran (*Silogismele amărăciunii*, 2004, *Tratat de descompunere*, 2009), Mircea Eliade (*Mitul eternei reînnoțării*, 1993, *Sacru și profanul*, 2003), Constantin Virgil Gheorghiu (*Ora 25*, 1951, *Omul care călătorește singur*, 1956), Zaharia Stancu (*Jocul cu moartea*, 1969, *Șatra*, 1974, *Ce mult te-am iubit*, 1973, *Constândina*, 1975, *Desculț*, 1977), Herta Muller etc. Din Sadoveanu se mai traduc *Mitrea Cocor* (1953), *Povestiri* (1955), și *Nada Florilor*, (1959), dovadă că poetul neîntrecut al apelor și pădurilor românești găsește o puternică rezonanță în rândul cititorilor finlandezi. Nu trebuie uitat

faptul că și poetul național al românilor, Mihai Eminescu, cunoaște o bună transpunere în finlandeză, realizată de Liisa Ryoma în 1995, traducere însoțită de partituri semnate de Aleksii Ahoniemi. Cunoașterea reciprocă este înlesnită de faptul că lectoratul de limba română de la Turku, renăscut în 1975, a scos ani de zile revista în limba română „Columna”, unde au apărut numeroase traduceri dar și articole de critică și istorie literară de bună calitate, revistă dublată de o alta, intitulată „Foaia românească” (De la suflet la suflet), scoasă la Turku de către Parohia ortodoxă română de acolo, avându-l redactor pe preotul Ioan Durac. De partea finlandeză nu putem ignora munca stăruitoare depusă pe acest teren de profesorul Lauri Lindgren, prieten devotat al românilor, excelent cunoscător al limbii și literaturii române, care a sprijinit cu orice ocazie cauza noastră în Nord. Lui, și lectorului român Ion Stăvăruș, i se datorează antologia *Din lirica finlandeză*, apărută la noi în 1980, dar și traducerea *Kanteletar*-ului în 1985. Veronica Porumbacu traduce din lirica finlandeză în 1960, iar Leontina Moga ne oferă un volum de *Nușele finlandeze* în 1968. Mai recent, Teodor Palic l-a făcut cunoscut la noi pe Mika Waltari, în timp ce George Sbârcea a contribuit la traducerea unor prozatori finlandezi ca Sylvi Kekkonen, Johannes Linnan-koski, și Frans Eemil Sillanpää.

Toate acestea vorbesc de enormul potențial relaționar dintre Finlanda și România, potențial în creștere de la o etapă la alta și care va permite intrarea într-o nouă fază de împliniri și realizări. Semnul cel mai elocvent este publicarea volumului *Literatura și cultura finlandeză. O perspectivă românească*, apărută în 2015 la Editura Institutului European, semnată de Paul Nanu, de la Universitatea din Turku, Finlanda. E cea

dintâi lucrare de sistematizare și organizare într-un domeniu vast și complex, iar sinteza oferită trebuie salutată ca atare. Sunt semne evidente pentru o nouă etapă de interes comun, așa cum o dovedește și faptul că la Cluj-Napoca a luat naștere un Lectorat și o specializare de nivel licență de limba și cultură finlandeză, animate de specialistă noastră Enikő Molnár Bodrogi, cu concursul lectorilor finlandezi Irmeli Kniivila, Mina Savela și Anja Haaparanta.

Adrian Marino și Finlanda

Mircea POPA

După ce a vizitat Danemarca și alte țări nordice, Adrian Marino și-a propus să prospecteze și spațiul finlandez. Ca atare a purtat o intensă corespondență cu câteva personalități din această țară pe tema vizitei pe care el urma s-o facă într-o delegație a Uniunii Scriitorilor la Lahti, cu ocazia celebrului festival de poezie de aici, dublat de un Colocviu de poezie. Pentru a-și fixa prioritățile el acordă mai întâi un interviu editorului belgian René Coeckelbergh, care trăiește în Suedia și e atent la orice eveniment literar din zona nordică. Până la urmă vizita a fost făcută începând cu 15 iunie 1975, în compania lui Aurel Martin și Lang Gustav. Plecarea s-a făcut cu avionul cu o cursă din Berlin, iar impresiile trăite le-a inclus în secțiunea *Finlanda* din cartea sa *Carnete europene* (1976), impresii cu atât mai semnificative, cu cât intrarea sa în Finlanda are loc „printr-un splendid curcubeu, care cuprinde întreaga boltă, cum n-am mai văzut niciodată”.

Merită să reținem de acolo senzația generală a lumii în care a pătruns: „Impresie puternică de pătrundere tot mai adâncă în natură. De altfel, întreaga Finlandă este o imensă „rezervație-parc”, în care prezența umană rămâne cu totul periferică, aproape invizibilă. Un lac „pleacă” de Lahti, ajunge la Mukkula și se oprește nu se știe unde. De fapt se continuă printr-un alt lac în serie

infinită și imprevizibilă. Ceea ce se numește „cetate”, spirit „citradin”, nu există. Aceste elemente nu fac parte din universul moral finlandez a cărui dimensiune naturistă este evidentă”. În consecință, până și colocviul respectiv are alura unui picnic, unei întâlniri la iarbă verde, căci totul „se desfășoară în aer liber, pe o pajiște, printre copaci...Spiritul de aulă, de amfiteatru, de reuniune gravă, savantă este tăiat din rădăcină. Asistența se așează pe scaune pliante, în față masa prezidium-ului, cu microfoane, în stânga un cort cu patru cabine pentru traduceri simultane la cască în toate limbile: din spaniolă în

suedează, din franceză în rusește etc. fenomene uimitoare de poligloție. Simplu, natural, eficient. Când ploaie, auditorii și prezidiumul deschid umbrelele și „ședința” continuă.” Totuși inter-

vențiile pe tema „identității naționale” îl provoacă și se simte dator să apere cauza literaturilor mici, opinia sa fiind reținută și de presa finlandeză, prin intermediul ziarului „Etelä-Suomen Sanomat” din 19 iunie 1975.

Seara se reîntorc la Helsinki, prilej de a-și pune noi întrebări cu privire la relația om-natură: „Ce este în realitate Helsinki? Un camping de blocuri printre ochiuri de pădure? O zonă vegetală urbanizată? O imensă grădină tăiată de câteva cartiere aparent depopulate? Marile spații verzi, colinele stâncoase, pâlcurile de copaci ce alternează imprevizibil cu pachete de construcții moderne fac impresia unor periferii foarte întinse. Marea metropolă trebuie să înceapă undeva în apropiere”. Aici relația artifi-

„Întreaga Finlandă este o imensă rezervație-parc, în care prezența umană rămâne cu totul periferică, aproape invizibilă”

ciu/natură a fost răsturnată în favoarea naturii, care domină, disciplinează, organizează. Impresia generală e de Sinaie nordică, de rafinament controlat autoritar. Senzația devine mai vie cu ocazia sărbătoririi solstițiului de vară (20-22 iunie) când sunt trei zile de vacanță pentru toată lumea, și în cinstea lui locuitorii aprind focuri nocturne de mare efect. Pentru el acest fapt explică în parte componenta profundă a sufletului finlandez „obsedat în același timp de soare și de noapte. Ziua nesfârșită dorește puțin întuneric, umbră, noapte. În această țară „luminoasă” există o puternică nostalgie a nopții, intimității, reculegerii”.

O altă observație are în vedere arhitectura capitalei, a cărei monumentalitate o descoperă a fi legată de o anumită linie de avangardă, „asimilată, recuperată”. Un anumit gen de austeritate și răceală nordică „sugerează demnitatea, maturitatea și verticalitatea unui mic popor de o înaltă conștiință civică și patriotică... Înțeleg acum și mai bine de ce micul popor finlandez, deși uneori învins, poate da mereu o lecție de demnitate și independență națională”. Poate de ceea ce delegația noastră este dusă să viziteze insula Suomenlinna, un fel de fortăreață a orașului, un fel de Gibraltar nodic, cetate și închisoare totodată, „locul cel mai trist și mai sinistru pe care l-am văzut în Finlanda”, „atmosferă de Jilavă gigantică”. Și aici ca și în oraș, roca grea de stâncă reprezintă o altă constantă a sufletului local: „Țară pe postament de rocă dură, neclintită”.

Sejurul finlandez îi oferă ocazia de a sta de vorbă cu o interlocutoare cu care purtase o oarecare corespondență privitoare la piesele românești care ar putea fi jucate pe scenele din Finlanda. Despre această întâlnire o mică notă în carte: „întâlnire literară la Svenska Tea-

tern, cu d-na Johanna E.; vom discuta pe larg despre posibilitățile reale de reprezentare a unor piese românești. Pietre de aspect runic, lespezi, dale funerare, fără grilaje, rispice printre copaci. Inscricții în suedeză și finlandeză”. Corespondența purtată cu Johanna Enckell a fost descoperită de noi în arhiva comparatistului depusă la Biblioteca centrală „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca, de unde o reproducem. Redăm mai jos avatarurile acestei experiențe, ca o dovadă a interesului purtat de comparatistul de la Cluj de a-și lărgi mereu orizontul de cunoaștere, de a a încerca să-și apropie țări și culturi noi, pe care să le cunoască spiritualitatea la ele acasă.

Johanna Enckell către Adrian Mariano

I
Helsinki, den 2. 1. 1976

Cher Monsieur,

Merci infiniment pour la pièce de Popescu, que j'ai reçue ce matin. Je veux lire la pièce tout de suite. Seulement, je vois déjà qu'il y a un problème d'ordre pratique: il n'y a qu'un rôle féminin contre plusieurs rôles d'hommes. Cela c'est assez inconfortable dans un théâtre qui a plus de femmes que d'hommes. Quelqu'un sans notre groupe de structuralistes vous écrira un compte rendu sur notre livre (en langue anglaise), si vous voulez bien le publier.

Je vous écrirai quand j'ai lu la pièce.
Je vous souhaite une heureuse année 1976.
Toutes mes amitiés, et merci encore,

Johanna Enckell

II
/antet/ Svenska Teatern
Helsingfors, den 9.7. 1975

Cher Monsieur,

Voici déjà quelques semaines depuis notre escalade a l'île déserte de Suomenlinna. J'espère que vous avez quand même gardé un bon souvenir de votre séjour en Finlande. Comme j'ai vous ai promis, je vous envoie le sommaire de notre anthologie en structuralisme qui se trouve à la fin du livre. Le titre en finnois de ce livre est *Strukturalis-mia, semiotikkaa, poetiikkaa* (Du structuralisme, sémiotique, poétique) . Nous étions quatre rédacteurs: Satu Apo, Johanna Enckell, Osmo Kuusi et Eero Tarasti. Chacun de nous a écrit aussi. J'ai publié un essai une interview avec Lucien Goldmann ainsi qu'une petite correspondance que j'ai eu avec Althusser. De plus, nous avons quelques collaborateurs étrangers, un de Tallin, structuraliste de l'école Iuri Lotman, Boris Gasparov, un Tchèque, Kristian Suda, et de Hongrie, Vilmos Voigt. A un moment donné ils faisaient tous partie de notre groupe structuraliste à l'université. Puis un professeur en littérature, Aatos Ojala, a écrit l'introduction et un autre professeur, Pertti Karkama, a donné son orientation marxiste. L'anthologie est publiée à Helsinki, en 1974, chez l'éditeur Gaudeamus. Voilà.

J'ai oublié, après tout, de vous donner ma petite fiche avec les pièces de théâtre que je voudrais bien lire. Parmi les auteurs il y avait: Horia Lovinescu, *La citadelle détruite* et *Iona* de Marin Sorescu, puis des pièces de Dumitru Radu Popescu et Lucian Pintilie. J'espère que vous trouvez quelques chose pour moi, mais je vais aussi contacter votre attaché culturel.

A vec toutes mes amitiés,
Johanna Enckell

Ataşatul cultural Corneliu Vlad către
Adrian Marino

Helsinki, 10 sept. 75

Stimate tovarăşe Marino,

Mulţumesc pentru paginile din „Tribuna” şi rândurile dvs. Lectura lor mi-a produs o

reală plăcere. Am fost măgulit de referirile la mine în însemnările dumneavoastră şi în cele ale tov. Martin – referiri pentru care vă rămân îndatorat. Vă asigur că şi eu păstrez amintiri frumoase despre prezenţa dvs aici.

Negreşit vă voi trimite câteva exemplare din „Viesti/Veşti”. Din păcate, numărul pe trimestrul 3 se află sub tipar, așa că interviul va apărea în numărul pe ultimul trimestru al anului. Noi am scris din iulie în legătură cu solicitarea acestui interviu, dumneavoastră l-aţi făcut repede, dar...Revista este editată de către Asociaţia de prietenie Finlanda-România. Tiraj cca 1.500 exemplare. E trimisă la toate bibliotecile din Finlanda.

Suntem în legătură cu dna Johanna Enckell care e efectiv interesată să pună în scenă o piesă românească. Sper că deschiderea făcută de dvs. va duce la o reuşită.

Vă doresc mult succes şi numai bine.

Cu stimă,
C. Vlad

Personaje finlandeze în literatura română contemporană. Cu exemple din Mircea Cărtărescu și Simona Sora

Romanița CONSTANTINESCU

În romanul lui Milan Kundera *Valsul de adio* (1973) un personaj din Cehoslovacia comunistă de după invazia sovietică din 1968 își dorește un pașaport american pentru a putea călători liber. Un prieten îl întrebă dacă vrea să ajungă undeva anume. Da, în Islanda, i se răspunde. De ce tocmai în Islanda? Pentru că acolo poți să prinzi cei mai buni somoni, vine ironic replica. Evident nu pescuitul îl pasionează pe personajul lui Kundera, iar Islanda nu este o destinație imediată, reală, ci mai degrabă un exemplu de țel ales în libertate, fără niciun fel de constrângeri, un simbol pentru libertatea mișcării, pentru ceea ce înseamnă lumea largă, deschisă. Islanda e la Kundera orizontul ultim al acestei lumi primitoare.

În literatura română contemporană Finlanda joacă același rol. Granițele imaginarului geografic nu erau încă atât de îndepărtate în epoca interbelică. Europa era atunci mai mică pentru ficțiunea românească. În romanul Cellei Serghi, *Pânza de păianjen* (1938) lumea se termina la Köln. E drept, această lume mărginită e a unei femei, care trebuie să facă niște alegeri și asta nu în de-

plină libertate. Sub reclamele la „4711”, „Lavande” și „Maria Farina” Diana Slavu nu se mai simte în siguranță, pentru că se află sub presiunea unei decizii pe care trebuie să o ia. Nu o mai atrage ce se găsește mai departe, pentru că oricât s-ar mai depărta, ar alege de fapt să repete un mod de existență de care dorește să se despartă. Pe traseul dintre Balcic, o micuță așezare de pe țărmul Mării Negre, București, Paris și Berlin, Diana Slavu trebuie să aleagă o stațiune, care este aceea a unei anume legături sentimentale: la Balcic (alături de Alex Dobrescu, cu care are o relație ambiguă, între dragoste și simplă prietenie), la

București (alături de soț) ori la Paris (unde o așteaptă alți doi bărbați îndrăgostiți) ori, în sfârșit, la Köln unde nu are pe nimeni și unde ar trebui să ia viața de

„Finlanda e ultimul hotar pe care se poate sprijini imaginea unei lumi libere.”

la capăt. Diana Slavu refuză nu aventura geografică, călătoria, la care se încumetă singură, ci parcursul sentimental, fuga de la o legătură la alta. Orașul de pe Rhin nu e, până la urmă, o extremitate exotică a lumii protagonistei, un loc în care te simți cu desăvârșire străin. E doar locul unei decizii pentru personaj, care vede că nu mai poate continua. Și asta nu pentru că de aici încolo s-ar teme de necunoscut, ci pentru că, plecând mai departe, la Paris, destinația ratată a fugarei, nu ar înainta, ci ar recădea în greșea-lă. Întâmplător sau nu, lumea familiară îi devine personajului aici, la Köln nefamiliară, străină. Köln (Colonia cum i se spune încă) e punctul terminus al fugii de sine.

Această dezinvoltură a călătoriilor, toate aceste repere curajoase pe harta Europei dispar în literatura română

din anii comunismului când nu numai oamenii, dar nici personajele nu mai călătoresc aproape nicăieri. Vechile romane „cosmopolite“ sunt puse la index. După decenii de contracție nefirească, în care nu puteai să scrii de frica cenzurii nici „biserica“, nici „cruce“, nici „Amsterdam“, „Londra“ sau „Stockholm“, ca să nu mai vorbim de „Chișinău“ sau „Cernăuți“, după 1989 lumea se dilată dintr-o dată la proporțiile cunoscute. În orizontul acum respirabil al literaturii române se ivește ca o promisiune îndepărtată, Finlanda. Finlanda e ultimul hotar pe care se poate sprijini imaginea unei lumi libere.

În volumul de povestiri cu care debutează în proză Mircea Cărtărescu (n. 1956), *Visul* (1989, cenzurat, apărut în ediție integrală în 1993 cu titlul *Nostalgia*) apare un personaj ciudat cu rădăcini finlandeze. Cenzura, care taie din volumul *Visul* o întreagă nuvelă și multe alte pagini (în jur de 50) lasă să treacă totuși povestirea *REM* (scrisă în vara lui 1984, cum mărturisea autorul într-un interviu luat de Cezar Paul-Bădescu pentru pagina de cultură a ziarului *Adevărul* din 5 aprilie 2013) și fragmentul în care personajul cu o bunică finlandeză, Egor, joacă un rol central. Egor este un tânăr întru totul neobișnuit, și mai ales neobișnuit de înalt. Înălțimea neobișnuită a tuturor membrilor familiei sale de origine gruzină s-ar datora mușcăturii unei insecte din Ghana, după cum se confesează el fetei Svetlana. Despre bunicul său Dumitru, stabilit la București, Egor povestește că se producea cu succes în arena ciroului Vittorio sub numele de scenă Firelli, unde impresiona prin statura sa deosebită, dar și prin fantasticele tatuaje care îl acopereau din cap până-n picioare și care – după bunul exemplu al scutului lui Ahile – erau cinetice și metamorfotice, distin-

gându-se printr-o viață proprie: „la o reprezentație, privindu-l cu binoclul, vedeai desenată cu cerneală sângerie o ploaie de stele pe umărul drept; la spectacolul următor o regăseai pe pînțele, dar cu cerneală verde. Papagalul cu diamant în frunte, care cu aripile întinse îi împodobise astăzi omoplații, mâine îl vedeai suind spre gît și bărbie iar poimîine plutea, fantomatic, deasupra capului lui Signor Firelli, pentru ca apoi să se destrame ca un abur ușor“ (Mircea Cărtărescu, *Nostalgia*, ediție integrală, București: Humanitas, 1993, 211). Pe acest Dumitru-Firelli îl ia de soț cea care va deveni bunica lui Egor, o tânără finlandeză pe nume Soile, angajată ca bucatăreasă la circ. Ea își descoperă darul de a ghici viitorul în desenele tatuate pe trupul lui Dumitru. Pe pieptul acestuia vor apărea în timpul unei reprezentații literele ce alcătuiesc cuvântul profetic REM, despre care numai Soile pare a înțelege ce poate să însemne. Abia mai târziu Egor și fetița Svetlana vor căuta intrarea în REM, trecerea pragului către REM, care rămâne tot timpul misterios, indefinibil, poate stare de grație a visului, a fanteziei, ieșire în ficțiunea totală, accesul la textul complet al lumii. Nuvela își retracează însă promisiunea privind inițierea noastră în această posibilă stare de hypercunoaștere, lăsând-o pe Soile, prima cititoare a mitului, să moară de demență isterică la mănăstirea Dudu. Pe de altă parte nu numai moartea ei la mănăstirea de pe malul Oltului, dar și prezența ei la București sunt tot atât de verosimile pe cât sunt tatuajele vii ale soțului sau perechea de siruși a ciroului (sirușii sunt „animale fabuloase, cu bot și coadă de balaur, labe de leu și aripioare de liliac“, 212), care în timpul unei reprezentații îi va devora soțul. Dacă, retrospectiv vorbind, în anii comunismului vremurile de dinainte erau aureolate

de magia tuturor posibilităților, de ce să nu se fi stabilit pe atunci o finlandeză, ca atâția alți străini, într-o Românie modernă și prosperă?

Însuși numele personajului – Soile – este o cutezanță pentru imaginarul românesc și pentru limba română. Unii cititori îl vor fi citit probabil în franțuzește și îl vor fi înțeles ca amintind de „mătase” (fr. „soie”). Gramatical există o restricție în acest caz, pentru că, dacă numele ar fi trebuit pronunțat „swal”, atunci genitivul ar fi trebuit format cu particula „lui”, întrucât numele s-ar fi terminat în consoană, or în text genitivul e cel tipic femininelor: „Soilei”. Pe această cale, greșită, cititorii vor fi asociat personajul finlandez cu diafanul, ceea ce nu este departe de intenția autorului care a ales deliberat acest nume. Vorbim cu mefiență, în general, de „intenția autorului” în operă, pentru că ceea ce contează este, nu-i așa, numai „intenția operei”. În acest caz avem însă de a face cu un joc postmodern care relativizează pozițiile cititorului și autorului în text. Din partea autorului avem de a face cu o intenție de criptare a numelui personajului: Soile conotează în finlandeză strălucire, luminile neverosimile, dar reale ale Aurorii Boreale. Știind acest lucru, nu mai este un motiv de mirare faptul că personajul a fost reluat în trilogia *Orbitor* (*Aripa stângă* 1996, *Corpul* 2002, *Aripa dreaptă* 2007), făcând parte din sfera cea mai apropiată a metaforei recurente care dă titlul trilogiei. În *Orbitor*, semnificația numelui personajului e devoalată: „Soile era un nume finlandez, emana frig și o lumină de auroră polară” (Mircea Cărtărescu, *Orbitor. Corpul*, București: Humanitas, 2002, 225), nu însă și în nuvela *REM* din primul volum de proză, deja amintit, unde rămâne obscur. În absența unei explicații mai precise, ca cea care vine abia în *Orbitor*,

decriptarea nu e ușoară, în schimb asociațiile adverse („etimologiile populare”) sunt lăsate libere, ceea ce comportă multe riscuri. Eufonic, în română, „Soile” își asociază „soială” („murdărie”), „a soili” (argotic, cu sensuri diferite și prost definite, cel mai adesea însemnând „a dormi”).

Personajul cu nume finlandez din *Orbitor* nu mai este ...o finlandeză. Tatăl Soilei din *Orbitor* are un nume german, Ingo Bach. El este cel care dorește ca fiica lui să poarte acest nume, ce îi amintește de o rudă răposată despre care nu se mai știe mare lucru, decât că „fusesese, pare-se artistă la circ”. Este fetița Soile din *Orbitor* descendenta Soilei din *REM*, în ciuda micii inexactități în privința funcției personajului în economia cercului Vittorio, inexactitate cu un efect de real cu atât de puternic, cu cât știm că în memoria privată se încurcă și se suprapun adesea amănuntele? Ingo Bach nu apucă să mai lămurească lucrurile, căci, după ce abia se întorsese din lagărul de muncă forțată din Urali, este ridicat de autoritățile române pentru un interogatoriu în 1948 și dispare fără urme, înainte de nașterea fetiței. Ca și bunicul sau străbunicul ei, dacă acceptăm filiația între cele două proze diferite, Soile are un minunat corp scriptibil. Mama fetiței observă cum pe corpul ei apar tot mai multe alunițe care se grupează în constelații stelare: „mai întâi în contururile lor cele mai cunoscute, Cloșca, Orion, Ursa mare și mică, Scaunul lui Dumnezeu, Pleiadele și Hiadele, cercul zodiacal, pentru ca tabloul să se completeze an de an cu puzderii de stele mărunte, de vârtejuri și brăuri stelare, până când deveniră vizibile toate cele care se pot vedea cu ochiul liber pe boltă. Pe spatele Soilei se iviseră constelațiile celeilalte emisfere, Mașina Pneumatică, steaua Canopus, Crucea Sudului, pe

care mama fetei le găsisse apoi într-o enciclopedie” (257). Trupul Soilei, pe care stelele sclipesc în întuneric, este un cer viu: el e străbătut și de meteori, și de stelele căzătoare.

Cele două Soile sunt personaje fantastice, excepționale, prezențe finlandeze meteorice, „imposibile” în literatura română. În romanul Simonei Sora (n. 1967) însă, *Hotel Universal* (Iași: Polirom, 2012) un personaj episodic, finlandeza Ulla, își reclamă mult mai stăruitor dreptul la realitate. Ulla este studentă la cursurile de limba română pentru străini ale Universității din București și este îndrăgostită de un asistent de la Catedra de Lingvistică împreună cu care locuiește la un cămin studentesc ce fusese până la revoluție hotelul Universal din centrul Bucureștiului, amenajat în ce mai rămăsese dintr-un „bezesten” de secol XVIII ce adăpostea un han și prăvălii. Locuitorii Universalului, studenți și profesori au dificultăți de a o integra în acest peisaj modern al Bucureștiului, care e însă mereu gata să se prăbușească sub greutatea amintirii Bucureștiului istoric, pe exotica finlandeză. I se spune când „Finlandia” pentru că nimeni nu știe cum o cheamă, dar toată lumea știe de unde vine, când „lapona Enigel”, după balada iubirii imposibile *Riga Crypto și lapona Enigel* a lui Ion Barbu (1924, în volum în 1930), când „finlandeza zburătoare” (după „olandezul zburător” al lui Wagner). Așa cum corpurile italiencelor, spanioloaicelor sau româncelor li se păreau ciudate călătorilor din Vest sau din Nord, tot astfel românii sunt surprinși de proporțiile corpul ei, lung și slab. Ulla este o apariție, fără doar și poate, exotică, excentrică la București. Dar timpul continental al hotelului-cămin bucureștean și „universal” e ritmat de prezența sau absența Ullei, care poate rămâne la București numai șase

luni pe an, cât durează noaptea polară. Despre prezența Ullei în căminul-hotel Universal toți colocatarii sunt în cunoștință de cauză, căci în perioada de grație, când sunt împreună, cei doi îndrăgostiți se iubesc zgomotos toată noaptea. Pe timpul incandescenței veri bucureștene iubitul ei fidel „hibernează” în camera lui, de unde nu mai răzbate niciun sunet, ceea ce umple hotelul de melancolie.

În *Hotel Universal* lumea s-a dilatată din nou la dimensiunile firești: barul de vis-à-vis e ținut de o frumoasă marocană, studenții și profesorii români pleacă la studii în Europa și în Statele Unite, în vreme ce orașul povestește, prin clădirile sale, istorii orientale. Finlanda nu este numai un „departe” imaginabil, dar și, iată, un „aproape”, oaspete în România.

Pavel Dan și Aleksis Kivi. Studiu comparativ

Gabriela CHICIUDEAN

În lucrarea noastră am dorit să facem unele apropieri între scrierile lui Aleksis Kivi și Pavel Dan, scriitura acestora nefiind fundamental diferită, și găsiund-se numeroase asemănări ce țin atât de biografic și de spațiul geografic în care au trăit cei doi creatori, cât și de modul lor de a scrie literatură. De altfel, comparații între scriitorii români și finlandezi au mai existat de-a lungul timpului. Plecând de la apropierile dintre culturile din care provin cei doi și de la câteva puncte de interferență privind cadrul istoric și geografic al regiunilor din care provin Aleksis Kivi și Pavel Dan, am constatat că putem vorbi de două spații geografice cu destine asemănătoare, după care ne-am oprit asupra scrierilor literare. În această parte am insistat mai mult pe aspectul de teatralitate prezent în operele celor doi scriitori și la trăsăturile definitorii ale acestor scrieri.

Pavel Dan¹ vede lumina zilei în data de 3 septembrie 1907, în satul Tritenii de Sus. Școala primară o face în satul natal, iar în toamna anului 1919 se înscrie la liceul de băieți, cu predare în limba română, „Regele Ferdinand”, din Turda. Despărțirea de familie și de satul natal este dureroasă și poate fi sesizată în nuvelele sale. Viața în Turda este grea

și obositoare, elevul trebuind să muncească pentru a se întreține, singurele bucurii fiindu-i prilejuite de contactul cu societatea de lectură „Titu Maiorescu” a liceului, condusă de profesorul și mentorul său, Teodor Murășanu. În 1927, după multe peripeții, tânărul Pavel Dan se înscrie la Facultatea de Litere a Universității clujene, la specializare română-latină. În această perioadă se declanșează marile ambiții literare ale lui Pavel Dan. Acum frecventează săptămînal cenaclul condus de Victor Papilian, lucru ce îi prilejuiește legarea unor trainice prietenii cu criticul Ion Chinezu, cu istoricul literar Ion Breazu sau cu poetul Radu Brateș. În același an debutează literar în revista „Darul vremii” cu *Ursi-ta*.

După terminarea facultății, Pavel Dan lucrează ca bibliotecar și pedagog, iar în toamna anului 1932 va fi numit profesor suplinitor pe o catedră de latină și greacă, la liceul „Sfintul Vasile cel Mare” din Blaj. Orașul plin de preoți și profesori cantonați în tradiția școlii canonice aflată în decădere, cu oameni refractari la orice reînnoire spirituală, îl dezamăgește pe scriitorul ardelean. În această atmosferă dezolantă, Pavel Dan se adîncește în muncă – atât în cea literară cât și în cea de la catedră – și e tentat de ideea elaborării unei teze de doctorat cu ajutorul materialului „închis” în Biblioteca Blajului dar la care, din păcate, nu avea acces.

Din paginile sale de jurnal și din corespondență aflăm că Pavel Dan era „chinuit” de gîndul unei mari creații literare și că intenționa să scrie o vastă operă, de aproape douăzeci de volume, ce avea să se intituleze *Copiii zilelor noastre*. Primul volum, *Exilații*, ar fi fost cel mai trist, ar fi urmat „...«Țăranii», trei volume, apoi seria de nuvele, descriind toate straturile sociale; amintiri,

¹ Despre biografia scriitorul ardelean Pavel Dan am vorbit mai pe larg în lucrarea *Pavel Dan and Cesare Pavese – Two Literary Destinies*, publicată în Paul Nanu, *Romania in the world. Contacts and reception* (Turku, 2014, pp. 41-55), motiv pentru care, acum, ne vom opri doar la câteva date definitorii pentru scriitor.

drame, traduceri din Cehov, Maupassant etc. O serie de nume legendare s-ar numi «*Copiii altor vremuri*». Și apoi și alte lucruri². Dar din acest proiect de dimensiuni aproape papiniene ajung să vadă lumina tiparului doar câteva fragmente, aparent disperate.

Începînd cu anul 1933, Pavel Dan își publică nuvelele în reviste ca „Abecedar” (*Banii, Bătrînețe, Cîrjă, Jufa, Necazuri, Noaptea*) sau „Gînd românesc” (*Poveste țărănească*). În anul următor scrierile sale apar în revistele „Pagini literare” (*Drumul spre casă, Intelctualii, Vedenii din copilărie*), „Blajul” (*Îl duc pe popa, La închisoare*), „Gînd românesc” (*Poveste țărănească II, Sborul de la cuib*) și „abecedar” (*Precub, Tuia*). Anul 1935, în care Pavel Dan va fi tot mai slăbit și mai bolnav, va fi mult mai sărac în producții literare, puținele nuvele fiind publicate în „Blajul” (*Corigențe, Studentul Livadă*), în „Gînd românesc” (*Fragmente, Copil schimbat*), în „Pagini literare” (*Pedagogul*) și în „Gîndirea” (*Priveghiul*), iar în anul 1936 scriitorul va oferi publicului cititor doar *Înmormîntarea lui Urcan Bătrînul*, apărută în „Gînd românesc” și *Întîlnire*, publicată în „Blajul”. Boala cuibărită în trupul creatorului nu îl va împiedica pe Pavel Dan să se implice activ în viața literară românească.

Creatorul lui *Urcan bătrînul* se căsătorește în 1934 și va avea un fiu, pe care, din păcate, îl va părăsi la o vîrstă foarte fragedă. Înainte cu o lună de a împlini vîrsta de treizeci de ani (2 august 1937), scriitorul ardelean se stinge din viață fără a-și fi împlinit visul de a scrie

un roman al cîmpiei și fără bucuria de a-și vedea tipărit unicul volum de nuvele, *Urcan bătrînul*, ce a va apărea abia în anul 1938, la Editura Fundațiilor Regale.

Puținele scrieri nefinisate, rămase din proiectata operă a lui Pavel Dan, sînt asemenea fragmentelor unei oglinzi sparte, marcate parcă de patosul eșecului, de suferința operei ce nu s-a putut încheia. Chiar dacă nu și-a încheiat proiectul, Pavel Dan a știut să-și fructifice creația prin acea coerență ascunsă a bucăților, poate mult mai grăitoare decît întregul.

Cu toate că opera lui Pavel Dan a putut fi adunată în doar trei volume – e vorba de nuvelele pregătite de scriitorul însuși în vederea publicării, de *Jurnalul* editat de Sergiu Pavel Dan și de schițele rămase în manuscris și restituite de Nicolae Florescu, în *Ultimul capitol* –, e evident faptul că ansamblul nuvelisticii lui Pavel Dan are o structură a sa și un mod de funcționare, conține o idee conducătoare și un principiu de organizare. La o analiză mai atentă putem descoperi o dezvoltare organică a operei, o rețea construită în jurul unui nucleu, mai exact în jurul individului care aparține unei familii, unui sat și unui anumit mediu geografic. Sistemul interior de interdependențe al operei poate fi urmărit, relativ ușor, în straturi fie din exterior spre interior, fie dinspre interior spre exterior – dinspre individ spre mulțime, de la relațiile acestuia cu sine însuși și cu propria familie, spre legăturile sale cu societatea rurală de care aparține sau cu alte societăți învecinate și, nu în ultimul rînd, reacțiile aceluiași individ strămutat în mediul orașului.

Dramaturgul și prozatorul finlandez Aleksis Kivi³, pe numele său adevă-

² Pavel Dan, *File de Jurnal. Note pe marginea vieții mele*, în *Ultimul capitol. Schițe, povestiri, nuvele, fragmente*. Ediție îngrijită, prefațată și adnotată de Nicolae Florescu, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1976, p. 264.

³ Informații despre scriitorul Aleksis Kivi găsim în Eleonora Almosnino, *Scriitori străini*, Bucu-

rat Alexis Stenvall, s-a născut la 10 octombrie 1834, în Nurmijärvi, Finlanda, într-o familie de croitori. Se pare că numele său, Stenvall, este de origine suedeză, chiar dacă cercetătorii finlandezi nu au descoperit printre strămoșii săi nici un suedez. În opinia lui Horia Opreșan, tatăl viitorului scriitor ar fi fost un tăietor de lemne și nu croitor, sărac, fără studii și înrobitor de patima băuturii, patimă ce a transmis-o și fiului său Aleksis. În plus, pe lângă această „boală”, fiul a mai moștenit un trup bolnăvicios, anemic, atins de o boală îngrozitoare⁴. Despre mama lui Aleksis Kivi aflăm că „era net superioară față de ceea ce presupunea viața în acel sat și extrem de religioasă, a reprezentat singurul sprijin moral al lui Aleksis Kivi”⁵.

Se pare că religiozitatea mamei, care deținea o *Biblie*, lucru destul de rar atunci, a fost moștenită și de Aleksis, caracteristică ce îi va marca și creația artistică. Dintre alte particularități transfigurate artistic de acesta în scrierile sale, putem aminti evaziunea în pădurile de pin și de mesteacăn, cutreieratul prin mlaștinile și pe câmpurile pe care își păștea vitele sau se plimba, pur și simplu, contemplând natura.

Școala a făcut-o în Helsinki, când la vârsta doisprezece ani începe să învețe limba suedeză, lucru ce a favorizat intra-

rești, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 308, în *Prefața* semnată de Modest Morariu la romanul *Cei șapte frați*, ediția din 1963 (*Cei șapte frați*, traducere de Sică Alexandrescu, prefață de Modest Morariu, București, Editura pentru literatură, 1963), precum și în recentul studiu semnat de Paul Nanu, *Literatura și cultura finlandeză. O perspectivă românească*, cu o prefață de Mircea Popa, apărut la Iași, la Editura Institutului European, 2015.

⁴ Vezi Horia Opreșan, apud Paul Nanu, *Op. cit.*, p. 63.

⁵ *Ibidem*.

rea în contact cu literatura marilor scriitori ai lumii. Foamea, un element prezent în viața finlandezilor, l-a obligat pe Kivi să părăsească Helsinkiul și să se întoarcă acasă, terminând liceul la vârsta de 23 de ani, în 1857.

Chiar dacă mama ar fi dorit ca fiul ei să devină preot, Aleksis Kivi se înscrie la Universitatea din Helsinki unde studiul literaturii i-a dezvoltat interesul pentru teatru, el punând bazele teatrului național finlandez. Prima piesă de teatru, scrisă de Kivi în timpul studenției, *Kullervo*, este bazată pe o poveste tragică din *Kalevala*. Horia Opreșan consideră că această scriere, deși destinată teatrului, este lipsită de unele caracteristici specifice dramaturgiei, cum ar fi scenicitatea, predominând liricul și epicul. Mult mai reușită este comedia *Pantofarul satului*, însă, creatorul de acum este tot mai marcat de boala psihică, de lipsurile de tot felul, de foame și de alcoolism. Îngrijit de suedeza Charlotte Lönnqvist, Kivi „are acum posibilitatea de a-și scrie marea carte a sa și capodopera literaturii finlandeze, romanul *Cei șapte frați*”.

Tot mai bolnav, în anul 1870 Kivi este internat în Helsinki într-o instituție de boli nervoase și în data de 31 decembrie a aceluiași an scriitorul se va stinge din viață la vârsta de doar 38 de ani⁶.

Scriitura celor doi, Aleksis Kivi și Pavel Dan, nu este fundamental diferită, găsindu-se numeroase asemănări ce țin atât de biografic și de spațiul geografic în care au trăit, cât și de modul lor de a scrie literatură. Dorim în continuare să facem referiri la câteva puncte de interferență între cele două culturi, la cadrul istoric și geografic a regiunilor din care provin cei doi scriitori, spații geografice cu destine asemănătoare, Finlanda și

⁶ Vezi *Ibidem*.

Transilvania, după care să ne oprim asupra scrierilor literare. În această parte dorim să insistăm mai mult pe aspectul de teatralitate prezent în operele celor doi scriitori.

Încercări de apropiere a scriitorilor români cu cei finlandezi au mai existat de-a lungul timpului, cum este, de exemplu, studiul lui Horia Oprișan, un apropiat al culturii și literaturii finlandeze, care într-un articol din „Universul literar” scrie despre *Doi mari scriitori finlandezi: Aleksis Stenvall Kivi și Frans Eemil Sillanpää*⁷, aceștia fiind considerați scriitori importanți ai vieții literare finlandeze.

Horia Oprișan consideră Finlanda ca fiind „o țară numai de țărani”⁸ și, deoarece vitregiile istoriei au condus la stăpânirea acestui popor de două puteri străine, „au împins și mai mult spiritul creator al acestui neam să-și tragă «izvoarele inspirației numai din viața țăranelor finlandeze»”⁹. Din același studiu, aflăm că, în lupta sa împotriva poporului suedez, țăranelor finlandezi și-a orientat întreaga forță spre afirmarea spirituală a țării sale. „Țăranul finlandez /.../, prin portul său și prin modul de a fi și de a vorbi, a salvat integritatea națională a unui neam. Acesta este și motivul pentru care el este atât de respectat în operele lirice, epice și dramatice ale scriitorilor vremii. Majoritatea dintre aceștia proveneau și ei din aceste medii”¹⁰, la fel ca și în Transilvania, cum vom vedea în cele ce urmează.

Referitor la proveniența de origine rurală a scriitorilor finlandezi, Horia

Oprișan observă că, între 1840 și 1940, în 80% din scrierile finlandeze locul de desfășurare a acțiunii este satul. Din acest motiv, acesta propune încă din anul 1943 realizarea de paralelisme între literatura finlandeză și cea română.

Aleksis Kivi nu este un simplu nume în literatura finlandeză, el fiind considerat și un „moment de istorie culturală cu profunde tendințe patriotice transmise și literaturii”¹¹, la fel cum și opera lui Pavel Dan este reprezentativă pentru zona geografică din care provine și este așezată alături de cea a lui Liviu Rebreanu, a lui Ioan Slavici și Ion Agârbiceanu, alți reprezentanți ai literaturii ardelenesti. În comparație cu scrierile celorlalți autori transilvăneni amintiți aici, opera lui Pavel Dan este neșlefuită, viața prezentată este una umilă și banală, iar cazurile în jurul cărora se construiește opera nu sunt spectaculoase¹², creatorul descriind viața așa cum era ea în Cîmpia Ardealului în acea perioadă de început de secol XX.

Pe plan istoric, Finlanda a fost de-a lungul timpului supusă fie de Suedia, prima ocupație suedeză avînd loc în 1155, fie de Rusia țaristă, începînd cu 1809, lucru ce a încetinit dezvoltarea națională și culturală a poporului finlandez, la fel cum Transilvania a fost ocupată, pe rînd, de habzburgi și de austro-ungari, care și-au impus limba și cultura. Apoi, din 1917, după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, Marele Ducat al Finlandei își va dobîndi independența. Transilvania va fi alipită României mari odată cu semnarea actului Marii Uniri de la 1918. Pînă la această dată, nu se

⁷ Horia Oprișan, *Doi mari scriitori finlandezi: Aleksis Stenvall Kivi și Frans Eemil Sillanpää*, în „Universul literar”, nr. 4, 10 februarie 1943, p. 4.

⁸ Horia Oprișan apud Paul Nanu, *Op. cit.*, p. 62.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Modest Morariu, *Op. cit.*, p. VI.

¹² Vezi Victor Cubleşan, în Pavel Dan, *Urcan bătrânul*, selecție, postfață, cronologie și referințe critice de Victor Cubleşan, București, Editura 100+1 Gramar, 2002., p. 192.

poate vorbi de intelectualitate în Transilvania, căci sub ocupație străină, populația preponderent rurală, nu avea acces la cultură în limba maternă, puținii care au studiat făcându-o în limba maghiară. Numărul intelectualilor crește destul de lent în Transilvania, aceștia fiind în general preoți, învățători, avocați, mici meseriași, medici sau funcționari în administrația locală.

Dorim să mai amintim că primul document scris în limba finlandeză datează din anul 1548, iar în limba română din 1521 – scrisoarea lui Necșu din Cîmpulung. Prima tiparniță apare la noi în 1508, a lui Macarie de la Mănăstirea Dealu, în chirilică, iar în Finlanda apare în 1642. Prima culegere de cîntece populare finlandeze apare în 1551 – *Cîntecele bocitoarelor din Carelia*, în vreme ce la noi primele scrieri au caracter religios. În 1544 se publică un *Catehism* la Sibiu, o carte pierdută, păstrîndu-se, din 1560, *Cîntecele religioase calvine*, ediție îngrijită de episcopul român Pavel Tordași, scrisă cu litere latine. În Țările Române, trecerea de la alfabetul chirilic, folosit încă din secolul 14 pentru întocmirea actelor diplomatice, a manuscriselor sau a cărților, la alfabetul latin se face treptat, începînd cu mijlocul secolului al 19-lea. Înlocuirea totală are loc în 1862, decretată de domnitorul Alexandru Ioan Cuza. Prima gramatică finlandeză apare în 1733, iar prima gramatică românească, a lui Dimitrie Eustatievici, apare în 1770. Primele scrieri literare în limba finlandeză apar la sfîrșitul secolului al 18-lea și începutul secolului al 19-lea, cu influență iluministă, cînd se poate vorbi de înflorire și efervescență literară. Fiind aflată multă vreme sub dominație străină, limba poporului se dezvoltă greu, ca și la noi în Ardeal.

Prima universitate finlandeză este înființată în 1640 la Turku, Academia

Aboensis, în vreme ce la Helsinki exista din 1850 o catedră în limba suedeză. La noi prima universitate românească apare la Iași, în 1860. În Transilvania, în 1567, principele Ioan Sigismund înființează o Academie de studii la Sebeș-Alba, iar la Cluj, orașul unde a studiat și Pavel Dan, primul colegiu a fost iezuit, deschis de Ștefan Bathory. Universitatea din Cluj este înființată în 1872 și limba de predare era maghiara. Se propune predarea și în limba română, dar acest lucru se întîmplă abia în 1919, cînd Universitatea maghiară din Cluj se transformă în universitate cu predare în limba română.

Literatura finlandeză se dezvoltă tîrziu, datorită condițiilor istorice dificile, putîndu-se vorbi de o literatură abia începînd cu sfîrșitul secolului al XIX-lea. Momentul în care apare *Kalevala*, scrierea lui Elias Lönnrot, din 1835, este unul important pentru literatura finlandeză, o mărturie a vechii civilizații populare fine. De acum, literatura finlandeză se va dezvolta comprimată în timp, arzînd etape, afirmîndu-se voci puternice din popor, așa cum vom vedea că se va întîmpla și cu literatura ardelenilor.

Cele două națiuni au comună aspirația pentru libertate și independență națională. Finlandezii au luptat cu toate mijloacele pentru afirmarea lor ca națiune, pentru atragerea atenției că există ca popor. Opera lui Kivi apare în acest climat de rezistență subterană generat de opresiunea țaristă, scrierile lui fiind legate de dezvoltarea istoriei culturale, „cu tendințe patriotice transmise prin literatură”¹³.

Scriitorii ardeleni, care au jucat un rol mesianic în literatura de pînă la marea Unire, fiind investiți cu o responsabilitate morală, civică și politică, tran-

¹³ Modest Morariu, *Op. cit.*, p. VI.

sformându-se, în funcție de nevoile politice, în luptători naționali, după Unire nu și-au mai găsit rostul, nu mai aveau spre ce să aspire, odată idealul național împlinit. Astfel, unii scriitori s-au stins din viață, alții au intrat în politică și au renunțat la scris, iar alții, în contextul unei literaturi acum naționale, au intrat într-un con de umbră. Principala preocupare a scriitorului ardelean devine depășirea „apostolatului” prin profesionalism literar. Dar, în lipsa unui climat cultural românesc în Ardeal, scriitorul se simte tot mai mult fascinat de capitală, considerată centrul creației artistice. Situația politică a omului de litere are și ea de pătimit. Politica prezentului era văzută, în general, drept un dușman al culturii și al intelectualității. Politicianul disprețuia scriitorul și pentru ca literatura să nu mai fie marginalizată scriitorul trebuia să se implice în politică. Prin activitatea sa anterioară, pentru scriitorul din Ardeal politica și literatura aveau multe în comun, a te implica politic fiind nu era doar o profesie ci și o misiune. Scriitorul este un bun orator și moștenește prin tradiție audiența cuvenită, doar că la începutul perioadei interbelice, politica trebuia înțeleasă în sens democratic și nu național, lucru ce atrage după sine realitatea dureroasă că noul statut nu poate să-l impună pe scriitorul din Transilvania printre elite. Acesta va trăi o experiență dramatică, va constata că joacă un rol de figurant, că e o prezență decorativă sau o conștiință justificatoare.

La nivel național, după Unire se constată o creștere a numărului scriitorilor, precum și o întetire a relațiilor cu alte literaturi. Se încearcă acum depășirea spiritului „provincial”, iar preocuparea pentru „europesim” și pentru valorificarea originalității naționale imprimă literaturii o notă proprie. În căutarea unor abordări estetice noi, literatura

română va traversa toate etapele pe care le încearcă și literatura europeană.

Au existat două tendințe majore în viața literară de atunci, gruparea scriitorilor în jurul unor mari publicații și dispersarea spre numeroasele publicații locale din țară. Acest fenomen se poate explica, în primul rând, prin pasiunea pentru presă, o trăsătură importantă a scriitorilor români interbelici, izvorită din dorința de implicare în transformările sociale. O altă caracteristică definitorie a scriitorilor din această perioadă a fost solida formație intelectuală, calitate ce le-a permis accesul spre zone culturale diverse. O altă coordonată a scrisului interbelic a fost ieșirea din sedentarism, afirmată prin redescoperirea orizontului clasic, revalorificarea geografiei spirituale a romanității, seducția orizontului magic, prin angajarea fermă în viața politică, în viața religioasă, în viața universitară, în activitatea diplomatică sau în activitatea teatrelor românești.

Viața culturală a ardelenilor se confruntă, în acest timp, cu probleme puțin mai diferite. După Marea Unire de la 1918, tinerii ardeleni au ocazia să studieze în limba română. Se înființează universitatea din Cluj, apar licee românești, iar școlile unde vor putea învăța și copiii țăranilor se înmulțesc. Se pune acum problema întemeierii unui teatru și a unei Opere Naționale, dar și cea a circulației cărții românești, toate acestea concurând la lărgirea orizontului spiritual.

Vechile centre culturale ale românilor din Transilvania, Sibiu, Blaj, Brașov, Arad, Oradea, își diversifică activitatea. Apar publicații noi, unele își reiau apariția și altele își schimbă profilul științific într-unul cultural sau își măresc tirajele datorită unor colaboratori foarte importanți. În scurt timp, însă, aceste centre vor fi eclipsate de activita-

tea copleșitoare a Bucureștiului, dar și de apariția unui nou centru, Clujul, orașul de pe Someș ce a devenit inima politică a Transilvaniei.

Clujul, văzut pînă atunci drept un centru al maghiarismului, atrage intelectualii români și îi mobilizează. Se organizează cursuri universitare în limba română, numeroși profesori din Vechiul Regat vin să predea în noile licee înființate în anul 1922 și la universitate. Lipsa cadrelor specializate este explicată de Horia Stanca prin faptul că, în Transilvania, „...noi românii nu am fost niciodată și sub nici o formă admiși pe scena valorilor nici măcar sociale, necum universitare”¹⁴.

Pavel Dan își face studiile filologice între 1927 și 1931, cînd toată viața culturală a Clujului se învîrtea în jurul universității în care studențimea era destul de bine organizată. Studenții aveau o viață activă, își stimau profesorii și îi îndrăgeau pentru efortul și dorința lor de a crea o universitate competitivă pe plan european. Tinerii erau membri în diverse cercuri științifice, erau înscriși în societăți de lectură și cenacluri literare, participau la congrese și conferințe naționale și internaționale, vizionau spectacole de teatru, scriau în reviste. Cu alte cuvinte, încercau să participe la toate evenimentele ce îi priveau direct, la toate manifestările culturale ale orașului de la poalele Feleacului.

Iată, deci, că, în lipsa unei clase conducătoare care să se consacre artei, și viața literară a Ardealului s-a dezvoltat în salturi, cu răbufniri violente sau tăceri exasperante. Majoritatea scriitorilor provine din mediul rural, căci singura clasă socială în Ardeal era țărănimea.

¹⁴ Horia Stanca, *Fragmentarium clujean*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1987, p. 126.

„Inteligenția” satului nu era o clasă aparte, dar totuși se poate vorbi de o intelectualitate rurală. Scriitorii transilvăneni provin din mediul rural și pentru a se încadra în cel urban „...antrenează o ruptură cu mediul lor de origine și cu modelele în care ei, ca indivizi, au fost socializați”¹⁵.

O particularitate comună a cărturarilor din zona Transilvaniei a fost încercarea continuă de integrare a culturii lor într-un context larg, european. Transilvania dorește o sincronizare cu dinamica europeană, doar că, în ceea ce privește satul românesc și mai ales cel ardelenesc, lucrurile se mișcă mult mai încet decît în restul Europei. Omul satului a contestat multă vreme civilizația urbană, comportamentul său față de aceasta aducînd cu un fel de răzvrătire. Dorul de sat dă naștere, după opinia lui Nicolae Balotă, mai degrabă la o „...literatură a remușcării”¹⁶ decît la una a dezrădăcinării. Literatura remușcării este expresia unei crize de conștiință. Ca toți intelectualii transilvăneni ai perioadei interbelice și nu numai, scriitorii trec printr-o criză interioară. Și cum marea majoritate a literaților provenea din mediul rural, momentul tulbure, zbuciumul lor sufletesc a generat apariția unei proze „a examenului moral de conștiință”¹⁷, a unei satire „a «crengii rupte» din arborile rural”¹⁸.

Ardelenii au manifestat un respect aparte pentru orașul în care copilul are acces la litera scrisă dar, în același timp,

¹⁵ Liviu Malița, *Eu, scriitorul*, Cluj-Napoca, Centrul de studii transilvane, Editura Fundația Culturală Română, 1997, p. 36.

¹⁶ Nicolae Balotă, *Pavel Dan, precedat de o introducere în proza transilvană*, în volumul *De la Ion la Ioanide. Prozatori români ai secolului XX*, București, Editura Eminescu, 1974, p. 250.

¹⁷ *Ibidem*, p. 251.

¹⁸ *Ibidem*.

au refuzat tot ce era orășenesc, un refuz combinat, totuși, cu atracția spre citadinismul superior, spre binefacerile civilizației.

Educația este greu dobândită, cu mari sacrificii, dar dorința de instruire e profundă și marcată de „...visul unei cetăți-bibliotecă, loc de instruire și afirmare cărțurărească”¹⁹.

În continuare, în ceea ce privește apropierea dintre literatura finlandeză și cea română, dorim să ne oprim asupra scrierilor literare ale lui Aleksis Kivi și Pavel Dan, mai exact asupra romanului *Cei șapte frați* și asupra nuvelor lui Pavel Dan, acesta nemaiapuțin să scrie romanul la care visa.

La romanul *Cei șapte frați*, scriitorul finlandez Aleksis Kivi a lucrat vreme de nouă ani, realizând o epopee dialogată ce evocă viața la țară, cu puternice accente religioase, în centru situându-se țăranul finlandez așa cum este el, o fire plină de umor, cu defectele și calitățile lui. În momentul apariției, romanul nu a fost bine receptat de public, nu a avut critici pozitive, ba a fost atacat cu furie și acuzat ca purtător al urîteniei și al instinctelor primare, a vulgarității. Horia Opreșan consideră că „țăranul lui Kivi era o apariție mult prea dură, colțuroasă, stridentă în tonuri, pentru August Ahlqvist, care probabil ar fi acceptat mai ușor «niște țărani gen Alecsandri sau Grigorescu, diafani, nenaturali»”²⁰.

Acțiunea romanului se petrece în Provincia Haine, satul Toukola, autorul apelând la numele reale ale locurilor. Astăzi, satul Toukola a devenit oraș. Ferma fraților e situată pe o coastă, de parte de sat și are pământ pietros.

Proprietarul domeniului Jukola, tatăl băieților, un mare vânător care a uitat de grija fermei ce a început să cadă în paragină, își găsește sfârșitul în lupta cu un urs. De la el au moștenit dorul de aventură și curajul. Iar atunci când moare și mama, o figură simbolică în conștiința tinerilor, cei șapte frați trebuie să se descurce singuri. Deși foarte tineri, sînt nevoiți să se descurce cu munca la câmp, la pădure, cu dările la stat. Domeniul de la Jukola avea păduri nesfîrșite, locuri mlăștinoase și întinderi înțelenite, fiind mult de muncă acolo.

Cei șapte feciori erau „flăcăi zdraveni, lași în spate, de statură potrivită”²¹. Între ei, Juhan era cel mai mare dintre frați și avea douăzeci și cinci de ani, Tuomas era cel mai voinic dintre ei, Aapo, cel mai înalt. Mai erau Simeoni, Timo, Lauri și Eero, cel mai mic, care avea optspezece ani.

La un moment dat, noul pastor vrea să îi oblige pe toți sătenii să învețe carte. Băieții țin sfaturi lungi, își împart muncile, hotărăsc cine să îi conducă, conștienți fiind că au nevoie de un lider, ba chiar sînt convinși că trebuie să învețe și ei să citească. Mai mult, știind că o bună gospodină este utilă în orice casă, hotărăsc să se însoare, doar că toți doresc de soție aceeași fată, pe Velna, care nu doar că îi refuză, dar mai și rîde de ei.

În ceea ce privește cititul, băieții, greoi la minte, tratați inuman, închiși în casă, flămînzi și bătutei asemenea elevilor lui Ion Creangă²², se răzvrătesc și fug, alegînd mai bine calea codrului. Aceștia sparg geamul și fug în pădure, la

¹⁹ Mircdea Zaciuc, apud Liviu Malița, *Op. cit.*, p. 50.

²⁰ Paul Nanu, *Op. cit.*, p. 64

²¹ Aleksis Kivi, *Op. cit.*, p. 2.

²² Scriitor român, unul dintre clasicii literaturii române, care a trăit între anii 1837-1889 și a scris o operă autobiografică: *Amintiri din copilărie*. A mai scris numeroase povești, povestiri și nuvele.

brazii din Sonnimäki. Acolo se întâlnesc cu țiganii din Ramajäki, în fața cărora bravează și îl înjură pe pastor. Și cum Kaisa îi va spune pastorului despre acest lucru, băieții, pentru a scăpa de pedeapsă, dau casa în arendă pe zece ani tăbăcarului. Ar urma ca după trei ani acesta să le plătească șapte banițe de secară pe an și la sfârșitul perioadei să le construiască o saună nouă, în locul celei care a luat foc. Ei își păstrează dreptul de a vîna prin pădurile și locurile lor.

Astfel își construiesc pe muntele Impivaara o nouă cabană. Vînează toată iarna prin păduri, nestingheriți, fericiți și mulțumiți de viața pe care o duceau, lipsită de orice reguli și constrîngeri sociale, doar că, într-o încăierare, cabana ia foc, feciorii fiind obligați să se întorcă la Jukola, pe jos, într-o cămașă, cu cîte o traistă în spate și cu puștile salvate din incendiu. Pe drum sînt atacați de lupi și cu greu ajung la ferma lor dragă.

Primăvara își construiesc o nouă cabană, mai mare, și se vor ocupa mai departe cu vînătoarea. Dorind să vîneze în alte locuri, cei șapte frați pleacă de acasă spre bălțile de la Kouru, doar că pe drum sînt atacați de niște boi lăsați în semisălbăticie. Aceștia se salvează cu greu și stau trei zile pe Stînca Laponului, fără vreo șansă de scăpare, înconjurați de boii furioși. Singura lor șansă a fost să împuște boii. Cu greu au scăpat de mînia săteanului, și au avut de mîncare multă vreme carne de bou.

Se hotărăsc, totuși, să meargă la școală, să învețe să citească, dar pe drum se întâlnesc cu băieții din vecini și se iscă o nouă bătălie. Rănindu-i grav pe tinerii din Toukola, frații se hotărăsc să fugă și să se înroleze în batalionul din Keinola. Spre norocul lor, pe drum se întâlnesc cu Comisarul, cel care îi veghea și îi ajuta din umbră, și care le

schimbă gîndurile. Acesta „Asculta întotdeauna cu plăcere ce se povestea despre frații din Jukola, despre traiul lor în păduri, și departe de-a fi vrăjmașul lor, le lua apărare, îi ocrotea”²³.

În final, Eero este convins de frații lui să plece la hăitaș acasă să învețe să citească, după care să se întorcă și să îi învețe și pe ei. Astfel, iarna învățau să citească, în vreme ce vara cei șapte frați munceau la deștelenitul pămîntului din jurul cabanei unde semănau secară. Au tăiat lemne, și-au construit un hambar și un staul pentru animale. Au secat mlaștina și au transformat-o în pămînt fertil, au cumpărat animale și locul de la Impivaara a devenit o fermă înfloritoare.

După trecerea celor zece ani, cu bucurie și emoție băieții se întorc la casa lor dragă, mai dărăpănată decît au lăsat-o. În plus, tăbăcatul nu le-a plătit nimic pentru acești zece ani, potrivit înțelegerii. Se hotărăsc să repare ferma de la Jukola și în scurt timp cei șapte frați vor avea două ferme de invidiat. Și cum era vremea să se însoare căci o gospodină altfel știe să țină roșturile casei, putînd „să aducă în casă fie belșugul, fie sărăcia”²⁴, frații împart averea moștenită de la părinții lor, ajutîndu-se între ei pentru a-și construi fermele. Juhani, cel mai mare dintre frați, rămîne la Jukola, împărțită pe din două cu Aapo. Impivaara este împărțită între Tuomas și Lauri, Timo primește moșia din Kekkuri și Eero pe cea din Vuohen Kalma. Simeoni rămîne neînsurat în casa lui Juhani, el și Timo fiind singurii care mai beau alcool. Aapo va deveni asesor în locul lui Mäkelä, iar Eero comisar în locul bătrînului ce i-a vegheat din umbră.

²³ Aleksis Kivi, *Op. cit.*, pp. 219-220.

²⁴ *Ibidem*, p. 253.

Cei șapte frați este o creație de bază a literaturii finlandeze și își are rădăcinile „în solul unui climat specific”²⁵. Frați de la ferma Jukola aparțin unei societăți patriarhale și refuzând constrîngerile sociale, aventurile lor sînt considerate o evaziune „într-o ilustrare anticipată, cu implicații și rezerve firești în contextul unei anume determinări istorico-sociale”²⁶.

Dincolo de aventurile fraților finlandezi, dincolo de exotismul întâmplărilor și de viața dusă de ei în acea geografie specifică, dincolo de prezentarea exactă a pitorescului și a culorilor specifice Finlandei, *Cei șapte frați* este o operă profundă și autentică ce prezintă trăsăturile poporului finlandez, îi creează un portret moral și surprinde reacțiile acestuia în diferite împrejurări.

Scris la treizeci de ani distanță de *Kalevala*, romanul *Cei șapte frați* anunță începutul realismului în literatura finlandeză. În această scriere găsim multe din trăsăturile naționale ale poporului finlandez, nonconformismul față de rigorile vieții sociale, iar eroii reprezintă chiar forța, vitalitatea, capacitatea creatoare și aspirația spre libertate a poporului din care fac parte. Prin izolarea lor, ei evită alienarea, influența străină, se feresc de „belelele lumii”, căutînd și așteptînd „timpuri mai bune”, „oameni noi”. Deși personaje foarte tinere, autorul le atribuie stări și trăiri nefirești pentru felul lor de a fi, ei fiind plini de amărăciune și pesimiști. Dar, prin aceste stări, Aleksis Kivi își comunică propriul punct de vedere într-un moment istoric în care „afirmațiile directe nu sînt recomandabile”²⁷. Este un simbolism multiplu ce oferă sensuri multiple, uneori

chiar controversate. Izolarea celor șapte frați de restul comunității este considerat a fi un artificiu cu valoare simbolică, izolarea fiind un protest împotriva normelor impuse de țarismul dominant.

Romanul lui Kivi este considerat o capodoperă a literaturii nordice, fiind o frescă realistă ce surprinde mediul sătesc, caracterizată de avîntul romantic, optimismul robust, și prin remarcabila forță cu care a surprins trăsăturile temperamentale ale poporului finlandez.

Pavel Dan este la rîndul său considerat un scriitor realist. Chiar dacă a fost plasat de critica vremii cînd sub semnul tradiționalismului, cînd sub cel al modernismului, scriitorul transilvănean iese în evidență prin discurs, care, cu toată simplitatea fabulei, este unul elaborat, în care nu folosește descrieri largi, ci se oprește asupra detaliului semnificativ, lucru ce dă forță și dinamism povestirilor sale. Naratorul homodiegetic e singurul care percepe realitatea și o transpune prin vocea sa. Prezentate prin prisma unui singur narator, povestirile paveldaniene lasă impresia unor fragmente aparținînd unui tot unitar, unui puzzle imens.

Locul în care își duc traiul cei șapte frați din Jukola este unul aspru, muntos, cu geruri năprasnice iarna. Aici oamenii trăiesc mai mult din vînat, cultivarea pămîntului fiind o muncă anevoioasă. În acest peisaj, eroii lui Kivi, flăcăi voinici, construiesc cabane, saune, defrișează pădurea pentru a transforma locul în ogor, iar cînd înghețul distruge cultura, o iau de la capăt, cu perseverență, dovedind o mentalitate a omului harnic, ce refuză voluptatea perfidă de a nu face nimic. Spiritul practic de care dau dovadă, sensul concretului și elanul constructiv sînt trăsături ale poporului finlandez.

²⁵ Modest Morariu, *Op. cit.*, p. III.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*, p. IX.

Dacă pământul pentru frații finlandezi se lăsa lucrat greu, era o treabă anevoioasă, trebuind destelenit, cum spuneam, sau mlaștinile trebuiau secate, necazul țăranilor din Transilvania era că pământul era prea puțin. Chiar și pădurile, în acea zonă geografică, erau rare, țăranii fiind nevoiți să se încălzească în timpul iernii cu coceni, paie și balegă uscată.

În ceea ce privește nuvelele lui Pavel Dan, întâmplările din cuprinsul acestora sînt specifice zonei Ardealului unde s-a născut, a crescut și s-a format creatorul. Asemenea unui vrăjitor al literei, acesta adună ca într-un glob de cristal peisajul sărăcăcios, bătut de nevoi și patimi al Cîmpiei Ardealului, peste care înflorește un fel de melancolie și tristețe apăsătoare. Și în clipele de răgaz își perindă prin fața ochilor imagini, după bunul plac al mersului acelor unui ceasornic stricat. La cea mai mică rotire a sferei, timpul și spațiul de joc se modifică, angrenînd noi și noi personaje, fapte și întâmplări aparent dispartate. Spunem aparent, deoarece universul imaginat și nu zugrăvit al fiecărei nuvele a scriitorului transilvănean aparține unui tot unitar, unui spațiu cu veleități sferice, în care fiecare nuvelă are un loc al său, bine stabilit, unele întâmplări par a se petrece concomitent, iar altele le urmează firesc.

Universul satului prezentat în opera paveldaniană, reprezentativ, de altfel, pentru toată zona Cîmpia Ardealului, cuprinde mozaicat familii sărace sau bogate, țărani sau intelectuali, tineri sau bătrîni, toți aflați într-o continuă luptă pentru supraviețuire. De exemplu, undeva în sat, în singura odaie a unei case bătrînești, se luptă cu sărăcia trei generații: părinții bătrîni, studentul, sora acestuia alungată de bărbat și copiii ei (*Noaptea*). Pe lîngă drama studentului

bolnav care, nevoit să își abandoneze studiile și să întoarcă în sat, și care nu mai întrevede nici o speranță de a-și continua studiile, poate fi urmărită și relația acestuia cu familia în care nu se mai poate integra. Sau, în altă casă, poate pe aceeași uliță, Nastasia încearcă să mențină buna înțelegere atît cu soțul său, cît și cu vecinii, în special cu Uliana, femeia care încearcă noaptea să fure banii proveniți din vînzarea vacii (*Uliana*). Și tot într-o noapte, la marginea satului, în încăperea mică și sărăcăcioasă a unei alte locuințe, într-o atmosferă „...de îmbîcseală, întunec și tăcere”²⁸, un om se pregătește să pășească spre lumea cealaltă torturat cumplit de gîndul că soția și copiii săi vor rămîne fără nici un sprijin (*Ursita*).

Alt „ciob” al oglinzii sparte reflectă imaginea unui conflict, redat de autor în cercuri concentrice, din exterior spre interior. *Priveghiul* oferă inițial o imagine de ansamblu, respectiv drumurile făcute de erou la moară, la coasă, la ciurdă și întoarcerea sa spre casă cu o abatere pe la cîrciumă și cu un popas în vîrfurile unui deal de unde se zărește tot satul. Scena se restrînge treptat, acțiunea desfășurîndu-se mai departe în curtea casei unde Simion cade în fîntînă, murînd înecat, și trece în odaia „din frunte”²⁹ în care se adună rudele mortului pentru priveghere. Neînțelegerile dintre Simion și soția sa iau acum o deosebită amploare, transformîndu-se într-un scandal de proporții între rudele mortului și cele ale Todoricăi. Și exemplele pot continua.

Dacă oamenii satului finlandez dețin ferme frumoase, cu terenuri agri-

²⁸ Pavel Dan, *Ursita*, în *Scrieri*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Cornel Regman, București, Editura Pentru Literatură, 1965, p. 4.

²⁹ Idem, *Priveghiul*, în *Op. cit.*, p. 129.

cole mari, cei din satul ardelenesc își duc traiul în sat, în case sărăcicioase. Puțini locuiesc și în câmp, în hotar, de parte de vecinătatea altor case, ca în *Necazuri*, *Urcan bătrînul* sau *Domnișoara*. Și aceștia aparțin comunității, aparțin satului și mențin anumite legături cu acesta. Nuvela *Urcan bătrînul* este o amplă prezentare a unei familii de îmbogățiți și pregătește terenul pentru cea mai dezvoltată nuvelă a scriitorului transilvănean, *Înmormîntarea lui Urcan bătrînul*. Prima povestire ne prezintă relațiile tensionate din familia Urcăneștilor, neînțelegerile fățișe dintre tată și fiul care vrea să îl păcălească pe bunicul său, pentru a dobîndi toată averea acestuia; dintre soacră și noră; sau cele ascunse în spatele tăcerii și în disprețul lui Urcan bătrînul, care, pentru a se răzbuna pe Simion, fiul ce l-a dat la o parte de la conducerea gospodăriei, cerșește prin toată Cîmpia Ardealului făcîndu-l de rușine. În cea de-a doua nuvelă, Pavel Dan surprinde modul în care mor țaranii, felul în care se desparte Urcan de lumea în care a avut o existență complexă desfășurată sub semnul unei neîntrerupte dedublări. Aici apare motivul lumii ca teatru, există un joc extraordinar al mișcării actanților și o figurație inseparabil legată de grup, de mentalități și de reacții. E ca o lume văzută pe scenă, desacralizată de scriitor „pentru a impune mitul vieții și al morții într-o versiune absolut originală”³⁰. Pavel Dan surprinde în cercuri concentrice viața satului, pleacă de la familie spre neamurile mai îndepărtate, spre autorități și apoi spre satul întreg.

În nuvelele ce surprind mediul orașului, „rapsodul Cîmpiei Ardealului”

proiectează toate speranțele copilului ce pleacă la școală, visele elevilor și ale studenților de a ajunge oameni mari, cu o meserie și cu bani pentru a-i putea ajuta pe cei rămași în sat, dar și neliniștile, angoasele și eșecurile indivizilor ce au rămas niște inadaptați, care pînă la urmă sfîrșesc nefericiți și însingurați, cu gîndurile îndreptate spre un spațiu securizant.

Și, în timp ce părinții bătrîni așezați lîngă vatră pe scăunelele lor se gîndesc la fiii ce mănîncă „pîinea străinului” și poate se întrebă: „ – Oare pe unde o fi Pavel acum? [...] – Cine știe cîte are și el pe cap!... zice tatăl filozofic și-și ridică mîna de pe sobă”³¹, într-o altă parte a globului de cristal elevul, studentul, pedagogul, profesorul, avocatul, inginerul și toți ceilalți eroi proveniți din mediul rural, urmăriți în funcție de evoluția lor în mediile intelectuale, constituie o lume măcinată de lipsuri materiale, de umilințe morale, o lume a învinșilor și a rataților.

Critica literară a considerat că eroii lui Kivi au în structura lor trăsături specifice poporului finlandez. Aapo este un tînăr inteligent, cu un dezvoltat simț al măsurii, prudent, cu un ton sentențios, un limbaj plin de proverbe, un ins înțelept care găsește soluții bune în toate situațiile dificile în care se află împreună cu frații lui, un arbitru căruia frații îi pot cere oricînd sfatul. Juhani este impulsiv pînă la violență, fiind fermentul activ între frați. Tuomas are o fire închisă, dar e un tip tenace, cu o forță neînduplecată, necedînd niciunui efort. Lauri dovedește o fire umplută de fondul poetic al poporului pe care-l reprezintă, este contemplativul, artistul care migălînd dă forme ciudate arborilor, este rătăcitorul prin

³⁰ Ion Vlad, *Pavel Dan, zborul frânt al unui destin literar*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986, p. 82.

³¹ Pavel Dan, *Note din Blaj*, în *Op. cit.*, pp. 340-341.

păduri, meditativul la rosturile lumii. Iar Ero, cel mai mic dintre frați, este inteligent și ironic, dovedind o mare capacitate intelectuală.

Deși diferiți din punct de vedere tipologic, băieții de la ferma din Jukola „totalizează suma posibilităților unui întreg popor, iar individualitatea fiecăruia în parte e o sugestie pentru poporul moral”³² al poporului finlandez, care viețuiesc într-un cadru tipic, unul „care reconstituie cu elemente specifice atmosfera climatului finlandez”³³. Totuși, de atunci până în zilele noastre, poporul finlandez a păstrat puțin din aceste trăsături, căci a evoluat, fiind la ora actuală unul dintre cele mai civilizate popoare.

Personajele ce populează nuvelele scriitorului ardelean sunt de mai multe tipuri, există personaje idei, psihologii sumare sau schițe comportamentale. Ele sunt stăpânite de o idee care îi însuflețește, cum ar fi dorința de a avea bani, vite, pământ.

În spațiul închis, eroii așteaptă ceva ce nu se știe când și cum va veni, visează și își consumă energiile. Cuprinsul imaginat de Pavel Dan este o elaboreare spectaculoasă, fără a deveni un mediu sufocant, deoarece aici, deși însingurați, eroii nu percep golul, sunt între lucruri dragi și privesc viața ca pe un dat și nu se sperie de moarte. Țăranii lui Pavel Dan sunt adesea cuprinși de singurătate dar acasă nu resimt însingurarea atât de acut pentru că sunt înconjurați de lucruri cunoscute, apropiate. Când se duc la oraș însă, sentimentul de teroare e pregnant. Acolo țăranul e pierdut pentru că „își poartă pierzania sa esențială cu sine”³⁴.

Creatorul surprinde evoluția anumitor tipuri de eroi, fragmentele de viață surprinse în globul de cristal oferind imagini și informații despre depășirea anumitor stadii sociale și cristalizarea sentimentului intimității, despre atitudinile adulților față de copiii, dar și ale copiilor față de cei mari, despre relațiile armonioase sau conflictuale din cadrul familiei precum și multe proiecții ale sentimentelor copilului rupt din mediul natural pentru a fi instruit.

Numeroase personaje nu au nume, sunt un fel de „complexe autonome”, titluri generice, mai ales când e vorba de personaje ce țin de autobiografic ca mama, tata, studentul, profesorul, pedagogul, dar și de altele, reprezentative pentru clasa socială din care fac parte, cum sunt străinul, plutonierul, notarul, preoteasa etc. Apoi, ele mai semnifică diferite idei, reprezintă ceva, reprezintă bogatul, săracul, copilul plecat de acasă ș.a. Uneori personajele sunt stilizate până la depersonalizare, altele sunt întrupări ale unor idei, ori fac parte pur și simplu din decor. Câteodată personajele au nume dar e pomenit rar, eroul continuând să fie indicat sub raport categorial sau după poreclă.

Portretul mamei este unul reprezentativ pentru femeia Cîmpiei Ardealului, sumbră, gravă, chinuită de muncă, dominată de ideea păstrării pământului sau, altele fiind redat prin imaginea bătrânei blinde, înțelepte și harnice, surprinsă mereu lângă furca de tors ori lângă vatră, pregătind mîncarea și dînd viață lăcașului cufundat în culori sumbre. Tatăl, măcinat de nesfîrșitele griji ale vieții, slăbește din ce în ce și îmbătrînește vîzînd cu ochii. Studentul e mereu sărac sau bolnav, iar bătrînii naivi și înșelați rămîn cu un gust amar și un loc pustiu în suflet. Reprezentările preotului se divid pe două mari paliere în-

³² Modest Morariu, *Op. cit.*, p. XIV.

³³ *Ibidem.*

³⁴ Nicolae Balotă, *Op. cit.*, p. 297.

fățișind fie un popă bun, legat de locuri și iubit de enoriași, fie unul care se îndoiește el însuși de atotputernicia divină, împroșcînd în jurul său răutate și venin.

Nici portretele realizate de scriitorul finlandez nu sînt lipsite de interes. Iată, de exemplu, mama băieților din Jukola, o figură simbolică și ea, „era o gospodină neîntrecută, femeie cumsecade și cu scaun la cap, dar cam ursuză”³⁵. Juhani și-o amintește ca pe „o gospodină vrednică și o femeie cu frica lui Dumnezeu, deși nu știa carte”³⁶, dar care știa toate rugăciunile pe de rost și le spunea în fiecare seară așezată în genunchi.

Tatăl băieților „era un om și jumătate, totdeauna vesel, îndrăzneț și voinic, dar prea sever și neînduplecat ca piatra cu copiii lui. Îl înfîlneai cam rar în curte la Jukola, că stătea mai mult la pădure, iar acasă șoarecii aveau răgaz să joace-n voie”³⁷.

Personajele lui Pavel Dan, ca și cele ale lui Kivi, manifestă un interes deosebit pentru întemeierea unei familii și pentru urmași. Pentru țăranul Cîmpiei Ardealului e important să ai o familie, să fii așezat, să ai casa și rostul tău deoarece „Omul neînsurat e ca buruiana fără rod: se uscă înainte de vreme. Vine un vînt și o smulge”³⁸. Însă, nu toți au posibilitatea de a-și crește copiii așa cum ar dori. Relațiile și strategiile familiale sunt diferite în funcție de clase, țăranime sau nobilime, țăranimea împărțindu-se la rîndul ei în săraci și bogați. Țăranul bogat are grijă ca urmașilor să le rămînă destulă bunăstare, și căsătoriile în rîndurile celor avuți se fac în funcție de avere.

În comparație cu eroii lui Kivi, rămași și ei orfani dar cu o fermă și des-

tul pămînt pe care să îl poată lucra și la nevoie împărți, orfanului din opera scriitorului ardelean i se reduc din start șansele de a avea o copilărie fericită, de a merge la școală sau de a moșteni o bucată de pămînt pe care să își construiască o gospodărie. Cîrjă a fost găsit undeva „la porțile Clujului”³⁹ și e unul din numeroșii oameni fără copilărie care a crescut muncind în rînd cu cei mari, a păscut porcii și oile stăpînului, apoi ale satului, pînă cînd s-a însurat și „și-a înfiripat o căsuță unde și-a găsit alinul”⁴⁰.

În economia satului ardelenesc, obiceiul era ca fratele cel mai mare să rămînă în casa părintească, așa cum se va întîmpla și cu Juhani din opera lui Kivi, dar acesta nu devenea proprietar decît după moartea părinților, în vreme ce în aceeași curte locuiau și bunicii, adevărații proprietari. Oamenii nu întăbulau pămîntul pe numele copiilor în timpul vieții, deoarece riscau să rămînă la bătrînețe pe drumuri, or, revolta contra societății se finalizează cu protestul împotriva părinților și a fraților.

E important să aparții unui spațiu și unei familii, să îți găsești un tovarăș pentru cînd vine toamna vieții. Familia, motiv important al eposului paveldanian, oferă în general o atmosferă simplă, în care emoțiile sunt puțin afișate și trezesc gustul amar al durerii și al suferințelor tuturor generațiilor de oameni așezați printre dealurile golașe ale Cîmpiei Ardealului⁴¹.

Dintre asemănările prezente în operele lui Pavel Dan și Aleksis Kivi mai amintim religiozitatea și, o urmare a acestei trăsături, instinctul de conservare în fața morții. Atît eroii lui Kivi cît și cei ai lui Dan se află de cîteva ori în pre-

³⁵ Aleksis Kivi, *Op. cit.*, p. 3.

³⁶ *Ibidem*, p. 47.

³⁷ *Ibidem*, p. 48.

³⁸ Pavel Dan, *Drumul spre casă*, în *Op. cit.*, p. 312.

³⁹ *Idem*, *Cîrjă*, în *Op. cit.*, p. 29.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Vezi Ion Vlad, *Op. cit.*, p. 45.

zența morții, fiecare percepîndu-o conform trăsăturilor specifice ce îi domină.

În cazul celor șapte frați de la Jukola, religiozitatea este una naivă, ce duce spre un creștinism primitiv. Alături de instinct, morții i se mai opune fabulația, funcție stabilită de Henri Bergson ce se referă la rolul biologic al imaginației. Această funcție fabulatorie a imaginației nu este o simplă mască în fața morții, ci o forță aflată mereu în căutare, o energie ce încearcă să amelioreze situația omului în lume.

Concretizarea vieții de dincolo are nevoie de apelul la figuri inspirate din ordinea concretă a lumii. Astfel, la Pavel Dan sfinții se aseamănă la port și la înfățișare cu oamenii cîmpiei. Sfântul Petru era un bătrîn chel, cu ochi mici, ridați, dar care revărsau peste pămînt multă bunătațe și purta straie specifice zonelor de munte. Ulterior, Filimon, eroul nuvelei lui Pavel Dan, care păștea boii, îl confundă pe Sfântul Petru cu Cloșca, „al cărui port semăna cu al celor din Triteni. Mai ales țundra lungă de oaie”⁴². Și cum, în mitologia populară, este portarul Raiului, sfântul avea la brîu o cheie mare, în viziunea lui Filimon, „cît cea de la pivnița baronului”⁴³.

Pentru Juhani, Dumnezeu era „un moșneag încăruntit, un fel de bunic liniștit, văzîndu-și de treburile lui cerești și lăsîndu-i pe oameni să se descurce mai mult singuri”⁴⁴. Timo îl descrie pe Adam ca fiind „un om de treabă și cu greutate, cu o pălărie mare de fetru, cu surtuc negru, pantaloni roșii și vestă lungă pînă la buric, plimbîndu-se îngîndurat și mînînd o pereche de boi”⁴⁵. Iar Simenoni, singurul dintre frați cu con-

vingeri creștine, este un mistic a cărui viziuni „ilustrează un interesant sincretism care îmbină reminiscențe din folclorul păgîn al mitologiei populare cu elemente de mitologie creștină”⁴⁶.

În universul paveldanian, față de opera lui Kivi, religiozitatea se află în agonie, țaranul e destul de sceptic în privința eficacității efortului uman de „ridicare” în lume și viață. Eroii nuvelor sunt adesea cuprinși de sentimentul „copleșitor de zădărnice a lucrurilor omenești, simțămînt care, în fața morții, apasă totdeauna pe suflet”⁴⁷. Ignorînd condiția sa trecătoare, „omul își alterează natura și deschide izvoarele răului”⁴⁸.

În cazul relațiilor identitare dintre membrii societății, un personaj controversat este străinul, căci el reprezintă necunoscutul și prezența lui provoacă neliniște, fiind un potențial pericol. El este suspectat deoarece poate fi aducător de rău, toți cei care depășesc orizontul de așteptare al „cetății” sunt considerați periculoși. Lucian Boia⁴⁹ spune că marginalizații, atît în sens spațial cît și moral, oferă imaginea unei societăți inversate. Într-o comunitate sedentară, marginalul perfect este nomadul, apoi cerșetorul, vagabondul, haimanaua, toți ocupînd o poziție apropiată, iar într-o cultură religioasă marginalizații sunt infidelii și ereticii.

În acest sens, în ambele opere, interesantă e imaginea țiganului construită de mentalul colectiv. În scrierile lui

⁴² Pavel Dan, *Iobagii - 1784*, în *Op. cit.*, p. 263.

⁴³ *Ibidem*, p. 229.

⁴⁴ Modest Morariu, *Op. cit.*, p. XII.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*, p. XIII.

⁴⁷ Pavel Dan, *Înmormântarea lui Urcan bătrînul*, în *Op. cit.*, p. 192.

⁴⁸ Ernest Bernea, *Spațiu, timp și cauzalitate la poporul român*, București, Editura Humanitas, 1997, p. 163.

⁴⁹ Lucian Boia, *Pentru o istorie a imaginarii*, traducere din franceză de Tatiana Mochi, București, Editura Humanitas, 2000.

Pavel Dan, țiganul din sat, „oricît de țigan ar fi fost, nu vroia să poarte haine românești⁵⁰ și se ținea mereu de domnie”⁵¹. Corturarii din Țicud sunt nelipsiți de la praznice, umblînd „...desculți, cu piepturile goale și plete negre, lucii, atîrnîndu-le pe gîturile tucii”⁵². În mediul orașului, unui „pui de țigan” i se strigă „Carră-te de aici, cioară!”⁵³, iar cei mari se îndeletnicesc cu cîntatul prin cîrciumi. Primașul⁵⁴ era un țigan „negru ca tăciunele”⁵⁵, fără talent dar care era nevoit să cînte pentru cei patru copii și nevasta bolnavă. Chiar și în trăsură, pe capră, țiganul cu pălărie de paie seamănă cu „un lăutar fără meserie”⁵⁶.

În opera lui Kivi, țiganul este reprezentat de Regimentul din Rajamäki, cel care dă romanului accente picarești.

Mikko și Kaisa, țiganii ce locuiau pe dealul Rajamäki, aveau cinci copii, dintre care doi mai mărișori care mergeau singuri și țopăiau în jurul părinților, și trei mai mititei care erau duși cu un căriușor, printre multe boarfe și alte lucruri, tras de mamă și împins de la spate, cu bastonul, de tată. Mikko era scund, dar „vioi și cu o pălărie neagră, pleoștită pe cap”⁵⁷. Acesta vindea smoală, se pricepea la tinichigerie, tăia porcii și cînta la vioară pe la balurile și petrecerile culesului. Kaisa „arțăgoasă, cu botul tăbăcit de tutun”⁵⁸, se pricepea la pus ventuze. Împreună, formau o ceată

⁵⁰ E vorba de straietele tradiționale românești purtate în sate de către țărani.

⁵¹ Pavel Dan, *Op. cit.*, p. 263.

⁵² *Ibidem*, p. 187.

⁵³ Idem, *Întîlnire*, în *Op. cit.*, p. 221.

⁵⁴ Cel care conducea cîntecul cu vioara.

⁵⁵ Pavel Dan, [Chef], în *Ultimul capitol. Schițe, povestiri, nuvele, fragmente*, p. 126.

⁵⁶ Idem, [Alte «Note din Blaj»], în *Op. cit.*, p. 176.

⁵⁷ Aleksis Kivi, *Op. cit.*, p. 60.

⁵⁸ *Ibidem*.

zgomotoasă care pe unde mergea stîrnea hazul, zarvă și tărăboi.

Mai departe am dori să facem cîteva referiri la un alt aspect comun al operei celor doi scriitori, teatralitatea, o trăsătură importantă ce dă un anumit caracter scriiturii.

Dacă teatralitatea lui Aleksis Kivi este evidentă, dat fiind faptul că acesta este în primul rînd un dramaturg, romanul său avînd caracter teatral, căci el adoptă mijloacele dramaturgiei într-un mod original, rezultînd o proză dramatizată în care capitolele par a fi actele unei piese, în care dialogul predomină, iar descrierile, părțile de text nedialogat, sînt ca indicațiile de regie, în cazul scriitorului ardelean această trăsătură reiese din construcția nuvelor.

Numeroase întîmplări, cum sînt fuga băieților de după arderea cabanei, atacul lupilor, lupta cu boii sălbatici sau chiar bătăile cu vecinii sînt adevărate miniscenete. Aici, acțiunea propriuzisă este presărată cu aspecte specifice ale mediului finlandez, descrierea caracterelor tipice aceluia mediu, surprinse în viața de zi cu zi.

La Pavel Dan se poate observa că toate povestirile sunt mici drame cu personaje „axiale” și „circumstanțiale” ce evoluează într-un spațiu închis, asemenea unei scene de teatru în care predomină mai degrabă deschiderea, tentația spre un „dincolo”. Pavel Dan își izolează eroii într-un spațiu securizant în care accentul e pus pe acțiune și pe dialogul conflictual, deci se poate vorbi de teatralitate.

Pavel Dan alege lumea satului drept cadru și o plasează într-un decor fix în care personajele se comportă aproape ca pe scenă: vin, pleacă, așteaptă, rămîn. Acest univers rural poate fi considerat un punct de plecare, căci autorul vroia să urmărească mai apoi

lumea orașului – chiar dacă și în cazul vieții urbane îl interesa în principal adaptabilitatea țaranului în mediul urban.

Tablourile generale ale satului sunt puține, formându-se o imagine de ansamblu prin lectură. Totuși, întreg satul este la Pavel Dan un imens spectacol, o lume care trăiește în spectacol și pare o punere în scenă, iar cîmpia este un teatru al lumii care se conduce după legi morale, de multe ori încălcate, averea generînd cele mai grave abateri care destramă raporturile dintre membrii familiei ce începe să se devalorizeze.

Individualitățile se pot desfășura doar într-un spațiu corespunzător disponibilităților lor interioare, în alte spații se pierd, nu se pot adapta. Pavel Dan nu e interesat în mod necesar de tragedia satului aflat în descompunere ci urmărește sorocul omului, sensul tragic al existenței, acei bătrîni naivi și neputincioși, copiii flămînzi și tinerii bolnavi care s-au rupt de sat și nu își găsesc locul în altă parte. Toamna, ploaia, frigul, singurătatea, toate umplu fondul sufletesc al personajului și al autorului și sunt adecvate spațiului în care se mișcă.

Cîmpia Ardealului este pentru scriitor un adevărat teatru al lumii care se conduce după legi morale, iar satul este, la Pavel Dan, un imens spectacol în care personajele se comportă ca pe scenă. În universul lor imediat și izolat, ele acționează și își consumă energiile pînă la epuizare, căutînd mereu o soluție de ieșire din impasul în care se află. Natura însăși este un personaj pasiv în acea „*largă scenă*”⁵⁹ a lui Pavel Dan, mărginită de dealuri golașe. Informațiile legate de localizarea geografică a acțiunii sunt destul de vagi în povestiri, ele fiind

„cerute”, oarecum, de buna desfășurare a acțiunii.

Cîteodată ni se spune, sau putem intui, că satul este așezat într-o vale, dar tot timpul închis între dealuri, ceea ce îi dă un aspect izolat de scenă de teatru. Povestirea *Urcan bătrînul* oferă o perspectivă mai largă, deoarece Ludovica, ajunsă pe culmea dealului, poate să contemple toată valea Urcii, „valea lor, în formă de potcoavă, cu deschizătura spre răsărit. Pe la cele două capete ale potcoavei, acolo, departe, se zăreau cîteva case, pînza limpede a unui lac și, în dosul lor, un tren în mers; era trenul mic, care străbate Cîmpia Ardealului de la Luduș spre Bistrița”⁶⁰. Prin utilizarea unor nume reale ale locurilor ce înconjoară spațiul devenit al textului, scriitorul izolează și marchează zona în care își va mînuia personajele. Apoi acțiunea se va restrînge gradat, în cercuri concentrice, așa cum am mai aratat.

Spațiul de joc este îmbrăcat într-o atmosferă adecvată firii creatorului, frigul și singurătatea umplînd fondul sufletesc al personajelor. Natura, de multe ori personificată, este o veritabilă cortină care cade ori de cîte ori e nevoie de o schimbare a decorului sau la intrarea și ieșirea personajelor din scenă și, tot cu ajutorul ei, Pavel Dan creează diferite efecte în spectacol.

Ursita pare a fi o piesă în două acte. În prima parte, intrarea în atmosfera spectacolului se face prin cîteva fraze asimilabile unei didascalii: „Încăperea era mică, sărăcăcioasă. În fund se afla masa înaltă, pe care mai rămăseseră cîteva bucăți de mămăligă. În patul de după ușă dormeau copiii descoperiți, în celălalt pat zăcea bolnavul, acoperit cu bunda. Înăuntru plutea un aer greu, înțepător; un amestec de aburi, fum și praf,

⁵⁹ Pavel Dan, *Drumul spre casă*, în *Scrieri*, p. 308.

⁶⁰ Idem, *Urcan bătrînul*, în *Op. cit.*, p. 34.

în care lampa slabă părea scufundată într-o apă murdară. De pe pereți, câțiva sfinți cu cercuri pe cap – odată aurii, acum negrii – se uitau unii la alții strâmbându-se de scîrbă⁶¹. Aceste informații, precum și cele care delimitează și marchează momentele importante ale povestirii, pot trece foarte bine drept indicații scenice. De exemplu, după ce Iacob își povestește visul, „focul din vatră murea. Întunecul de afară intra pe nesimțite. Oamenii și lucrurile se scufundau în noapte, își pierdeau formele, se topeau⁶² sau, în timp ce Ana ațipește, bolnavul se poate ridica să plece deoarece „și para lămpii se retrase tot mai adînc în cușca ei, pînă ce adormi și ea⁶³, iar „Noaptea își țesea mai departe firul ei nesfîrșit, urzind oameni și lucruri în aceeași pînză încurcată de somn și tăcere⁶⁴. Dimineața, la intrarea lui Vasile în cadru, cei doi constată din pragul ușii că „Afară ninsoarea încetase. Pămîntul dormea liniștit⁶⁵.

De obicei locuințele sunt formate dintr-o singură încăpere, în care se petrece totul. Eroii se învîrt în acel spațiu, consumîndu-și energiile pînă la epuizare. În *Noaptea*, „mama doarme în patul de după ușă cu un nepoțel de doi ani. [...] În celălalt pat doarme mama copilului, sora lui, cu o nepoată orfană, [...] tatăl și-a întins bunda jos, lîngă sobă [...]. Pentru el, pentru student, mama a lipit cele două scaune cu spate de laviță, a pus pe ele perinile, care nu-i ajung bătrînului și, scoțînd din ladă țolul de mireasă, i-a făcut un «așternut împărațesc»⁶⁶. Și după o noapte în care a fost

chinuit de gînduri și amintiri, cînd „În dosul geamurilor apar obraji galbeni, batjocoritori ai zorilor de iarnă⁶⁷, studentul adoarme.

În *Uliana*, fabulația se mută din uliță în tindă și după ce Nastasia își încheie treburile prin curte, odată cu căderea înserării, pe cînd „se aprindeau lămpile⁶⁸, ajunge în casă. Momentul următor, cel mai important al povestirii, este pregătit cu multă grijă. Odaia era îngropată în noapte, lumina era tulbure și „semăna și ea a întunec⁶⁹, întunericul s-a îngrămădit în partea dinspre răsărit a odăii, cînd, deodată, „un duh suflă în albul luminei, curmîndu-i viața, geamul se înnegrește, întunecul de sub sobă își întinde trupul în voie⁷⁰. Un greier încercă să cînte, dar speriat de atîta întuneric se întoarce la locul său și tace, după care, deodată, lumina albă dar moartă a lunii începe să se plimbe peste sate, peste cîmpuri și prăpăstii, căutînd parcă ceva. Intră în curtea lui Simion, „se strecoară în casă prin ușa deschisă puțin, caută după cuptor, îngenunche lîngă pat și, cînd nu află nimic, se strecoară afară. În ușă se împiedică de un mototol negru⁷¹. Acum totul e pregătit, Uliana poate apărea în fundal pentru a căuta banii.

Se pare că individualitățile nu se pot desfășura decît într-un spațiu corespunzător disponibilităților lor interioare, altfel se pierd, nu se pot adapta. Acest lucru se evidențiază dacă urmărim evoluția eroilor lui Pavel Dan în mediul tentacular al orașului, în acel labirint spațio-temporal în care deschiderea variază de la un moment la altul, în

⁶¹ Idem, *Ursita*, în *Op. cit.*, p. 4.

⁶² *Ibidem*, p. 7.

⁶³ *Ibidem*, p. 8.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 9.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ Idem, *Noaptea*, în *Op. cit.*, p. 10.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 13.

⁶⁸ Idem, *Uliana*, în *Op. cit.*, p. 18.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 19.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ *Ibidem*, p. 20.

funcție de regulile impuse de acel tip de habitat. Copilului dus la școală, odată rămas singur printre străini, „când n-a mai văzut câmpul larg cu soarele, ci numai ziduri, ziduri înalte de stau să cadă pe el, îi veni să fugă în urma mamei, s-o roage să-l ieie acasă, că se prăpădește aici. N-a fugit.”⁷². Cei șapte frați, deși nu vor să învețe în casa dascălului, vor avea ambiția, când vor fi pregătiți, să învețe să citească, conștienți fiind de importanța acestui act.

Atît în cazul lui Pavel Dan, cît și în cel al lui Aleksis Kivi, s-a observat că aceștia scriu ca niște țărani. Crescuți și formați în straturile țărănești, aceștia au rămas toată viața niște țărani cărturari, dedicați poporului din care provin.

Instruirea primită în școli și facultate de către Kivi nu a modificat fondul țărănesc, al omului simplu din popor, pronunțatul caracter popular fiind menținut și de prezența unor fragmente de cîntece populare sau legende folclorice în text, cum, de altfel, și în textul lui Pavel Dan există astfel de texte izvorîte din sufletul poporului, bocetele de înmormîntare.

Pavel Dan, asemenea multor scriitori, poate fi considerat unul din ultimii țărani ai zonei sale natale care resimte acut deznădăcinarea. El este intelectualul care și-a trădat obîrșia și care simte nevoia unei revanșe, are dorința de a compensa eforturile celor rămași în sat.

Bibliografie

- Almosnino, Eleonora, *Scriitori străini*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.
- Balotă, Nicolae, De la Ion la Ioanide. Prozați români ai secolului XX, București, Editura Eminescu, 1974.

Zaciu, Mircea, *Ca o imensă scenă, Transilvania...*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996.

Dan, Pavel, *Ultimul capitol. Schițe, povestiri, nuvele, fragmente*, ediție îngrijită, prefațată și adnotată de Nicolae Florescu, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1976.

Dan, Pavel, *Scrieri*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Cornel Regman, București, Editura Pentru Literatură, 1965.

Dan, Pavel, *Urcan bătrânul*, selecție, postfață, cronologie și referințe critice de Victor Cubleşan, București, Editura 100+1 Gramar, 2002.

Kivi, Aleksis, *Cei șapte frați*, traducere de Sică Alexandrescu, București, prefață de Modest Morariu, Editura pentru literatură, 1963.

Malița, Liviu, *Eu, scriitorul*, Cluj-Napoca, Centrul de studii transilvane, Editura Fundația Culturală Română, 1997, p. 36.

Nanu, Paul, *Literatura și cultura finlandeză. O perspectivă românească*, cu o prefață de Mircea Popa, apărut la Iași, în celebra Editură a Institutului European, 2015.

Stanca, Horia, *Fragmentarium clujean*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1987.

Vlad, Ion, Dan, Pavel, zborul frânt al unui destin literar, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986.

⁷² Idem, *Drumul spre casă*, în *Op. cit.*, p. 309.

Romanian culture meets the Finnish Culture - an interview

Eveliina SEPPÄNEN

Who?

Name: Cristian Marinică
 From: Bucharest, Romania
 Currently living: Turku, Finland
 Hobbies: reading, sports

When and why did you come to Finland?

I came in July 2010. I started to work in a construction company in order to support my family. Another reason was to be with my brother who had come to Finland a year earlier.

What kinds of things were hard when you first arrived? What was easy?

During that time it was quite easy to have a permanent residence because I had a permanent work contract. Many things were hard. Firstly, it was hard to communicate because of the language. Secondly, being away from family and friends. It was difficult to connect and to be accepted by the locals. I found my first friends in the international services in a local church. Thirdly, working outside in the winter because in Romania there is no constant period of minus degrees.

What differences are there between Romanians and Finns?

The situation is a bit different between these two countries because in Romania there are not many foreigners. So, in Romania you can make new friends the first day you arrive. In Finland it takes a while, but when you manage to break the wall, you can be friends for life. This doesn't always happen in Romania. Also, there is corruption in my country due to the poverty and, all in all, the situation in the country. Finland is more civilized, nationalist, clean and the citizens take care of their country. For instance, Finns prefer to buy products made in Finland. Romanians don't have a great desire to help their country. They would go for the cheapest option. Another thing is that in Finland pets have so many rights.

What do you miss from home?

I miss my family, friends and the fellowship in my church in Bucharest, and of course food.

In Finland, are there some habits or traditions you find strange or funny?

Yes! Being naked in the sauna and having Christmas sauna. Also, the Finns' private space they need. I find it so funny when Finns have a crush on someone. They might just stare and smile but they wouldn't go and talk to the person. In Romania you would go and talk. The summer cottage culture is also quite interesting. People desire to have even more peace even though it is pretty peaceful everywhere. And if they don't have a summer cottage, their

house looks like one. Another strange thing is that people drink beer in the streets, and in general they drink a lot. Still they are sharp at work Monday morning. There are many things that are new to me, like cross-country skiing, ice skating in a park and that during the Independence Day and important ice hockey games the country stops. It's funny.

What's your favourite thing in Romania?

The people are very skilled, and the country is very beautiful.

And your favourite thing in Finland?

I like how the system works: education and the Government.

Do you prefer...

chocolate or salmiakki (salty liquorice)?

chocolate

city or nature?

nature

fast food or home-made food?

home-made food

noise or silence?

silence

coffee or tea?

tea

Finnish or Chinese language?

Finnish

Katsaus suomalais-romanialaiseen perheeseen – haastattelu

Susanna MARINICA

Kuka?

Haastattelun kohteena on kolmen lapsen äiti ja vaimo, Rebecca Anton, joka on varsin aktiivinen nainen niin perheessä kuin työssäkkin. Antonin perhettä kuvaavat hyvin sanat ilo ja huumorintaju.

Keitä olette ja mistä tulette?

Aviopari: toinen kotoisin Suomesta ja toinen Romaniasta.

Miten tutustuitte toisiinne?

Seurakunnan kesäjuhilla.

Missä asutte tällä hetkellä?

Suomessa, Raisiossa

Mitä kieltä/kieliä perheessänne käytetään aktiivisesti? Osaavatko lapsenne sekä suomea että romaniaa? Jos, niin miten he ovat oppineet molemmat kielet?

Käytämme lähinnä vain suomea, koska asumme Suomessa. Lapset ovat oppineet romanialaiselta isoäidiltään vähän romaniaa.

Miten eri kulttuurit näkyvät perheessänne?

Monin eri tavoin: mm. puhettavassa, tottumuksissa, sosiaalisessa kanssakäymisessä ja ajattelutavassa. Kulttuurierot ovat tuoneet myös haasteita avioliittoon.

Minkälaisia positiivisia kokemuksia kaksikulttuurisuus on antanut teille?

Ei mitään...ei kai!!! Itsestäni ja lapsista on tullut hyvin sosiaalisia sekä laajakatseisempia että kriittisempiä eri asioissa tilanteesta riippuen.

Mitä neuvoja voisitte antaa niille, jotka ovat perustamassa kaksikulttuurista perhettä?

Kielimuurin / kielen aiheuttamat väärinkäsitykset ja ristiriidat ovat yleisiä ristiriidan aiheuttajia. Siksi on hyvä selitellä ja kysellä enemmän asiasta, josta toinen on saattanut vaikkapa pahoittaa mieltään. Asia ei monesti olekaan niin kuin ensin ymmärtää. Helpottaa, jos vanhemmat puhuvat lapselle omaa äidinkieltään alusta asti, niin lapsi jatkossakin ymmärtää hyvin/paremmin vanhemman tarkoittaman asian. Niin säästyy suurelta osin turhilta väärinkäsityksiltä

Pelikaaniparvi Sfântu Gheorghen lähellä.

Makrillia

Haukea

Omatoimimatkailua Tonavan suistolla

Anssi VUORINEN

Moottorivene kiittää pitkin viivasuoraa kanavaa ja me matkustajat nautimme auringosta, joka paistaa kirkkaana taivaalta heijastuen samalla kanavan läpikuultavasta vedestä. Ajoviima tuntuu hiuksissa ja luonto on koko ajan ympärillä. Kuljettaja hidastaa yllättäen ja osoittaa meille, missä kilpikonnat viihtyvät. Kameran linssiin pieniä kilpikonna on vaikea tarkentaa, mutta siellä niitä tosiaankin on, rantavedessä. Käärme kiemurtelee kanavan yli, ja hetken kuluttua näemme järvellä pelikaaniparven.

Erilaisia lintuja vilahtelee kanavan varrella ohi: useita erilajisia haikaroita ja sorsalintuja. Aina välillä kuljettaja hidastaa osoittaen kiinnostavia lintuja ja muita eläimiä. Yli tunnin päästä saavutamme toisen Tonavan päähaaroista. Siellä läpikuultava järvesi yhdistyy ruskeaan jokiveteen muodostaen vaarallisia virtauksia, jotka näkyvät hurjana ristiaallokkona ohiajavan veneen peräaalloissa. Pelastusliivimme tuntuvat sillä hetkellä tarpeellisilta varusteilta, sillä hyväkään uimari ei välttämättä selviytyisi sellaisesta kohdasta.

Vuonna 2014 koitti viimeinkin sopiva tilaisuus tutustua Tonavan suistoalueeseen. Se oli tähän asti ollut yksi meille tuntemattomista Romanian osista. Ajankohta oli luonnon tarkkailun kannalta suotuisa (kesäkuu) ja meillä oli aikaa viipyä kolme yötä, johon mahtui

kaksi retkipäivää. Aikaisemminkin olimme olleet suiston luonnonsuojelun rajalla Gura Portiței rantaloma-kohteessa sekä ajaneet suistoalueen rajalla kulkevaa tietä, mutta vasta useamman tunnin laivamatkan jälkeen pääsee tutustumaan todelliseen suistoalueeseen.

Tonava jakautuu Tulcean kohdalla kolmeen päähaaraan. Kaikkiin näistä kulkee Navromin yhteysaluksia Tulcean keskustassa olevasta satamasta. Pohjoisin niistä (Chilia) toimii Romanian ja Ukrainan rajana. Sitä pitkin pääsee pieneen Peripravan kylään. Rajanylitys Ukrainaan ei ole kuitenkaan mahdolli-

nen muille kuin paikallisille asukkailla. Keskimäinen haara (Sulina) johtaa suistoalueen ainoaan kaupunkiin Sulinaan. Yhteysaluksesta on myös mahdollista

jäädä pois Crișanin kylässä, joka sijaitsee lähestulkoon keskellä suistoaluetta. Eteläisin haara (Sfântu Gheorghe) johtaa Sfântu Gheorghen kylään. Valitsimme jälkimmäisen kohteeksemme. Kaikissa suiston kylissä on paljon pieniä majoituspaikkoja.

Jätimme vuokra-auton maksulliselle pysäköintipaikalle Tulcean sataman ja ostimme suistoaluetta varten kuluvat sekä laivaliput. Matka Tulceasta Sfântu Gheorghen kesti 4 tuntia ja maksoi 35 RON. Laiva lähti klo 13.30. Se kulkee tätä linjaa vain joka toinen päivä. Laivan kannelta oli mielenkiintoista katsella suistomaisemia. Ajoittain satoi vettä, mutta kannen päällä oli muovinen katto, joka piti osan kannesta kuivana. Ensimmäiset pari tuntia joen eteläpuolella kulkee tie ja Mahmudiasta tuli vielä lisää matkustajia. Puolivälissä

“Käärme kiemurtelee kanavan yli, ja hetken kuluttua näemme järvellä pelikaaniparven.”

matkaa näimme jo ensimmäiset kaksi pelikaania lentelemässä joella. Tuntemme lintuja huonosti, mutta ainakin erilaisia haikaroita joenvarrella näkyi. Joki ei enää virtaa täysin alkuperäisessä uomassaan, vaan mutkia on suoristettu viimeisten 50-60 vuoden aikana.

Olimme saaneet vinkin Sfântu Gheorghessa sijaitsevasta kotimajoituksesta, jossa majoitukseen sisältyi myös kaksi lämmintä ateriaa päivässä. Kahden hengen majoitus aterioineen maksoi 200 RON per yö, joka on alle 50 euroa, mutta Romanian hintaluokassa melko kallis. Majoitus ei sisältänyt aamiaista, mutta pyytämällä saimme aamulla teetä ja söimme Bukarestista ostamiimme suomalaista näkkileipää ja hapankorppuja salamin kera. Lämpimän ruoan kanssa ei myöskään tarjottu mitään juotavaa, joten käytimme juomana omaa pullovetä.

Saapuminen Sfântu Gheorghen tapahtui moderniin satamaan, jossa odotti puoli tusinaa hevosta kärryineen sekä majoituspaikkamme emäntä. Kävelimme yhdessä hänen kotitalolleen ja tutustuimme paikan puutarhaan ja kotieläimiin (kanoja, ankoja ja kaneja). Talon isäntä kalasti meille joka päiväksi erilaisia kalaherkkuja. Ensimmäisenä iltana saimme tunnin päästä saapumisesta jo ensimmäisen aterian. Söimme ainakin haukea, monnia ja makrillia vierailumme aikana.

Sfântu Gheorghen kylä on yllättävän iso. Siellä sijaitsee pari kaupaa, kahvila, ravintola ja pankkiautomaatti. Kylän pituus on n. 2 km ja leveys 500 m. Keskustasta on parin kilometrin kävelymatka merenrannalle. Kylässä asuu suuri joukko erilaisia etnisiä ryhmiä hyvässä sovussa. Tiet ovat kuooppaisia ja niillä liikkuu vain joitakin autoja ja traktoreita. Lehmät, ankat, kanat ja kalkkunat liikkuvat vapaasti

kylänraitilla. Merenrannalla liikkuu lähinnä vain lehmiä ja hevosia. Sieltä löytyy varmasti omaa tilaa, jos lehmänläjät eivät haittaa. Sekä meren että kanavien rannoilla kasvaa suuria määriä villityrniä, joka tuo mieleen Pohjanmaan rannikon. Hytitys oli paljon vähemmän kuin odotimme ja hytysverkot estivät niitä pääsemästä makuuhuoneeseen ikkunasta. Suomalainen Terva-Off näytti tehoavan niihin melko hyvin.

Emäntämme järjesti meille seuraavaksi aamuksi veneretken. Onneksi sää oli epävakaisuudesta huolimatta aurinkoinen aamupäivällä ja pääsimme pienellä moottoriveneellä tutustumaan läheisen matalan merenlahden ja kanavien luontoon. Mieleen jäivät erityisesti majesteettisesti lentävät pelikaanit, joita näkyi kymmenittäin. Niiden lisäksi näimme ainakin erilaisia haikaroita, merimetsoja ja joutsenia. Lumme ja ulpukka ovat ilmeisesti Romaniassa harvinaisia, joten muut retkeläiset ihastelivat niitäkin. Sacalinin niemi ulottuu pitkälle mereen ja siellä elää mm. villiintyneitä hevosia. Retki maksoi 50 RON per henkilö, koska sillä oli muitakin osallistujia. Retken jälkeen olikin jo ruokahalua päivän ensimmäistä kalateriaa varten.

Sovimme saman venekuskin kanssa myös seuraavan päivän retkestä. Se suuntautui Sulinan kaupunkiin kanavia pitkin. Annoimme kuskin ehdottaa retkikohdetta, koska emme itse tunne aluetta. Matkalla Sulinaan poikkesimme järvellä katsomassa pesiviä tiroja ja näimme makeanveden kilpikonnia. Järvivesi oli puhtaan kirkasta verrattuna Tonavan ruskeaan. Erilaisia lintuja oli kanavien rannoilla paljon ja yhdessä kohtaa oli myös suuri karjatila. Matkalle sattui myös suuri Gârla Împuțita eli ”Löyhkäkanava”, jonka rikinkatku joh-

tui mätänevistä kasvimateriaaleista. Sulinassa poikkesimme pikaisesti katsomassa merenlahtea, josta näkyi Ukraina asti ja ihmettelimme hurjia virtauksia ja pyörteitä paikoissa, joissa jokivesi, merivesi ja järvivesi kohtaavat. Kaupungilla tutustuimme majakkamuseoon ja ihailimme majakan tornista avautuvaa näköalaa. Kävelimme rantakadulla ja kuskimme poimi meidät siitä kyytiin. Rannassa oli myös komea jokiristeilylaiva. Sulina vaikutti melko normaalilta romanialaiskaupungilta. Siellä on jonkin verran autoja ja tiet on päällystetty. Turisteja saapuu sinne myös hiekkarannan vuoksi. Pikavisiittimme perusteella Sulinassa ei pääse yhtä autenttiseen suistotunnelmaan kuin kyliissä. Paluumatka sujui vauhdikkaasti ja molemmat poltimme otsamme auringonpaisteessa. Veneretkemme maksoi yhteensä 300 RON, koska matka oli pitkä eikä mukana ollut muita jakamassa kustannuksia. Iltapäivällä lounaan ja päivällisen välissä oli vielä aikaa tutustua kylään ja valmistautua heräämään seuraavana aamuna aikaisin.

Paluumatka Tulceaan kesti tunnin pidempään vastavirtaan ja laiva lähti aamuseitsemältä. Vietimme matkan jälleen ulkokannella viimeisiä pelikaaneja bongailen.

Suistolle lähtiessä pitää päättää, haluaako nähdä merenrantaa vai olla

mahdollisimman keskellä suistoaluetta. Molemmissa tapauksissa on etuja. Jos merenranta ja lintumatalikot kiinnostavat, niin Sfântu Gheorghe on ehdottomasti kiinnostavampi kohde kuin Sulina. Jos sen sijaan haluaa nähdä kuuluisat Letean ja Caraormanin metsät ja olla keskellä suistoaluetta, Crișan on hyvä kiintopiste. Sieltä voi tehdä päiväretkiä suiston ytimeen ja Sulinassakin voi halutessaan käydä. Pelikaaneja taas näkyy todennäköisesti enemmän Sfântu Gheorghen suunnalla. Rahaa pitää kalliimman majoituksen ja veneretkien vuoksi varata paljon enemmän kuin Romaniassa normaalisti kului. Ajan kohtana alkukesä ja alkusyksy ovat luonnon kannalta mielenkiintoisimmat ja silloin hyttysiäkin on vähemmän. Sääet ovat kuitenkin vähemmän epävakaisia keskikesällä, jolloin lintuja ei näy yhtä paljon. Yksi tärkeä asia suistoretkillä on tutustua tarkasti Navromin aikatauluihin. Joka päivä ei kulje yhteysaluksia eli suunnittelu on tarpeen. Aikataulut löytyvät romaniankielisiltä nettisivuilta, mutta ovat helposti ymmärrettävät (<http://www.navromdelta.ro/program-nave/>). Seuraavan suistoretkemme teemme varmaankin Crișaniin, mutta sitä ennen pitää vielä matkustella muissakin osissa maata.

Matkalla La Portițan rannalle

La Portițan puhdas ja rauhallinen ranta

Kalakeittoa, geamparale ja mutakylpy

Anca SARAU-VUORINEN

Mitä kauemmin olen asunut Suomessa sitä enemmän kaipaen kotimaatani ja erityisesti syntymä- ja varhaislapsuudenpaikkaani, Dobrogeaa. Kaakkois-Romaniassa sijaitseva Dobrogea on maantieteellinen ja historiallinen alue Tonavan alajuoksun ja Mustanmeren välillä. Pitkän lähihistorian paloittelupelin ja edestakaisen valtiolta toiselle siirtelyn jälkeen

Pohjois-

Dobrogea kuuluu nykyään Romanialle ja Etelä-Dobrudža Bulgarialle.

Balcic, pieni ja viehättävä kaupunki Mustanmeren rannalla,

on näiden historian muutosten todistaja. Se oli osa Romaniaa vuosina 1913–1940 ja Romanian kuningattaren Marian lempilomakohde, mutta kuuluu nykyään Bulgarialle. Siellä on myös kuuluisa ja Itä- ja Keski-Euroopassa ainutlaatuinen kasvitieteellinen puutarha, erityisesti kaktuskokoelman osalta. Mustanmeren rannalla Romanian puolella löytyy lapsuuden muistojeni suolavetinen Techirghiol-järvi, jonka pohjasta löytyy liejuista mutaa. Taikauskaisessa Romaniassa sanotaan tämän mudan tekevän hyvää sairaudesta riippumatta. Muistan vielä, miten äitini levitti järvestä kaivettua mustaa mutaa iholleni, jonka jälkeen oli pakko antaa sen kuivua auringossa. Kaikesta huolimatta lapset löysivät aina

ilonaiheen ja leikkivät huolettomina auringon paisteessa.

Toinen merkittävä nähtävyys Dobrogeassa on Constanța, alkujaan kreikkalaisten rakentama siirtokunta nimeltään Tomis. Tämä Romanian suurin satamakaupunki sai nykyisen nimensä Rooman keisari Konstantinuksen mukaan 300-luvulla. Ottomaanien valtakaudella kaupunkiin rakennettiin moskeijojita. Turistin kannattaakin kiivetä vanhassa kaupungissa sijaitsevan 1800-luvulla rakennetun ja 46 metriä korkean moskeijan minareettiin nauttimaan näköalasta. Constanțassa asui myös kuuluisa roomalainen runoilija, Ovidius.

Hänen patsaansa sijaitsee myöskin vanhassa kaupungissa, Ovidiuksen aukiolla. Sieltä löytyy lisäksi roomalaista mosaiikkia esittelevä museo, joka koostuu vanhoista hautakirjoituksista,

sarkofageista sekä kukka- ja geometrisaiheisista mosaiikeista 200- ja 300-luvuilta.

Dobrogean todellinen aarre on kuitenkin Tonavan suisto, luonnonsuojelualue, joka kuuluu Unescon maailmanperintöluetteloon. Deltan eläimistö ja kasvisto ovat ainutlaatuisia, sisältäen 300 lintulajia, muun muassa pelikaaneja, 160 kalalajia ja noin 800 kasvityyppiä. Suistoalueen eteläpuolelta löytyy tuntematon ja sen takia rauhallinen laguunien ympäröimä La Portițan ranta (tunnetaan myös nimellä Gura Portiței). Tonavan suiston alueella asuu noin 15.000 ihmistä ja useimmat heistä saavat elantonsa kalastuksesta. Suuri osa heistä on lipovaneja eli Romaniassa asuvia vanhauskoisia ortodokseja, joi-

“Muistan vielä, miten äitini levitti järvestä kaivettua mustaa mutaa iholleni, jonka jälkeen oli pakko antaa sen kuivua auringossa.”

den juuret juontuvat Venäjältä. Suistoa-
lueella kannattaa maistaa herkullista
kalakeittoa.

Dobrogean sisämaassakin on kau-
niita mutta vähemmän tunnettuja
nähtävyyksiä kuten Măcinin vuorten
kansallispuisto. Vuoret ovat niin
vanhoja, että niiden huiput ovat vuosien
kuluessa madaltuneet alle 500 metrin.
Silti ne kohoavat alavasta maisemasta
arvokkaasti. Täällä kannattaa maistaa
Dobrogean herkullista suolaista juusto-
piirakkaa ja erilaisia kalaruokia kuten
suolaliemessä keitettyä grillattua kalaa
ja kalapaistosta.

Dobrogea on hyvin vanha ja
hyvin rikas alue, erityisesti kulttuurin
näkökulmasta. Kuten olen jo aikaisem-
min maininnut, siellä ovat käyneet roo-
malaiset ja kreikkalaiset puolestaan ovat
näyttäneet mahtinsa Antiikin aikana,
samoin osmanit 1500-luvulla. Levotto-
man historian pelin seurauksena siellä
on syntynyt ainutlaatuinen sulatusuuni,
johon kuuluu turkkilaisia, tataareita,
ukrainalaistaustaisia, lipovaneja, kreik-
kalaisia ja bulgarialaisia. Eri kulttuurien
sekoitus näkyy nykyään perinteissä.
Esimerkkinä on perinteinen tanssi ni-
meltään *geampara*, jossa näkyy arabia-
laisen tahdin vaikutuksia. Nimi tulee
ilmeisesti turkkilaisesta soittimesta, joka
muistuttaa Espanjan kastanjetteja.

Tervetuloa siis maistamaan her-
kullista kalakeittoa, bongaamaan harvi-
naisia lintuja ja nauttimaan Techirghio-
lin mutakylvystä!

Lähteet:

- Jussila, Tapani, *Romania Passi*, Kanki
Press, 2008.
Sundström, Leif & Lehtipuu, Markus, *Ro-
manian matkaopas*, Suomalainen mat-
kaopas, 2009.

Kinnunen, Anja, *Romania Lomailijan opas*,
Fenix-kustannus, 2005.

Routarinne, Sara, Keskustelupuheen johto-
lauseiden kielioppia. *Referointi ja
moniäänisyys*. Toim. Markku Haakana &
Jyrki Kalliokoski. TL 206. SKS, Hel-
sinki, s. 83–113, 20.

Keskiaikainen Enisalan linnake

Măcinin vuoret

III Language

Din enigmatismele morfologiei Românești – Originea genului neutru

Constantin-Ioan MLADIN

1. Un aspect insolit al morfologiei limbii române îl reprezintă clasa genului neutru: „Bizarre catégorie, au point de vue logique, car c'est tout à fait inconcevable que lorsque l'objet est *un* [s. a.], il soit masculin, mais dès que les objets sont *deux, trois* [s. a.], etc. , ils deviennent féminins.” [Tănase, 1974, p. 331].

Cunoscut de majoritatea limbilor provenite direct din indo-europeană (greacă, slavă, latină, germanică), neutru a dispărut în limbile romanice de vest. Îndeobște, se consideră că, dintre limbile neolatine, doar limba română a păstrat genul neutru ca pe o categorie gramaticală consistentă și productivă, neutru fiind, alături de subgenul personal, o marcă a tendinței de re-motivare a genului gramatical, adică de sporire a corespondenței cu genul natural [DGȘ 1997, p. 217-218, 324].

2. O nuanțare se cuvine a fi făcută aici: chiar dacă genul neutru din limba latină nu s-a păstrat decât în limba română, unele urme ale acestui gen există și în alte limbi romanice, putând fi deci presupusă o anumită relație genetică între română și aceste limbi [Bujor, 1955, p.

61-62, 64¹; Pătruț, 1956, p. 38; Livescu, 2009, p. 2647]. Astfel:

(1) În limba italiană (și retoromana), continuatoare directă a latinei populare, mai conservatoare decât celelalte limbi occidentale: (a) s-au păstrat unele structuri ale genului neutru, într-o perspectivă regresivă [Găitănaru, 2007, p. 147]; neutru s-a păstrat doar la câteva substantive colective (și pronume personale)² (lat. n. *bracchium* „braț” > it. m. sg. *il braccio* / f. pl. *le braccia*; lat. n. *cornu* „corn (la animale)” > it. m. sg. *il corno* – f. pl. *le corna*; lat. n. *os* > it. m. sg. *un os* – f. pl. *le ossa*; la fel: it. *dito* „deget” – *dita* – cu două forme de plural diferențiate semantic; it. *frutto* „fruct” –

frutta – cu două forme atât la singular, cât și la plural; it. *muro* „perete” – *mura* – cu două forme de plural; it. *uovo* „ou” – *le uova*;

(b) se întâlnește

sufixul *-ora* / *-ura* – corespondentul românescului *-uri*, la substantive feminine, mai ales arhaic și dialectal (*il dono* / *le donora* – literar „daruri de nuntă”, *corpo* „corp” / *corpura, foco* / *fuoco* „foc” / *focura* / *fuocora*) [Bujor, 1955, p. 62; Bonfante, 2001, p. 124; Găitănaru, 2007, p. 145].

(2) În limba franceză: (a) se găsesc substantive neutre *-e* – în franceza veche (*brasse, charre, corne, cote, leig-*

¹ „În limba română nu există genul neutru, ori eterogen. Particularitatea de a avea substantive cu genul masculin la singular și genul feminin la plural o are și limba italiană, ambele limbi posedând-o pe baza legilor fonetice care au prezidat trecerea limbii latine vulgare în limbile romanice respective, cu aceasta neavând nicio legătură limbile popoarelor învecinate, care nu cunosc această situație.”

² În dialectele italienești nordice, aceste substantive au la pl. terminația *-e*, ca în română.

„originile neutrului românesc
nu sunt pe deplin și definitiv
elucidate”

ne, membre, ossemente... ; cf. *ambes les brace* „ambele brațe”) [Bonfante, 2001, p. 126, *apud* Găitănaru, 2007, p. 146]; (b) există trei substantive (*amour* „iubire”, *délice* „deliciu, desfătare”, *orgue* „orgă”) care sunt masculine la singular și feminine la plural [TLFi; Larousse] (sg. m. *un amour fervent*³ „o iubire înflăcărată” – pl. f. *Mais le vert paradis des amours enfantines*⁴ „verdele paradis al iubirilor copilărești”; sg. m. *un délice* „un deliciu, o desfătare” – pl. f. *des délices infinies*⁵ „nesfârșite desfătări”; sg. m. *un orgue du XVIIe siècle* „o orgă din sec. al XVIII-lea” – pl. f. *de belles orgues* „orgi frumoase”, *les grandes orgues de Notre-Dame de Paris* „orgile cele mari de la Notre-Dame de Paris” – când este vorba de o orgă de valoare unică).

(3) În limba spaniolă există un fel de neutru, exprimat doar cu articolul hotărât *lo*, folosit cu substantive (provenite din adjective) care denotă concepte abstracte (*lo bueno* „ceea ce este bun”, *lo contrario* „ceea ce este contrar”, *lo externo* „ceea ce este extern, exterior”, *lo importante* „ceea ce este important”, *lo malo* „răul”, *lo profundo* „ceea ce este profund”).

Un fenomen unic și asemănător cu neutru românesc a fost semnalat și la trei (doar la trei) substantive din limba cehă, care sunt neutre la singular și feminine la plural [Hořejši, 1957, p. 415]: *ditko* „copilaș” (< *ditě* „copil”), *oko* „ochi”, *ucho* „ureche”.

3. În ceea ce privește originea genului neutru în limba română, au fost elabora-

³ Forma de feminin singular (*une belle amour*) este folosită cu intenții stilistice (efect arhaizant sau glumeț).

⁴ Charles Baudelaire, *Moesta et errabunda*.

⁵ Totuși rămâne masculin și la plural, dacă este precedat de: *un des, un de, le plus grand des (un des plus grands délices)*.

te mai multe teorii: (1) neutru românesc trebuie pus în legătură cu substratul traco-dac (prin raportarea la neutrele albaneze); (2) neutru din limba română este datorat influenței limbii slave sau, cel puțin, a fost întărit de slava veche; (3) genul neutru este moștenit direct din limba latină; (4) neutru este o creație pur românească.

3.1. Pentru explicarea neutruului românesc, s-au făcut apropieri de limba albaneză, genul neutru fiind pus pe seama moștenirii din substratul traco-ilir [Sandfeld, 1930; Tøgeby 1952; Nandris, 1961; Brâncuș, 1963; Iordan – Robu, 1978, p. 370⁶; Bonfante, 2001, p. 136⁷].

În albaneză, pe lângă substantivele masculine (alb. *gjinia mashkullore*) și feminine (alb. *gjinia femërore*), există și un număr infim și pe cale de dispariție de substantive neutre⁸ (alb. *gjinia asnjane*), deosebite formal (*bukëra* „bucățele de pâine (uscate), dumicați – numai la pl. , *dhe* „pământ”, *krahtë* „umăr”, *leshtë* „lână”, *mjaltë* „miere”, *rrobëra* „rânduri de haine”, *sytë* „ochi”, *ujë* „apă”, *veshë* „ureche”...). Se pare că numărul lor nu depășește cincisprezece unități, dintre acestea doar cinci fiind acceptate de limba literară [Feuillet, 2001, p. 1516⁹].

⁶ „Există și o explicație a neutruului românesc sub influența substratului traco-ilir, deoarece substantive neutre, adică cu formă masculină la singular și feminină la plural, se găsesc și în albaneză, deși nu sunt considerate un gen aparte...”.

⁷ „este foarte dificil să separăm -ëra de desinența ambigenă românească -uri”.

⁸ Genul neutru este regresiv și pentru că el nu constituie o clasă omogenă și unitară semantic, ca în română [Veselaj, 2012].

⁹ „le neutre est en recul en albanais, puisqu’il n’y a plus que quinze substantifs non dérivés qui le présentent encore dans la langue littéraire (cinq le sont obligatoirement selon la norme)”. Dar în textele vechi au fost atestate cca. șaptezeci de substantive neutre propriu-zise (nederivate) [Veselaj, 2012].

Pe lângă acestea, se mai înregistrează o categorie specială de substantive neutre (cca. optsprezece) – substantive postverbale însoțite de articolul de conexiune – particula *të*, un morfem care se folosește pentru realizarea unor construcții de natură diferită, în cazul de față pentru substantivizarea unor forme verbale (*të ardhur* „venire, *të bardhë* „alb, albeață”, *të egër* „sălbăticie”, *të ëmbël* „dulceață (însușirea), blândețe”, *të butë* „blândețe”, *të folur* „vorbire”... ; cf. alb. *të qeshura të forta* „râsete forțate”, alb. *këto të bëritura* „strigătele acestea”) [Kokona, 2002; GGS 2002, p. 92; DAR 2003; Veselaj, 2012].

S-a observat că unele substantive albaneze, după unii cele cu terminația *-e*, după alții cele cu terminația *-a*, au particularitatea de a primi la plural determinanți cu forma feminină, la fel ca neutrele românești (*fillim* „început” – *fillime*, *llaf* „cuvânt” – *llape / llafe*, *mal* „munte” – cf. alb. *male*, *organizim* „organizație” – *organizime*, *pallat* „palat” – *pallatë*, *vënd* „loc” – *vënde* [Sandfeld, 1930, p. 139; ГАБИНСКИЙ, 1956, p. 86-87; Kokona, 2002; Dar, 2003; Găitănanu, 2007, p. 146-147].

Diferențele de interpretare de la un specialist la altul în stabilirea inventarelor de substantive care cunosc acest comportament duplicitar (numai cele cu terminația *-e* vs. numai cele cu terminația *-a*) au fost puse pe seama diferențelor existente între cele două dialecte ale limbii albaneze (dialectul tosc și dialectul gheg), fiind acuzat totodată și faptul că fenomenul nu este bine fixat în limbă. Majoritatea specialiștilor identifică acest comportament aparte la substantivele în *-e* (excepții: numai la substantivele masculine cu pluralul în *-a*, nu și la cele cu

pluralul în *-e*¹⁰, pluralele masculine în *-a* pot avea pe lângă ele pronumele și adjectivul feminin [Pekmezi, 1908, p. 88, *apud* Hořejši, 1957, p. 423]).

Gramatica academică albaneză clarifică această situație [GGS 2002, p. 92]. Substantivele care se comportă ca feminine la plural sunt cele cu sufixul *-e*, procedeul schimbării de gen la plural fiind unul vechi, care a pătruns din dialecte în limba literară: alb. *këto brigje* „aceste țarmuri”, alb. *malle të larta* „munți înalți”, alb. *mendime intresante* „opinii interesante”, alb. *qytete të mëdha* „orașe mari”, alb. *vende malore* „stațiuni montane”, alb. *vendime të drejta* „deciziile corecte”. Schimbarea aceasta de gen se poate însă observa, prin extensie, și la unele substantive cu sufixul *-ra*: alb. *dhjathë-ra* „brânză-brânzeturi” – cf. *dhjatra të kripura* „brânzeturi sărate”, alb. *fshat-ra* „sat-sate” – cf. *fshatra të reja* „sate noi”, alb. *mall-ra* „bun, marfă-bunuri, mărfuri” – cf. *mallra të mira* „bunuri, mărfuri bune”, *ujë-ra* „apă-ape” – cf. *ujëra të ftohta* „ape reci”, alb. *vaj-ra* „ulei-uleiuri” – cf. *vajra të ndryshme* „diverse uleiuri”.

În ceea ce privește semantismul substantivelor albaneze cu gen schimbător în trecerea de la singular la plural, acestea sunt, de obicei, substantive concrete, dar, în mod excepțional, pot apărea printre ele și câteva abstracte (alb. *personazhe kryesore* „personaje principale, protagoniști”), precum și două substantive care desemnează organisme mici (alb. *baktere të dëmshme* „bacterii dăunătoare”, alb. *helmuese insekte* „insecte veninoase” [GGS 2002, p. 92].

Interesante din perspectiva relației neutrului românesc cu substratul traco-

¹⁰ Gustav Meyer, *Kurzgefasste albanische Grammatik mit Lesestücken und Glossar*, Breitkopf & Härtel, Leipzig, 1888, p. 9, *apud* HOŘEJŠI 1957, p. 423.

ilir sunt și următoarele fapte [Hořejši, 1957, p. 423]: (1) tocmai substantivele albaneze cu pl. în *-e* sunt tratate ca feminine considerate la plural (*-e* este desinență specifică și pentru neutrele românești); (2) pluralele românești în *-uri* (< lat. *-ora*) formate de la substantive feminine au un sens colectiv – desinența *-(ë)na*, *-(ë)ra* – forma rotacizată a celei dintâi (desinență care amintește din punct de vedere fonetic desinența românească *-uri*, specifică neutrelui și extinsă și la feminine) servește la formarea pluralelor feminine care exprimă lucruri diferite din aceeași clasă (*rrobëra* „rânduri de haine”, *bukëra* „diferite feluri de pâini”).

Având în vedere similaritățile dintre neutrele românești și cele albaneze și luând în considerare disproporția dintre productivitatea procedului de formare a pluralului cu desinențele *-e* și *-uri* / *-(ë)ra*, s-a susținut și ideea extravagantă că „că nu traco-albaneza a dat românei tipul ambigen, ci româna l-a dat albanezei” [Bonfante, 2001, p. 136].

În fine, alți lingviști au relativizat (minimalizând sau negând) posibila influență a substratului în păstrarea neutrelui românesc. După I. Pătruț¹¹, influența albaneză asupra categoriei substantivelor ambigene românești poate fi neglijată, legătura dintre neutrele românești și cele albaneze trebuind căutată, probabil, în influența pe care a exercitat-o latina (romanica orientală) asupra albanezei [Pătruț, 1956, p. 38].

3.2. În linii mari și sub influența limbii vechi slave, s-a considerat că limba româna a păstrat neutrul, intrat în descompunere încă din latina târzie [Jordan, 1956, p. 239].

¹¹ Și, probabil, la fel gândea și Karl Sandfeld [Sandfeld, 1930] când punea alături ambigenele din cele două limbi, menționând existența lor și în italiană.

Pe de altă parte, o posibilă influență a limbii slave asupra neutrelui românesc a fost respinsă de unii lingviști [Bujor, 1955, p. 60 și urm. ; Pătruț, 1956, p. 30]. Argumentul invocat l-a constituit tratamentul de care au avut parte împrumuturile slave (vechi bulgărești) în română, mai exact, substantivele de origine slavă s-au încadrat în limba română în categoriile deja existente de substantive de origine latină [Pătruț, 1956, p. 31-33; Pătruț, 1974, p. 133-153]. Astfel:

(1) Neutrele slave cu tema în *-o* au pătruns în română în clasa femininelor, această limbă necunoscând o categorie a substantivelor în *-o*, ca în slava veche (sl. *brŭvŭno* > rom. *bârnă*, sl. *greblo* > rom. *greblă* – ar. *griblă*, megl. *greblă*, sl. *grulo* > rom. *gârlă*, sl. *kopyto* > rom. *copită* – ar. , megl. *cupită*, sl. *myto* > rom. *mită*, sl. *nakovalo* > rom. *nicovală*, sl. *ocno* „fereastră” > rom. *ocnă* „1. salină; 2. închisoare pentru cei condamnați la muncă silnică”, sl. *ruho* > rom. *rufă*, sl. *sito* > rom. *sită* – ar. , megl. *sită*, sl. *stavilo* > rom. *stavilă* – megl. *stăvilă*, sl. *stiklo* > rom. *sticlă*, sl. *suto* > rom. *sută* – și ar. , sl. *točilo* > rom. *tocilă*, sl. *trulo* > rom. *târlă* – megl. *tărlă*, sl. *veslo* > rom. *vâslă*, sl. *vedro* > rom. *vadră*, sl. *zabralo* > rom. *zăbrea(lă)*.

Toate aceste împrumuturi au fost tratate ca substantivele slave cu tema în *-a-* (sl. *baba* > rom. *babă* – și ar. , megl. , sl. *brazda* > rom. *brazdă* – și ar. , megl. , sl. *kosa* > rom. *coasă* – și ar. , megl. , sl. *gradina* > rom. *grădină* – și ar. ; megl. *gărdină*, sl. *lopata* > rom. *lopată* – și ar.; megl. *lupată*, sl. *nevěsta* > rom. *nevastă* – ar. *n(i)veastă*, sl. *pola* > rom. *poală* – și ar. , megl. , sl. *vrŭsta* > rom. *vârstă* – ar. , megl. *vârsta*).

(2) Neutrele slave în *-e* au intrat în categoria femininelor în *-e*, în perioa-

da în care slava veche a influențat româna (înainte de a doua jumătate a secolului al IX-lea, când au activat Kiril și Metodie), slava nefăcând distincție între timbrele *o* și *a* (sl. *droždije* > rom. *drojdie*, sl. *obrušije* > rom. *obârșie*, sl. *perije* > rom. *perie*, sl. *plünije* > rom. *pâlnie*, sl. *podŭgorije* > rom. *podgorie*, sl. *prêmeždije* > rom. *primejdie*, sl. *usrŭdije* > rom. *osârdie*, sl. *utrenije* > rom. *utrenie*, sl. *branište* > rom. *braniște*, sl. *kukuruzište* > rom. *cucuruziște*, sl. *beženije* > rom. *bejenie*, sl. *danije* > rom. *danie*, sl. *dyhanije* > rom. *dihanie*, sl. *kazanije* > rom. *cazanie*, sl. *blagoslovenije* > rom. *blagoslovenie*, sl. *sŭpasenije* > rom. *spășenie*).

(3) Neutrelor din română provenite din slavă sunt masculine în această limbă (sl. *bīci* > rom. *bici*, sl. *bobŭ* > rom. *bob* – și ar. , megl. , sl. *brīci* > rom. *brici* – și megl.), sl. *brŭlogŭ* > rom. *bârlog* – megl. *bîrlog*, sl. *bĕlŭčugŭ* > rom. *belciug*, sl. *časŭ* > rom. *ceas* – și megl. , sl. *čekanŭ* > rom. *ciocan* – și ar. *ciucan*, megl. *ciucan* / *cekan*, mai nou, sl. *članŭ* > rom. *ciolan*, *darŭ* > dar – și ar. , sl. *dobytkŭ* > rom. *dobitoc*, sl. *drumŭ* > rom. *drum* – și megl. , sl. *dĕlŭ* > rom. *deal* – și megl. , *duchŭ* > rom. *duh*).

(4) Doar patru substantive neutre slave și-au păstrat genul în română (v. sl. *bliudŭ* > rom. *blid*, v. sl. *klopotŭ* > rom. *clopot*, v. sl. *jezerŭ* > rom. *iezer* „lac adânc (de munte)”, v. sl. *maslo* „ulei” > rom. *maslu* „1. slujbă religioasă creștină oficiată pentru un om grav bolnav sau la anumite sărbători bisericești, la care se face ungerea cu mir; 2. slujbă bisericească de sfințire a untdelemnului pentru mir”).

(5) Multe substantive masculine slave au devenit neutre (sl. *bobŭ* > rom. *bob*, sl. *dĕlŭ* > rom. *deal*, sl. *bīci* > rom. *bici*, sl. *brŭlogŭ* > rom. *bârlog*, sl. *duhŭ* > rom. *duh*).

3.3. În concluzie, neutrele românești își au începutul în latina populară. Procesul de formare a acestei categorii de substantive a fost continuat în româna balcano-dunăreană și apoi în limba română. Este evident că nu se poate vorbi de o contribuție slavă la menținerea neutrelor latinesc și la consolidarea lui în limba română, pentru că [Pătruț, 1956, p. 38]: (1) neutrul românesc este complet diferit de cel din latină și slavă (de aceea, I. Pătruț propune denumirea de *ambigene*, nu *neutre*); (2) substantivele neutre slave au intrat în română în grupa femininelor, nu a neutrelor, neutrele românești de proveniență slavă fiind la origine masculine.

Sensul de neutru a început să se întunece în latina populară prin confuzia cu masculinul și chiar cu femininul, ca efect al dispariției consoanelor finale *-s* și *-m*, ce a șters distincția dintre masculin și feminin [Ivănescu, 1980, p. 301], dar neutrul nu a dispărut cu totul în latina populară din România Orientală, fiind greu de crezut că aceste substantive și-ar fi pierdut, pentru o vreme apartenența la gen, chiar și numai formal; el nu s-ar fi putut forma din nou dacă s-ar fi pierdut modelul opozițiilor caracteristice [Coteanu, 1969, p. 36; Găitănanu, 2005, p. 605]¹².

Mai mult de jumătate din neutrele provenind din latină erau neutre și în latina clasică (rom. *cap* – *capete* < lat. *caput*, rom. *scaun* – *scaune* < lat. *scannum*, rom. *țimp* – *țimpuri* < lat. *tempus*, rom. *vis* – *visuri*, *vise* < lat. *visum*) [Doca-Rochetti, 1992, p. 56-57; Găitănanu, 2005, p. 605].

În latina târzie, neutrul a avut tendința de a îngloba inanimatele și a do-

¹² În latină sunt înregistrate 9% substantive neutre (3 682 substantive neutre din 42 140 intrări în Guțu, 2003, *apud* Găitănanu, 2005, p. 604).

bândit desinența *-ora*, acordul cu adjectivul făcându-se la feminin. Categoria semantică s-a păstrat în conștiința locutorilor de latină târzie și de limbi romănice (unde a dispărut doar categoria formală). Desinența *-ora* s-a extins și la substantivele masculine (în română și în unele dialecte italiene).

Faptele de mai sus¹³ constituie argumentele pentru care unii lingviști au considerat că neutrul românesc este continuatorul direct al neutrului latinesc (și prin aceasta al celui din indo-europeană) sau că reprezintă o dezvoltare internă a românei, dar având rădăcini în limba latină [Meyer-Lübke, 1895, p. 51-53; Jordan, 1956, p. 239; Ivănescu, 1957, p. 299-313; Graur, 1960, p. 356; Ivănescu, 1980, p. 141-145, Fischer, 1985, p. 81-83; DGȘ 1997, p. 324].

3.4. Întrucât nici forma, nici amănuntele referitoare la sensul neutrului românesc nu corespund nici pe departe neutrului latin¹⁴, s-a considerat că neutrul din română este un fapt pur românesc, care nu poate fi explicat prin dezvoltarea în comun a românei și a idiomurilor bulgare, macedonene și albaneze, el fiind, în fond, o reamenajare originală a materialului propriei limbi [Pătruț, 1956, p. 29, 30; Rosetti, 1978, p. 601, 662-676, 668].

4. În concluzie, originile neutrului românesc nu sunt pe deplin și definitiv elucidate. Rămânând în continuare pe tărâmul speculațiilor și al inducțiilor

¹³ Adică tendința inițială de motivație specifică neutrului (desemnarea inanimatelor) și expresia lingvistică specifică în ambele limbi.

¹⁴ După cum el este diferit și de neutrul din limbile slave, germană, latină, greacă etc., unde neutrul are semne distinctive la toate părțile de vorbire care comportă categoria genului (substantiv, adjectiv, pronume, numeral). „E și ciudat să existe un gen propriu numai substantivelor.” [Pătruț, 1956, p. 29, 30].

logice cu argumente lingvistice (atâtea câte există), se poate aprecia că, în timpul evoluției limbii române, limba latină s-a întâlnit cu substratul traco-dac care cunoștea anumite desinențe ce se asemănau cu cele latinești (cum se poate vedea în limba albaneză: *-(ë)na*, *-(ë)ra* – forma rotacizată a primei forme). Din moment ce acest tipar a supraviețuit în albaneză, se pare că modelul era puternic fixat în substrat. Din întâlnirea celor două modele flexionare (lat. *-ora* și traco-dacul *-(ë)ra*) substratul pare să fi consolidat modelul în *-uri*, care a devenit foarte productiv în română, extinzându-se apoi și la cuvinte intrate ulterior din alte limbi, precum și la substantivele feminine. În concluzie, pare plauzibil să se considere că neutrul românesc îl continuă pe cel latinesc, el fiind concomitent susținut de substratul propriu [Găitănar, 2007, p. 147].

Bibliografie

- BONFANTE 2001 – Giuliano Bonfante, „Neutrul italianesc, românesc și albanez”, în *Studii române*, Editura Saeculum I. O., București, 2001, p. 132-145.
- BRÂNCUȘ 1963 – Grigore Brâncuș, „Genul neutru în albaneză”, în *Studii și Cercetări Lingvistice*, XIV, 1963, nr. 1, p. 75-85.
- BUJOR 1955 – I. I. Bujor, „Genul substantivelor în limba română”, în *Limba română*, IV, nr. 6, 1955, p. 51-64.
- COTEANU 1969 – Ion Coteanu, *Morfologia numelui în protoromână*, Editura Academiei, București, 1969.
- DAR 2003 – Renata Topciu, Ana Melonashi, Luan Topciu, *Dicționar albanez român*, Polirom, 2003.
- DGȘ 1997 – Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărășu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, Editura Științifică, București, 1997¹.

- DOCA – ROCHETTI 1992 – Gheorghe Doca, Alvaro Rochetti, *Comprendre et pratiquer le roumain*, Editura Academiei Române – Université de la Sorbonne Nouvelle (Paris III), București – Paris, 1992.
- FEUILLET 2001 – Jack Feuillet, *Aire linguistique balkanique* (Cap. *La caractéristique typologique de famille et d'aires linguistiques*), Language Typology and Language Universals / Sprachtypologie und sprachliche Universalien / La typologie des langues et les universaux linguistiques, Tome 2, [Réd. : Martin Haspelmath], Walter de Gruyter, 2001, p. 1510-1528.
- FISCHER 1985 – Iancu Fischer, *Latina dunăreană. Introducere în istoria limbii române*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985.
- GĂITĂNARU 2005 – Mihaela Găitănar, „Genul neutru: structura etimologică și constituirea claselor flexionare”, în *Limba română – Aspecte sincronice și diacronice*, Actele celui de al 5-lea Colocviu al Catedrei de Limba Română Universitatea din București, Facultatea de Litere, Editura Universității din București, București, 2005, p. 603-607.
- GĂITĂNARU 2007 – Mihaela Găitănar, „L'évolution du neutre roumain”, în *Limba și literatura – repere identitare în context european*, Vol. I, Editura Universității din Pitești, Pitești, 2007, p. 145-148.
- GGSh 2002 – *Gramatika e gjuhës shkipe*, [colectiv], 1, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Akademia e shkencave e Shqipërisë, 2002.
- GRAUR 1960 – Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Editura Academiei, București, 1960.
- GUȚU 2003 – Guțu, Gh. , *Dicționar latin-român*, Editura Humanitas, București, 2003.
- HOŘEJŠI 1957 – Vladimir Hořejši, „Problema substantivelor așa-zise ‘neutre’ în limba română în lumina legăturilor cu alte limbi”, în *Studii și Cercetări Lingvistice*, nr. 8, 1957, p. 415-429.
- IORDAN 1956 – Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Editura Ministerului Învățământului, 1956².
- IORDAN – ROBU 1978 – Iordan, Iorgu, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978.
- IVĂNESCU 1957 – G. Ivănescu, „Soarta neutrului latin clasic în latina populară și în limbile romanice”, în *Studii și Cercetări Lingvistice*, VIII, 1957, p. 299-314.
- IVĂNESCU 1980 – G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Editura Junimea, Iași, 1980.
- KOKONA 2002 – Kokona, Vedat, Français-Albanais / Shqip-Frenqjisht – Dictionnaire / Fjalor, Botimet Kokona, [Tiranë, 2002].
- LAROUSSE – *Larousse.fr: encyclopédie et dictionnaires gratuits en ligne* (<http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais>)
- LIVESCU 2009 – Michaela Livescu, *Histoire interne du roumain: morphosyntaxe et syntaxe / Interne Sprachgeschichte des Rumänischen: Morphosyntax und Syntax*, în *Romanische Sprachgeschichte / Histoire linguistique de la Roumanie*, 3. Teilband Tome 3, Walter de Gruyter, 2009, p. 2646-2692.
- MEYER-LÜBKE 1895 – Wilhelm Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, [traduction française par Auguste Doutrepoint et Georges Doutrepoint], Tome deuxième, Morphologie, Welter, Paris, 1895.
- NANDRIS 1961 – Octave Nandris, „Le Genre, ses réalisations et le genre personnel en roumain”, în *Revue de linguistique romane*, Tome XXV, 1961, p. 47-74.
- PĂTRUȚ 1956 – I. Pătruț, „Despre genul ‘neutru’ în limba română”, în *Cercetări de Lingvistică L*, nr 1-4, 1956, p. 29-40.
- PĂTRUȚ 1974 – I. Pătruț, *Studii de limba română și slavistică*, Editura Dacia, Cluj, 1974.
- PEKMEZI 1908 – Georg Pekmezi, *Grammatik der albanesischen Sprache (Laut und Formenlehre)*, Viena, 1908.

- ROSETTI 1978 – Al. Rosetti, *Istoria limbii române, de la origini până în secolul al XVII-lea*, Editura pentru Literatură, București, 1978².
- SANDFELD 1930 – K. Sandfeld, *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats*, Champion, Paris, 1930.
- TĂNASE 1974 – Adela-Mira Tănase, „Contributions à l'étude du 'genre neutre' en roumain”, în *Actes du XIVe Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes*, [Réd. : Alberto Vârvaro], Napoli, 1974, p. 331-338.
- TLFi – *Le Trésor de la Langue Française Informatisé* [<http://atilf.atilf.fr/tlf.htm>].
- TØGEBY 1952 – Knud Tøgeby, „Le problème du neutre roumain”, în *Cahiers Sextil Pușcariu*, 1, 1952, p. 265-268.
- VESELAJ 2012 – Nuhi Veselaj, „Rreth identitetit të gjinisë asnjane në shqipen e sotme” (III) / Identitatea genului neutru în albaneză de azi, în *Zemra Shqiptare* 12.04.2012 [http://www.zemrashqiptare.net/news/id_27136/Nuhi-Veselaj:-Rreth-identitetit-t%C3%AB-gjinis%C3%AB-asnjan%C3%ABse-n%C3%AB-shqipen-e-sotme-%28III%29.html].
- ГАБИНСКИЙ 1956 – М. А. Габинский, „Автохтонные элементы в молдавском языке”, în *Вопросы языкознания*, nr. 1, 1956, p. 85-93.

Comunicare și traducere – aspecte ale actului didactic de predare a limbii române ca limbă străină

Nicoleta NEȘU

”Nici măcar cu privire la epocile sale de început nu putem presupune că limbajul se limita la un număr neînsemnat de cuvinte, cum facem de obicei atunci când, în loc să-i căutăm originea în înclinația primară către sociabilitatea umană liberă, îl atribuim îndeosebi nevoii de ajutor reciproc și proiectăm umanitatea într-o imaginară stare naturală inițială. Aceste două păreri se numără printre cele mai greșite idei pe care ni le putem face despre limbaj. Pe de-o parte, omul nu este chiar atât de neajutorat și, pe de altă parte, doar pentru a cere și a primi ajutor, sunetele articulate ar fi fost de ajuns.”¹

Am ales acest citat ca punct de plecare al lucrării noastre pentru că am considerat că este extrem de actual și că reflectă în mod concis și combinate, în același timp, una dintre direcțiile și abordările cele mai frecvent întâlnite în didactica limbilor străine: metoda care are la bază preponderanța criteriului necesității practice, de ”supraviețuire”, de comunicare (înțeleasă sub aspectul ei

limitativ, de ”strictă” transmitere de informație). Este metoda care se bucură de „succes” comercial, exprimat în termeni de marketing și vânzări, este metoda care se ”traduce”, în mod practic, în manuale de învățare a limbilor străine în 10-30 de zile, cu sau fără profesor, ghiduri de conversații, metode *e-learning* rapide, jocuri interactive pe internet - pentru a cita doar câteva dintre cele mai frecvente. Dar este și metoda care, de la bun început, poate fi sursă de greșeli, de neînțelegeri și inexactități care rezultă, mai ales, dintr-o necesitate de a demonstra o regulă, expusă sumar, prin crearea unor contexte artificiale, ce

se regăsesc cu greu în aspectele comunicative propriuzise ale limbii vorbite. Într-o formă abreviată, putem să o considerăm ca fiind o metodă eficientă pentru un prim contact cu o limbă străină, la un

nivel de suprafață al ei, pentru a pune bazele unui nivel ”satisfăcător” de cunoștințe lingvistice, care să permită transmiterea, într-o formă elementară și simplă, a unei informații, a unui gând, a unei idei etc. Este ceea ce s-ar putea numi, printr-o inversare a termenilor, satisfacerea unei necesități de ordin practic de cunoaștere a unei limbi și care, ca un nivel de bază, poate fi acceptat *doar* ca punct de pornire în studiul acesteia. Însă, fără a se opri aici. Pentru că, indiferent de rațiunile sau aspectele pur pragmatice care pot determina o persoană să se apropie de o limbă străină și indiferent de nivelul la care dorește să ajungă în stăpânirea acesteia, cum spunea același Humboldt, realitatea lingvistică cu care persoana respectivă se va

„Traducerea ca act pedagogic
pleacă de la un scop practic,
de predare/învățare a unei
limbi străine prin intermediul
textelor”

¹¹ Von Humboldt, 1836/2008, p. 95.

confrunța pe parcursul acestui proces este de o cu totul altă natură: ”limba este, într-un fel, manifestarea exterioară a spiritului popoarelor; limba este spiritul lor, iar spiritul lor este limba lor. Oricât am vrea, nu le putem gândi niciodată îndeajuns de identice.”², iar, din acest punct de vedere, ”învățarea unei limbi străine ar trebui să însemne dobândirea unei noi perspective în viziunea asupra lumii de până în acel moment – și, până la un punct, chiar înseamnă așa ceva, de vreme ce orice limbă conține întreaga țesătură de concepte și modul de reprezentare ale unei părți a umanității.”³

Acest lucru presupune ”acceptarea” imediată și necondiționată, sub forma unui act politic, cum îl va numi mai târziu Coșeriu, a acestei noi viziuni asupra unei realități obiectuale comune, deoarece ”prin același act în virtutea căruia urzește, pornind din interiorul său, rețeaua propriei limbi, omul se implică în aceasta și orice limbă trasează în jurul poporului căruia îi aparține un cerc din care nu se poate ieși decât trecând, în aceeași secundă, în cercul altei limbi.”⁴

Or, este bine știut, de la Aristotel încoace, că limbajul nu reprezintă un dat, un lucru gata făcut, nu ne este dat sub forma unui produs finit – *ergon*, ci, dimpotrivă, limbajul, ca trăsătură specific umană, ce înseamnă expresie liberă și intențională a conținuturilor conștiinței noastre, adică *logos semantikós*, este activitate de producere, este totalitatea actelor de vorbire, este, cum o numea filozoful grec, *energeia*. Drept urmare, definiția sa este și trebuie să fie una de natură ”genetică”, în sensul că o limbă

istorică reprezintă ”efortul veșnic reluat al spiritului de a face sunetul articulat să exprime ideea”.⁵ Limbajul trebuie văzut, astfel, ca ceea ce este în realitate: o activitate creatoare, adică o ”activitate care merge dincolo de propria sa potență, depășește tehnica învățată”⁶. Acest mod de a considera limbajul ne permite să-l examinăm din trei perspective: ca fapt - activitate de creație (activitate), ca fapt - de tehnică (competență) și ca produs. Ca urmare, înțelegerea acestei tripartiții în esența sa, precum și înțelegerea actului comunicativ în dualitatea lui intrinsecă și respectând ordinea în care se dispun cele două aspecte ale sale, în actul concret de predare a unei limbi străine, se ”traduce” prin mutarea accentului de la ”predarea”, respectiv ”învățarea” unei limbi străine sub aspectul strict și cu finalitatea restrictivă a dezvoltării unei competențe comunicative, în absența unui cadru contextual mai larg, mai cuprinzător, al culturii și al mentalității poporului care produce limba respectivă, înspre posibilitatea stabilirii unei comunicări - în sensul de comuniune, de împărtășire a conținuturilor semantice respective și a realităților care le produc, prin grefarea, proiectarea și completarea noțiunilor gramaticale cu noțiuni de literatură, istorie, mitologie, noțiuni culturale în general. În plus, o atare deplasare a accentului scoate în evidență și un alt aspect, și anume, conceptul-cheie de *relativism lingvistic*, înțeles ca viziune proprie asupra unei realități comune, propusă de fiecare limbă în parte, contribuția specifică, subiectivă, pe care fiecare limbă istorică/idiom/dialect o aduce viziunii generale, înțelegerii realității comune, obiectuale.

² Idem, p. 80.

³ Idem, p.95.

⁴ Idem, p. 82.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Coșeriu, 2000, p. 236.

Acest concept l-am plasat în centrul abordării de tip contrastiv a metodologiei didactice, în care limba străină vine prezentată din punctul de vedere al diferențelor și al apropiierilor de limba maternă, considerată ca structurantă pentru organizarea mentală a celui care învață o limbă străină. Acceptarea ideii humboldtiene conform căreia ”produceerea limbajului este o necesitate internă a umanității, nu ceva pur și simplu extern și necesar întreținerii unei comunicări comunitare; ea este o necesitate ancorată în propria natură a umanității, ceva indispensabil dezvoltării spirituale a acesteia și dobândirii unei concepții despre lume.”⁷ precum și cea conform căreia ”vorbirea între două persoane nu este în niciun fel comparabilă cu simpla transmitere a unui conținut. Atât în cel care înțelege, cât și în cel care vorbește acest conținut trebuie să se dezvolte din forța interioară proprie a subiectului.”⁸ ne vor conduce, în actul predării unei limbi ca limbă străină, la conștientizarea faptului că este total insuficient și complet steril a ne opri, metodologic vorbind, la ”formulele magice” de învățare/predare la care ne refeream la începutul acestui studiu. Mai mult decât atât, nici măcar concepția – destul de răspândită, de altfel - conform căreia o limbă străină trebuie învățată prin aceeași metodă prin care un copil învață propria limbă maternă, dacă este înțeleasă greșit, în mod restrictiv și unilateral, nu este nici ea fertilă, pentru că ”felul în care copiii își însușesc limba nu se reduce la acumularea de cuvinte, la depozitarea lor în memorie și la îngânarea lor ulterioară cu ajutorul buzelor, ci este, mai degrabă, o creștere progresivă a facultății limbajului,

lui, o dată cu vârsta și prin exercițiu.”⁹ Cu alte cuvinte, nu avem de-a face și nu trebuie să ne bazăm pe un procedeu de învățare mecanică a unei limbi, ci este vorba despre o dezvoltare a facultății limbajului pe baza unei limbi istorice.

Considerată unul dintre universaliile limbajului, alături de *semanticitate* (limbajul semnifică, este semn), *creativitate* (limbajul reprezintă activitate creatoare - *energeia*), *materialitate* (limbajul se prezintă în lume ca fapt fizic) și *istoricitate* (limbajul se realizează întotdeauna în forme determinate istoric), *alteritatea* ține de problematica intersubiectivității limbajului uman. Din momentul în care se înțelege această perspectivă a alterității, ca o componentă constitutivă a subiectului uman, dispar opozițiile de tipul *eu/tu, ceilalți*, *eu versus restul lumii*, pentru că, ceilalți *se regăsesc* în mine, nu sunt percepuți ca fiind în afara mea, ci sunt înțeleși ca potențiale proiecții ale eului meu, ca posibile alter-ego-uri și fac parte, astfel, din constituirea și definirea mea ca ființă vorbitoare, aparținând unei comunități lingvistice concrete sau, cum scria Ricoeur, „drumul cel mai bun care duce la Mine trece prin Celălalt”. Dimensiunea constitutivă a alterității limbajului se recunoaște, în realitatea practică a funcționării și utilizării sale, în două aspecte: *dialogul* – ca una dintre formele de bază ale activității spirituale și *comunicarea*, în sensul originar al termenului.

Funcționarea dialogică a limbajului uman este deja un fapt recunoscut. Știm încă de la Humboldt despre forma dialogică primară a limbajului, ca o primă condiție a realizării practice a intersubiectivității sale constitutive. Dialogul își are punctul de plecare în disponibilitatea individului de a-l recu-

⁷ Von Humboldt, 1863/2008, p. 61.

⁸ Idem, p 91.

⁹ Idem, p. 92.

noaște pe celălalt. Recunoașterea celui-lalt - cum spunea F. Gonseth - rămâne fără semnificație dacă eu nu descopăr în mine o parte din mine care să poată fi și partea celui-lalt. Dialogul apare, astfel, ca o necesitate de tip absolut, ca singurul și adevăratul mijloc de realizare a comunicării specific umane. Pe parcursul intervenției noastre, termenul de dialog va fi utilizat în sensul „recunoașterii dialogismului intrinsec, a plurilingvismului și plurivocității puse în operă, implicit, de orice actualizare discursivă a sistemului virtual de semne care este limba ca instituție socio-culturală. Actualizarea pune în joc o competență pragmatică a comunicării propriie ființelor vorbitoare - competență esențial interlocutivă (interindividuală, interpersonală și intracomunitară/societala) care nu poate fi decât arbitrar redusă la o proprietate ‚privată’ a cutărui sau cutărui vorbitor (*ego*) care actualizează limba aici și acum; competență, așadar, pe care nimeni nu și-o poate apropria exclusiv și unilateral decât ca fantasmă, efect al unei transgresări de fapt iluzorii a ceea ce îi este constituțional și inalienabil”.¹⁰

Funcționarea comunicativă a limbajului uman, recunoscută și acceptată în unanimitate, a constituit, de multe ori, punctul de plecare în divergențele de opinie legate de locul și funcția pe care actul comunicativ îl îndeplinește în cadrul acestuia. În tradiția filosofică, componenta comunicativă a limbajului este asociată cu dimensiunea intersubiectivității sale constitutive. În tradiția lingvistică, însă, accentul cade mai mult pe aspectele legate de dimensiunea comunicativă a limbajului în ipostaza lui de *activitate de schimb*, redusă, de multe ori, la funcția ei (ulterioară, de altfel) de

simplă *transmitere de informație*. Aceste definiții pierd, însă din vedere, faptul că, în ceea ce privește limbajul uman, trebuie făcută diferențierea clară între două tipuri de comunicare, ambele specifice naturii umane: *comunicarea cu cineva* (care reprezintă, de fapt, și sensul original al termenului și care corespunde alterității omului, adică manifestării faptului de a fi cu altul ca o dimensiune socială, esențială a ființei umane, materializată în societate, prin ‚con - viețuire’ și în limbaj, prin con - vorbire’) și *comunicarea despre ceva* (în sensul transmiterii de informație). Problema nu trebuie înțeleasă ca o problemă de importanță mai mare sau mai mică atribuită celor două aspecte, ci trebuie înțeles, prin această diferențiere, că este vorba despre *natura și ordinea* în care se succed cele două dimensiuni comunicative: dacă prima este *constitutivă* limbajului uman, ține de caracterul intersubiectiv al acestuia, de semanticitatea sa, cea de-a doua, ține de *utilizarea* ulterioară a sa, de formele de întrebuintare a limbajului, de caracterul său instrumental, de „ceea ce putem realiza cu ajutorul său”, ține de ceea ce Aristotel numea „logos pragmatikós”.

De fapt, verbul *a comunica*, în sensul lui original, are o semnificație profundă, care se regăsește în forma latină a verbului (*communicare* înseamnă „a face comun ceva, a împărtăși, a pune împreună, a uni”), semnificații ce se regăsesc, cel puțin pentru limba română, după cum afirma C-tin Noica, în cuvântul *cuminecare*. „Cuvântul acesta ‚cuminecare’, purtător de atâtea afirmări, nu este numai al limbii noastre. Vine din latinescul *communicare* și prin latina ecleziastică a căpătat în toate limbile romanice același sens, de a se împărtăși de la, a se împărtăși întru ceva. (...) Comunicarea e de date, de semnale

10 Tonoiu, 1997, 137.

sau chiar de semnificații și înțelesuri; cuminecarea e de subînțelesuri”, spune Noica. Legat de acest aspect, M. Dinu¹¹ subliniază tocmai această dualitate a semnificației cuvântului *a comunica*, dualitate ce dă seama și de ambivalența procesuală a fenomenului comunicării, evidențiind dubla sa dimensiune, sacră și profană: „Comunicarea stă la baza organizării sociale, coagulând și controlând raporturile ‚orizontale’ dintre oameni, dar angajează totodată și aspirațiile lor ‚verticale’, într-o mișcare ascensională către planurile superioare ale realității. Nu poate trece neobservată, în această ordine de idei, paralela semnificativă cu dublul statut al *cuvântului*, care, pe lângă înțelesul comun, situat în sfera semantică a comunicării, îl are și pe acela de logos, Verb divin, apropiat prin *cuminecare*. Așezată sub semnul cruciform al acestei duble orientări, comunicarea dobândește o rezonanță mai adâncă, un timbru metafizic, pe care definițiile uzuale i-l refuză, din păcate.” Ca urmare, nu mai putem înțelege comunicarea doar ca un fenomen de transmitere, ci trebuie să-i reatribuim semnificația antropologică, cea de acțiune asupra altor oameni, creatoare de relații intersubiective, fondatoare ale societății.¹²

Prin natura sa, comunicarea a reprezentat întotdeauna un fapt social și politic major, parte integrantă a vieții și ordinii sociale. Omul societății moderne „este prins între polul cuvântului și cel al gestului, sau, mai general, între demers și discurs. Mutația ontologică ce a dus la apariția omului, concomitentă cu apariția limbii, a deplasat tot ce este omul spre cuvânt, adică spre semnifica-

re”.¹³ Vorbind despre procesul de semnificare în cadrul unei limbi, trebuie să ne oprim asupra unui proces paralel și indispensabil, în momentul în care respectiva limbă este luată în considerare ca o limbă străină – și anume, traducerea. Fără a insista aici asupra problematicii extrem de complexe a actului de traducere în sine și a traductologiei ca disciplină autonomă¹⁴, ne vom opri în acest moment asupra rolului pe care traducerea îl poate avea în predarea limbilor străine, în general, insistând asupra rolului său de mediere lingvistico-culturală în predarea limbii române, în particular. Mai exact, vom face câteva precizări legate de locul și funcția pe care traducerea o are în activitatea de predare a limbii române în universitate, în cadrul specializării *mediazione linguistico-culturale*. Această specializare, prezentă în curricula unor universități italiene, pregătește mediatori lingvistico-culturali și necesitatea ei pe piața muncii derivă dintr-o realitate socială imediată – emigrația, respectiv, prezența unei comunități străine, ce vorbește o limbă străină și ce aparține unei culturi, uneori chiar și unei mentalități, total sau parțial diferite. Trebuie precizat de la început că structura grupului de studenți ce se înscriu la această specializare este diferită, din aceleași motive pe care le-am enumerat mai sus, ceea ce înseamnă că studenții vorbitori de limba română ca limbă maternă se găsesc alături de cei care au limba italiană ca limbă maternă – situație ce obligă la o flexibilitate a activității didactice, axată mult pe latura practică, concentrată pe studiul limbii române, din perspectivă contrastivă și în contextul integrator al disciplinei traduc-

¹¹ Dinu, 1997, 15–16.

¹² Vezi articolul *Communication* din volumul I al *Dictionnaire Raisonné de la Théorie du Langage*, 1979.

¹³ Codoban, 2001, 8–9.

¹⁴ Pentru alte detalii legate de aceste aspecte, a se vedea N. Neșu, *Probleme de terminologie în actul traducerii*, 2010.

tologie. Această specializare în sine este strâns legată de conceptul de studii culturale – în care, așa după cum bine se știe, traducerea are, de asemenea, un rol important. Accentuarea înțelegerii traducerii ca studiu cultural pune, în mod evident, traducerea în raport cu conceptul general de cultură. De fapt, în ultimii ani, asistăm la trecerea de la o perspectivă preponderent lingvistică asupra traducerii la o perspectivă de tip cultural - "cultural studies", în care, de obicei, se pune accentul pe studiul textelor în limba maternă, care nu e și limba lor de origine; în paralel, din acest punct de vedere, traductologia, în perspectiva studiilor culturale, se focalizează pe limba textului 2, în timp ce, în abordările tradiționale, se ocupa de textul 1, cel de pornire. Ca urmare, în ceea ce privește traducerea în perspectivă culturală, putem spune că se concentrează pe inovațiile de tip lingvistic ce emerg în textul 2, poziție ce poate aminti, de mai vechea distincție, pe care o întâlnim la Goethe, Humboldt sau Schleiermacher, între cele două finalități ale traducerii – apropierea textului de lector sau apropierea lectorului de text.

Trebuie amintit aici că, în general, în lucrările de specialitate, actul traducerii a fost considerat ca o activitate de gradul doi, o activitate secundară, uneori chiar mecanică, fără a se ține cont de substratul creator pe care aceasta îl presupune și în afara căruia nu se poate vorbi despre traducere în adevăratul sens al cuvântului. Ceea ce se înțelegea prin traducere – în sens „tradițional” - era un proces de mediere în urma căruia, conținutul unui text ce aparținea unei anumite limbi era redat într-o altă limbă, într-un mod cât mai apropiat posibil, la nivelul structurilor semnificativului. *Este ceea ce se poate face cu traducerea într-un prim moment de activitate didactică.*

Schimbarea radicală de perspectivă vine, pe la jumătatea secolului trecut, odată cu activitatea teoretică desfășurată de Cercul formalist rus și, apoi, cu cea a Cercului lingvistic de la Praga și a celor care le-au urmat principiile. Actul traducerii devine, treptat, o interpretare, o interrelaționare a conținutului semantic cu cel al expresiei la nivelul celor două limbi, se vorbește despre procese de substituție, transfer etc. *Este ceea ce se poate face cu activitatea de traducerea într-o fază avansată a procesului didactic.*

Procesul traducerii și problemele pe care acesta le ridică au fost recunoscute ca făcând parte din sfera mai largă a proceselor de ordin semiotic din momentul în care s-a conștientizat faptul că traducerea nu înseamnă o simplă transpunere a unui semnificat dintr-o limbă în alta, ci implică trecerea dintr-o realitate socio-culturală în alta. Celebra teză a lui Sapir conform căreia limba reprezintă un „ghid al realității sociale” și, deci, că omul este condiționat de și prin limbaj schimbă, în mod radical, datele problemei. Nu există, spune el, două limbi suficient de asemănătoare ca să poate fi considerate ca reprezentând aceeași realitate socială (lucru pe care, așa cum arătam la începutul intervenției noastre, îl afirmase și Humboldt); modul în care se trăiește în diferitele societăți reprezintă moduri distincte și nicidecum același mod care poartă „etichete diferite”.

Lotman afirma că, în funcționarea lor istorică reală, limba și cultura sunt inseparabile - nu este posibilă existența unei limbi (în accepția completă a termenului) care să nu fie imersă într-un context cultural, așa cum nu este posibilă o cultură care să nu aibă în centrul său o structură proprie de tipul limbii naturale. În acest raport limbă - cultură,

limbajul funcționează ca sistem modelizator primar, în timp ce literatura și arta, în general, funcționează ca sisteme modelizatoare secundare. Ca o abstractizare, limba/limbajul poate fi conceput ca un fenomen în sine și de sine stătător – însă, spune Lotman, în funcționarea sa reală, el este incorporat într-un sistem mult mai general, într-un sistem cultural, împreună cu care formează o totalitate complexă. Din acest moment, traducerea nu mai reprezintă un simplu fenomen lingvistic, ci devine un amplu proces de mediere între două sau mai multe realități culturale. *Este momentul la care se aspiră a se ajunge la finalul parcurșului didactic.*

În ceea ce privește stricta desfășurare a procesului de predare/consolidare a achiziției de cunoștințe într-o limbă străină prin intermediul traducerii, se cuvin a fi făcute câteva precizări:

► în primul rând, traducerea nu o utilizăm decât în paralel cu expunerea detaliată a nivelelor morfologic, sintactic și lexical;

► în al doilea rând, exercițiile de traducere vin configurate în mod gradual, de la nivelul semnificatului lingvistic la cel al sensului textual, respectiv de la perspectiva înțelegerii textului la competența de a produce un text nou în limba străină; aici, spre exemplu, urmăm modelul integrator propus de prof. Giulio Lepschy¹⁵, în trei etape, în care traducerea ocupă poziție de mijloc: a/. compoziție – pornind de la un text în limba lor maternă (în cazul nostru italiana) se cere crearea unui text asemănător în limba română; b/. traducere/translation – se traduce din limba română în limba maternă și c/. eseu – compoziție de text în limba română.

► în al treilea rând, trebuie făcută distincția între traducere ca *instrument pedagogic* și *traducerea propriu-zisă*, distincție ce se operează după parametrii funcției, obiectului și cui i se adresează procesul traducerii; după aceste trei criterii, traducerea ca instrument pedagogic se diferențiază de cea propriu-zisă prin faptul că este instrumentală, adică textul tradus servește ca instrument pentru îmbunătățirea competenței lingvistice, ca obiect, ea furnizează profesorului informații asupra acestei competențe lingvistice a studentului și se adresează profesorului evaluator;

► o altă distincție necesară operează la nivelul organizării cursurilor – diferența se creează, astfel, între "școala de traducere", unde intră traducerea pedagogică și "traducerea profesională"; în primul caz, cel ce ne interesează în mod particular, prin traducere se încearcă sistematizarea și consolidarea cunoștințelor dobândite la cursurile practice de limba română – morfologie, sintaxă, lexicologie, dobândirea de cunoștințe noi la nivelul idiomatic, al uzului limbii și un prim contact cultural, oricum, cu focalizare pe nivelul formei lingvistice; traducerea profesională, ce intră în programa analitică a cursului de limba română la nivel de master în știința traducerii, focalizarea este pe conținutul lingvistic, cu atenție specială asupra nivelurilor și stilurilor funcționale ale limbii, registrelor de vorbire etc.

Dincolo de criticile aduse utilizării traducerii în procesul de predare a unei limbi străine, experiența noastră accentuează mult latura pozitivă, avantajele acesteia în actul didactic. Dacă luăm în considerare cele patru deprinderi fundamentale – scris, citit, ascultat și vorbit – este simplu de înțeles că, la modul concret, traducerea, ca act, le înglobează pe toate patru, mai ales dacă, înainte de

¹⁵ Lepschy, 2009, 7.

traducerea propriu-zisă, se pleacă de la citirea/ascultarea textului ce trebuie tradus. De asemenea, asimilată predării după metoda contrastivă care, dincolo și ea de toate criticile ce i-au fost aduse, oferă extrem de multe avantaje și un suport real atât în actul de predare cât și în cel de învățare, traducerea ca exercițiu ajută, prin activarea limbii materne ca structură matrice, la stabilirea asemănărilor și deosebirilor dintre cele două limbi, lucru ce poate fi util în a explica, dar și în a "preveni" greșelile dintre cele mai comune. Dincolo de aspectul strict gramatical, traducerea și utilizare ei este de un folos real și în procesul de "critical reading", având în vedere că, înainte de a fi tradus, textul trebuie să fie înțeles, în toate detaliile sale, atât de structură gramaticală, cât și în cele mai profunde, de niveluri stilistice sau de tipologie textuală. De asemenea, se observă și un aport real în dezvoltarea capacităților comunicative, prin repetarea, imitarea și fixarea unor structuri de "limbă vorbită" pe care textul ce trebuie tradus le oferă. Nu în ultimul rând, traducerea poate constitui un act de mediere culturală și prin alegerea scriitorului, dacă se vorbește despre textul literar, dar și prin alegerea operei literare și revelarea conținutului acesteia.

În concluzie, putem spune că traducerea ca act pedagogic pleacă de la un scop practic, de predare/învățare a unei limbi străine prin intermediul textelor, adică reprezintă o tehnică de predare/învățare ce constă în a pune în contact două competențe lingvistice, două limbi; altfel spus, poate fi considerată o practică de transfer lingvistic, cu finalitatea practică de transmite sau achiziționa o competență lingvistică expresivă într-o altă limbă, diferită de limba maternă. Ca urmare, ea nu reprezintă un scop în sine – spre deosebire de traducerea profesio-

nală – ci reprezintă un mijloc pentru a ajunge la un obiectiv de tip didactic. În cazul acestui tip de exercițiu, conținutul este pus în umbră, sensul vehiculat prin text de asemenea, în timp ce focalizarea cade pe forma gramaticală și pe conținutul lexical și idiomatic. Cu alte cuvinte, contează actul traducerii în sine și funcțiile sale de achiziționare și de punere în practică a cunoștințelor dobândite.

În același timp, vorbim și despre procesul de formare a competențelor traductive, proces în care finalitatea este de a acumula cunoștințele specifice pentru a ajunge la un "savoir-faire de traducător", la dobândirea competențelor lingvistice în măsură să asigure o bună stăpânire a registrelor stilistice, a registrelor tipologice, precum și capacitatea de a găsi soluțiile lexicale cele mai potrivite în limba maternă, cea în care se traduce. De asemenea, la acest nivel, putem vorbi și despre dezvoltarea competențelor de tip argumentativ, precum și a celor de tip redacțional. Este nivelul la care se produce, în fapt, un transfer intercultural, un act lingvistic complex, care angrenează toate palierele lingvistice stocate la nivelul sensului textual, unicul palier care, în realitate, se traduce.

Bibliografie

- Codoban, Aurel, 2001, *Semn și interpretare*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca
 Coșeriu, Eugen, 2000, *Lecții de lingvistică generală*, Chișinău: Arc
 Dinu, Mihai, 1997, *Comunicarea*, Ed. Științifică, București
 Humboldt, Wilhelm von, 2008, *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*, București: Ed. Humanitas

- Humboldt, Wilhelm von, 1971, *Linguistic Variability and Intellectual Development*, University of Miami Press, Coral Gables, Florida
- Lepschy, Giulio, 2009, *Tradurre e traducibilità*, Ed. Aragno, Torino
- Neșu, Nicoleta, 2010, „Probleme de terminologie în actul traducerii”, în *Terminologie, cultură și actualitate*, Universitatea „Dunărea de Jos”, Galați, pp. 258-266
- Neșu, Nicoleta, 2012, ”Premise de filosofia limbajului în didactica limbilor străine – studiu de caz”, în: vol. *Limba română: variație sincronică, variație diacronică*, Universitatea din București, Institutul de Lingvistică al Academiei Române, București
- Neșu, Nicoleta, 2012, ”Aspecte ale traducerii ca mediere lingvistico-culturală în predarea limbii române ca limbă străină”, în: vol. *Noi perspective în abordarea limbii române ca limbă străină/ca limbă non maternă*, E. Platon, A. Ariesan ed., Casa Cărții de Știință, Cluj Napoca, pp. 63-69
- Neșu, Nicoleta, 2012, ”Rolul filosofiei limbajului în predarea limbii materne ca limbă străină”, în: vol. *Perspective și practici inovante în predarea limbii, literaturii și civilizației românești în universitățile din străinătate*, Paris
- Neșu, Nicoleta, 2015, ”Principii de filosofia limbajului în abordarea contrastivă a actului didactic de predare a limbilor străine”, în volumul *Înspre și dinspre Cluj. Contribuții lingvistice. Omagiu prof. G.G.Neamtu la 70 de ani*
- Tonoiu, Vasile, 1997, *Dialog filosofic și filosofie a dialogului*, Ed. Științifică, București

Lexical loans from Spanish into the Romanian language spoken within the Romanian communities in Spain¹

Ioana JIEANU

Introductory aspects

The migratory phenomenon is one of the most discussed social phenomena within the current context of globalization. It has been proven that there are between 125 and 130 million immigrants around the world, i.e. 2% of the population worldwide, taking into account only the first generation immigrants, not their descendants, born in the destination countries (Aguinaga Roustan: 1998, 34).

Regarding the Romanian emigration, a study conducted by the National Institute of Statistics (NIS) states that the population of Romania has dropped by 3.1 million inhabitants, 77% of them (2.3 million, 100.000 annually) choosing to migrate to other European countries as well as others. Of these, 769.608 Romanians live in Spain (in accordance with the Spanish Statistical Institute - INE). Therefore, the problem of Romanian emigration is current and in continuous development. As shown in the

following table, the number of Romanian people living in Spain is changing, many choosing to go to other countries (England, Norway, Germany etc.), because of the economic crisis in this country.

“The Romanian people from Spain linguistically and socially individualise themselves from other Romanian people.”

¹¹ Acknowledgment: This work was supported by the strategic grant POSDRU/159/1.5/S/133255, Project ID 133255 (2014), co-financed by the European Social Fund within the Sectorial Operational Program Human Resources Development 2007-2013.

Evolution of the number of Romanian immigrants in Spain	
2004	207,960
2005	317,366
2006	407,156
2007	527,019
2008	728,967
2009	796,576
2010	829,714
2011	864,278
2012	798,970
2013	769,608

Objectives

In the context of Romanian migration in Spain, the present paper discusses certain aspects regarding the linguistic contact between Romanian and Spanish. We have decided to focus on the loan phenomenon which emerges within the communication in the Romanian language of Romanian immigrants in Spain and analyze it in compliance with two perspectives: the referent criterion and the criterion of use.

The idea of the present study started from the contact with Romanian immigrants in Spain, which gave us an opportunity to reveal many language facts and prompted us to accomplish an analysis of the linguistic consequences of the Romanian migration in the geographical area under discussion.

Methods. Corpus

The lexical analysis of the loans from Spanish into the Romanian language spoken by the Romanian people living in Spain is carried out on the basis of a corpus composed of several parts. In the first place, most data are obtained as a result of a field inquiry carried out in the year 2014 in several regions / cities in Spain (Catalunia - Girona, Castellón - Castellón de la Plana, Andalusia - Almuñecar, Heradura, Malaga, Granada), during which 28 interviews have been taken, the duration of the recordings being 14 hours.

The loans identified in these interviews were supplemented with those gathered over the course of three years 2013-2015 by accessing multiple web pages, especially conversations on Facebook groups: *Rumañol* (<https://www.facebook.com/groups/106802239343519/>), *Romanian Community in Spain* (<https://www.facebook.com/pages/Romani-in-strainatate/428828277205858?fref=ts.>), as well as the following pages: *Romanians abroad* (<https://www.facebook.com/aroava?fref=ts.>), *The Romanian Association of Valncia* (<https://www.facebook.com/romaniadin.barcelona?fref=ts.>), *Romania from Barcelona* (<https://www.facebook.com/romanul?fref=ts.>), *The Romanian from Spain*

(<https://www.facebook.com/groups/romania-spania/?fref=ts>), *Romanians in Spain* (<https://www.facebook.com/rumanos.enlarioja?fref=ts>), *Rumanos en la Rioja* (<https://www.facebook.com/SpainiaRomaneasca?fref=ts>), *Romanian Spain* (<https://www.facebook.com/SpainiaRomaneasca?fref=ts>), *Romanian Radio - Spain* (<https://www.facebook.com/radoromanul?fref=ts>), *Romanians from Andalusia Spain* (<http://forum.spaniaromaneasca.com/index.php>).

Last but not least, we have introduced within our analysis the loans identified by several researchers of this phenomenon (rumanol) presented in their doctor's degree papers: Jieanu (2012), Uță Burcea (2014), Munos Carrobes (2013), Buzilă (2014).

Theoretical aspects

The analysis of the loans from Spanish encountered within the language of Romanian people living in Spain has as a starting point the following theoretical aspects:

- The loan is "an external means of enriching the vocabulary of a language", "a result of the contact between idioms, representing a form of manifestation of linguistic interference"² (DȘL 2005: 279);
- The loans affect all compartments of the language, having however a higher impact on the lexicon. The lexicon facilitates "sound loans, inflected marks, syntactic patterns" (DȘL 2005: 279).

² The translations from the Romanian texts are ours.

- Words or phrases in a specific language which have been integrated within the grammatical system of another language, in other words, which have been adapted phonetically, morphologically and syntactically speaking are called *loans* (Poplack 1980, Gumperz 1982, Cortés Moreno 2011).

In DȘL (2005: 279) loans are classified according to the way in which the process is accomplished, distinguished between: *direct* and *indirect*, *popular* or *academic loans*, *oral* or *written loans*. By adhering to this typology of loans, we may notice that loans from the Spanish language have entered the Romanian language directly, orally and may be regarded as popular loans.

The main causes which led to the loan of certain words which have an equivalent in the Romanian language are: the desire to fit within the host society, lack of direct contact with other Romanian people and also the fact that, due to the favoured use of Spanish in daily communication, Romanian people end up thinking in the Spanish language. We may also add other factors: loans are being used in order to underline a message or a word from the speech, because they are simply more convenient (the word is more natural and accessible to the speaker) (Bylund, Donoso 2009: 11) or because the sonority of the loan is liked by the speaker.

The typology of the loans in our paper follows the lexical typology model, ordered according to the following criteria:

- the referent criterion (onomasiological classification);
- the criterion of use (*required loans* or *luxury loans*);

Onomasiological fields

Loans, being regarded as lexical elements, have been systematized according to the classification of vocabulary into onomasiological classes. The analysis of loans allowed the identification of the following onomasiological classes:

- **Material life - diet:** dishes: *paella* [potato omelet], *turrón* [traditional Spanish Christmas desert], *mariscar* [crustaceans], *piña* [pineapple], *jamón* [a type of ham], *chorizo* [a type of sausages], *gambas* [shrimp], *postre* [desert], *bocadillo* [sandwich], *cafeinã* [caffeine], *verduri* [vegetables], *langustine* [shrimp], *marisco* [seafood], *emperador* [swordfish], *arroz* [rice], *cacahuete* [American peanuts]; drinks: *gazpacho* [cold tomato soup], *calimocho* [wine mixed with Coca-Cola], *cerveza* [beer], *granizado* [soda], *cubata* [a drink obtained by mixing whisky, rum or vodka with Coca-Cola or lemon Fanta]; crockery: *caña* [glass for beer]; **clothing, footwear, accessories:** *bolsita* [small bag], *falda* [skirt], *vestido* [dress]; **industry:** *filiales* [subsidiaries]; **commerce, finances:** *livretã* [card issued by a bank, invoice book, driving license], *tarjetã* [card, identity card], *cuenta* [account]; **transport:** *rodonda / rotonda* [roundabout], *paradã* [bus stop], *autopistã* [highway]; **institutions:** *peluquerie* [hairdresser's], *Guardia Civil* [Civil Guard], *cafeterie* [coffee shop]; **dwelling:** *caja* [box], *despacho* [office], *finiquito* [residence, accommodation], *comedor* [kitchen], *jabón* [soap], *guarderie* [nursery school]; **post office, phone, internet:** *locutoriu* [a place especially prepared to facilitate communication of immigrants with their families from their countries of origin], *salida* [exit], *perfil* [profile], *contraseña* [password], *cuenta* [account], *foro* [forum], *ordenador* [computer];
- **Social life: aspects of social life:** *fiesta* [party, holiday], *ganas* [party], *géneros* [money], *movimiento* [movement], *vuelta* [turn], *viaje* [travel]; **kinship:** *chico* [boy], *chica* [girl], *tío* [uncle]; **social relationships:** *extranjer* [foreigner], *novio* [boyfriend, fiancée], *viudo* [widower]; **occupations and issued related to occupations:** *peón* [labourer], *encargado* [boss, foreman], *albañil* [bricklayer], *trabajo* [work, job], *obrero* [labourer, worker], *limpiadora* [cleaning lady]; **religion:** *mago* [magus]; **public holidays:** *Navidad* [Christmas], *Cortes de los Reyes* [The kings' courts]; **education:** *colé* [college], *corriente* [responsible], *lápiz* [pencil, stick], *desarrollo* [development], *guardia* [guard], *profesor de guardia* [on duty teacher], *diario* [diary], *falta* [mistake], *lengua* [language, Spanish language], *letras* [letters], *pantallas* [slides], *aula virtual* [classroom, virtual course], *valencianã*, *castellano* [Castilian], *Educación Infantil* [Preschool education], *Habilidades Artísticas* [Artistic skills], *Historia de Europa* [History of Europe], *Oposiciones* [Tenure], *Derecho Constitucional* [Consti-

- tutional Right], *cuarto de ESO* (4th grade of the compulsory Secondary Education), *sexto* [the sixth], marks: *ocho y media* [eight fifty, regarding marks]; **territorial organization:** *España* [Spain], *Portugal* [Portugal]; **services:** *Mediación cultural* [Cultural mediation], *Seguros social* [Social security]; **administrative organization:** *empadronament* [census], *ayuntamiento* [town hall], *Generalidad Valenciana*, *alcalde* [mayor]; **legal organization:** *hustitie* [justice]; **determinations from a social point of view:** *privad* [private, particular], *divertido* [funny], *laboral* [working];
- **Medicine:** *baja* [sick leave], *inutilidad* [disability];
 - **Feelings and moods:** *malentendido* [misunderstood], *autostimă* [self-esteem], *queja* [complaint], *beso* [kiss];
 - **Traits: physical traits:** *guapo* [handsome], *raro* [weird], *pijo* [great], *agradable* [nice, pleasant], *dezagradable* [unpleasant], *embarasadă* [pregnant]; **mental traits:** *fatigat* [tired], *nervioso* [nervous], *estirado* [impertinent, superior], *amene* [cheerful], *corriente* [current, actual]; **definite features:** *caldo* [hot], *colgat* [sour], *descafeinat* [without caffeine], *embarazada* [pregnant];
 - **Human action: concrete actions:** *a crusa* [to cross], *a percuteda* [to go on strike], *a cobra* [to earn money], *a acerca* [to get near], *a demanda* [to request], *a arregla* [to solve], *a amplia* [to develop], *a guarda* [to keep], *a resta* [to eliminate], *a influi* [to

influence], *a suaviza* [to ease], *a asigna* [to assign], *a (se) pelea* [to quarrel], *a pincha* [to select], *a acopla* [to engage], *a (se) apunta* [to enter], *a convalida* [to validate], *a ghia* [to guide], *a infoca* [to concentrate], *a (se) pelea* [to quarrel], *a cena* [to dine], *a viaja* [to travel], *a sclaviza* [to serve]; **moods:** *a (se) apana* [to please], *a disfruta* [to enjoy].

- **Grammatical tools: personal pronouns:** *yo* [I], demonstrative pronouns: *algo* [something], negative pronouns: *nada* [nothing]; **adverbs:** *vale* [Ok, well], *bien* [Ok], *claro* [certainly, surely], *ya* [already], *bueno* [well], *generalmente* [in general], *también* [also, and], *primero* [firstly], *demasiado* [too much], *tampoco* [not even, not so much].

Required loans and luxury loans

In this work, dedicated to direct linguistic contact (between immigrants and native population of the host country), we shall keep the terminology established in the Romanian linguistics and we shall distinguish between *luxury loans and required loans*.

Required loans are "those words, phrases or phrase units which do not have an equivalent in the Romanian language or which show some advantages in relation to the local term" (Stoichițoiu-Ichim 2008: 85).

The category of required loans shall include:

- **the words from Spanish which do not have a Romanian equivalent - dishes:** *turrón* [Spanish specialty which is served on

Christmas], *chorizo* [a type of sausages] *paella* [traditional Spanish dish], *tortilla* [potato omelet], *jamón* (pronounced hamon) [a type of smoked ham]; **drinks:** *calimocho* [alcoholic drink, a mixture of Coca-Cola and wine], *gazpacho* [traditional Spanish refreshment]; **new realities:** *locutoriu* [a specially arranged location for the communication of immigrants with their families from their countries of origin], *botellón* [party which consists in consumption, in group, of different alcoholic drinks mixed in a single bottle]. In this way the price for the drinks is much lower as compared to the group going out to a bar, restaurant or club. In addition, no other clothing requirements are imposed, the members of the group being of any age, ethnicity or sex];

- **words from Spanish which have the advantage of shortness**, following the principle of language economy (expressions or compound words, the lexical loan shall be favoured): *deletra* [to spell], *demasiado* [too much], *a cobra* [to earn money], *parada* [bus stop], *Primaria* [elementary education], *rodonda* / *rotondă* [roundabout];
- **polysemantic words**, through which many notions may be expressed (the principle of economy): *tarjetă* [card, driving license, identity card, business card], *livretă* [notebook, check book, address book];
- **words expressing more clearly what the emitter wants to transmit:** *puente* [bridge, which is

used with the meaning of short holiday, free days], *comedor* [kitchen, used with the meaning of canteen, where students spend two hours, the break between morning classes and afternoon classes. This is the place where students eat, play and do their homework];

- **specific Spanish realities** (notions with which the Romanian immigrants firstly made contact with in Spain): *autopistă* [highway], *castellano* [castillian], *contraseña* [password], *cuenta* [account], *gambas* [shrimp], *mariscar* [crustaceans], *oposiciones* [tenure examination], *paro* [unemployment], *piña* [pineapple], *autonom* [certified natural person];
- **specific territorial subdivisions of Spain:** Generalidad Valenciana [Valencian Generality];
- **institutions:** Guardia Civilă [Civil Guard];
- **subjects and teaching materials, courses, stages of study:** aula virtual [virtual course], bajo [inferior level], Derecho Constitucional [Constitutional Right], Educación Infantil [Preschool Education], Habilidades Artísticas [Artistic skills], plastică [crafts], puente³ [short holiday].

Luxury loans are "unnecessary loans, which are related to a subjective tendency of certain social categories to linguistically individualise themselves in

³ If it is a public holiday, religious or laic, on Wednesday or Thursday, and this day is not a working day by law, then workers and students shall receive the following free days, so that together with Saturday and Sunday, to shape a short holiday.

this manner" (Rus 2009: 268). Luxury loans have always been regarded in a negative way. Among the causes which lead to them, the following have been recorded: "linguistic veleitarism and affectation, translated as linguistic snobbishness, the insufficient knowledge of the resources of their native language, convenience or haste which do not allow reflection over the lexical equivalents, in order to choose the most suitable term" (Stoichițoiu-Ichim 2008: 94-95).

This characterization of luxury loans applies to loans from other languages into the Romanian language, spoken in Romania; however in our situation, the analysis of the Romanian language spoken by the Romanian immigrants in Spain, we cannot analyse them in a negative direction.

Indeed, the Romanian people from Spain linguistically and socially individualise themselves from other Romanian people (the ones in Romania or those who emigrated to other countries) by their manner of addressing, therefore, by default, by means of these luxury loans; however, the motivations for their use are not the ones stated above. We may not speak of linguistic snobbishness, because when they come back to Romania or, in the situation encountered by us during the linguistic inquiry, the Romanian immigrants strive to speak Romanian as correctly as possible. We also may not speak of unawareness regarding the Romanian language, because prior to their departure abroad, the Romanian people were able to communicate in their mother tongue without the help of loans. Haste and convenience, might be, indeed, some of the causes of insertion of Spanish words within the speech, motivations also observed by our subjects.

In this work, the luxury loans shall not be considered *harmful*. In the situational context of the Romanian migration in Spain, the use of the Spanish terms seems normal. However educated and cultivated, any bilingual speaker is influenced, in speech, by the language he / she uses in everyday communication.

Within the communication of the Romanian people in Spain, we have identified many luxury loans (*in praesentia*) which we have classified, according to the lexical-semantic class to which they belong:

- **nouns:** *albañil* [bricklayer], *autostima* [confidence in self, self esteem], *baja* [leave], *beso* [kiss], *bocadillo* [sandwich], *bolsita* [bag], *bosque* [forest], *cafeină* [caffeine], *cajă* [box], *cerveza* [beer], *chica* [girl], *chico* [boy], *colé* [college, school, kindergarten], *corriente* [person in charge of a study team], *despacho* [office], *desarrollo* [development], *diario* [diary], *empadronament* [census], *encargado* [chief, foreman, person in charge], *España* [Spain], *expediente* [responsible], *extranjero* [foreigner], *falta* [mistake], *filiales* [subsidiaries], *finiquito* [settlement, dwelling], *fuego* [fire], *ganas* [party], *géneros* [money], *granizado* [soda], *guarderie* [nursery], *guardia* [guard], *huerto* [orchard], *lápiz* [pencil, memory stick], *lengua* [language], *malentendido* [misunderstanding], *moviment* [movement], *Navidad* [Christmas], *obrero* [laborer], *peluquerie* [hairstylist's], *peón* [worker], *perfil* [profile], *plaza* [market], *Portugal* [Portugal], *postre* [desert],

practica [seminar, practice], *queja* [complaint], *salida* [exit], *solicitudine* [request], *tio* [uncle (the word has been undertaken in the Romanian language from Spanish colloquial speech, with the meaning of *brother, friend*)], *trabajo* [work], *verduri* [greens, plants, vegetables], *viaje* [travel], *vuelta* [turn];

- **verbs:** *a acopla* [to hook up], *a agrega* [to add], *a amplia* [to expand], *a apana* [to manage], *a apunta* [to enter], *a arregla* [to arrange, to solve], *a acerca* [to get near], *a asigna* [to assign], *a cena* [to dine, to have dinner], *a cobra* [to earn], *a convalida* [to validate], *a cruza* [to cross], *a demanda* [to sue], *a disfruta* [to enjoy, to benefit of], *a guarda* [to keep], *a influi* [to influence], *a infoca* [to concentrate], *a (se) pelea* [to quarrel, to fight], *a pincha* [to select], *a resta* [to eliminate], *a suaviza* [to ease], *a viaja* [to travel];
- **adjectives:** *agradabil* [pleasant], *amene* [interesting, entertaining], *caldo* [hot], *colgat* [sour], *desagradable* [unpleasant], *descafeinat* [without caffeine], *divertido* [funny], *embarazadã* [pregnant], *estirado* [stretched], *fatigat* [tired], *guapo* [handsome], *laboral* [labourer, related to work], *nervioso* [nervous], *pijo* [cool], *privad* [private], *viudo* [widower], *vidente* [clairvoyant];
- **adverbs:** *bien* [well], *claro* [certainly], *generalmente* [in general], *tambiên* [also], *tampoco* [not at all], *vale* [all right], *ya* [already];
- **pronouns:** *algo* [something],

nada [nothing], *yo* [I];

- **numbers:** *ocho y media* [eight fifty, eight and a half], *cuarto* [the fourth, with the meaning of belonging to the fourth grade], *cuarto* [a quarter], *sexto* [the sixth].

Conclusions

At the end of the analysis regarding the phenomenon of loans within the communication in Romanian of the Romanian immigrants in Spain, we conclude that as a result of the division of loans from the Spanish language in onomasiological classes the best shown semantic field is the educational one.

We find it relevant that there are many borrowed words from the field of food. These are part of the cultural loans, the propensity of using Spanish words for food names being explained by the fact that the Romanian people have firstly been in contact with these notions in Spain.

It is worth noting that for the agricultural field or the animal world, no words have been borrowed from the Spanish language. One explanation might be the fact that the interviewed Romanian live in the city and don't work in these fields.

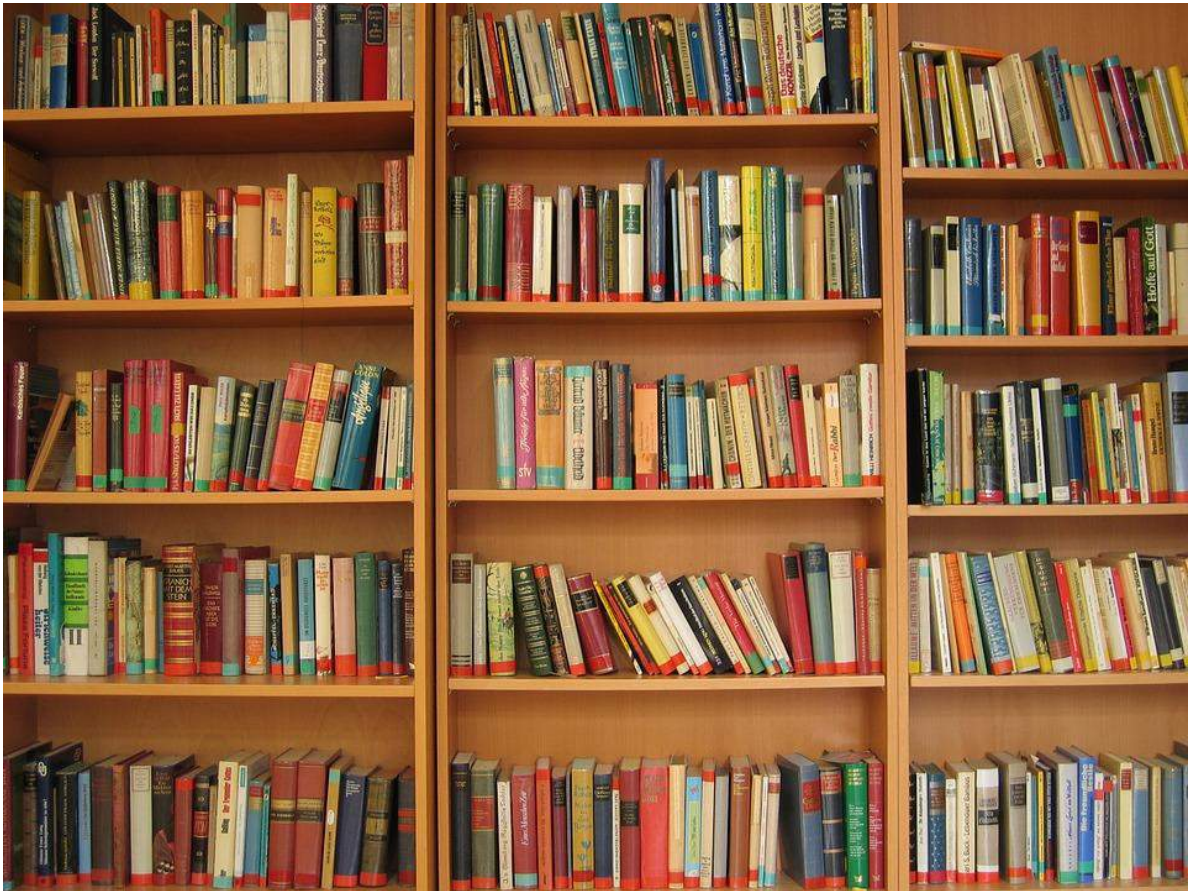
Within the communication of the Romanian people in Spain, we have identified more luxury loans (*in praesentia*) than required loans (*in absentia*). The required loans are not adapted to the morphological system of the Romanian language.

As a conclusion to the analysis of lexical loans from Spanish into the Romanian language spoken within the Romanian communities in Spain, we could sustain that the Romanian immigrants in Spain are in search of a new identity.

Bibliography

- Aguinaga Roustan, J., 1998, *Ciudadano o inmigrante. El proceso de integración en la sociedad española*, în Tezanos J.F., Tendencias en Desigualdad y Exclusión Social, Madrid, Editorial Sistema.
- Bidu-Vrănceanu, A., Călărășu, C., Ionescu-Ruxăndoiu, L., Mancaș, M., Pană Dindelegan, G., 2005, *Dicționar de științe ale limbii* (DȘL), București, Editura Nemira.
- Buzilă, Paul, 2014, *El rumano hablado en España. Interferencias lingüísticas con el español*, București.
- Bylund, E., Donoso, A., *La distinción entre préstamo y cambio de código en un discurso electrónico*, Sofia Bergman, Stockholm 2009, pe http://www.google.ro/#sclient=psy&hl=ro&source=hp&q=donos+2009+el+cambio+de+código&pbx=1&oq=donos+2009+el+cambio+de+código&aq=f&aql=&gs_sm=e&gs_upl=20,1.09.2009.
- Gumperz, J. J., 1982, *Discourse Strategies*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Jieanu, Ioana, 2012, *Interferențe lingvistice româno-spaniole*, Iași, Lumen.
- Muñoz Carrobles, Diego, 2013, *Lenguas y culturas en contacto en contexto urbano: el caso de la Comunidad Rumana de Madrid*, Madrid.
- Poplak, S., 1980, “Sometimes I’ll start a sentence in Spanish y termino en español: towards a typology of code-switching”, in *Linguistics*, Vol. 18, nr. 7/8, p. 581 – 618.
- Rus, M. L., 2009, *Un fapt lingvistic de actualitate: influența engleză asupra limbii române*, în *European Integration between Tradition and Modernity*, Târgu Mureș, p. 266 – 272, pe http://www.upm.ro/facultati_departamente/stiinte_litere/conferinte/situl_integrare_europeana/Lucrari/LauraRus.pdf, ultima accesare 8.08.2013.
- Stoichițoiu-Ichim, A., 2008, *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influențe, creativitate*, București, ALL Educational.
- Uță Burcea, Ofelia Mariana, 2013, *Fenomenul rumañol în texte publicate de românii din Spania. Aspecte interpretative ale limbajului. Lectură și analiză de text*, in *Cultură și identitate românească Tendințe actuale și reflectarea lor în diáspora*, Ofelia Ichim (coord.), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.

IV Book Reviews

Mircea Popa și studiul interferențelor culturale româno-scandinave

Paul NANU

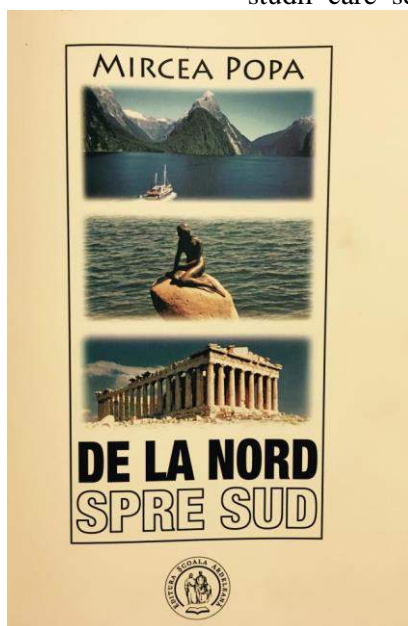
Cercetătorul și profesorul Mircea Popa este un reper de marcă în ceea ce privește studiul interferențelor culturale, și mai ales literare, între țările europene. Ultima apariție editorială a distinsului cărturar, *De la nord spre sud*¹, apărută recent la Editura Școala Ardeleană de la Cluj, reprezintă o continuare/armonizare/completare a volumului *De la est spre vest*, apărută la editura Eikon în 2010. Volumul din 2015 asupra căruia ne îndreptăm atenția constituie (aproape) literalmente o călătorie dinspre nordul înghețat al Finlandei spre spațiul canicular al Greciei.

Structural vorbind, studiile incluse în acest volum se împart în două categorii. Mai întâi este vorba de cele care prezintă fenomene culturale generale, situate și analizate la nivel de mental colectiv, în parametrii unei (uneori) dificile recepții culturale. Ar fi de menționat aici următoarele studii: „Finlanda și România – confluente istorice și culturale”, „Români și suedezi în timp și peste timp”, „Din istoricul relațiilor româno-daneze”, „Români transilvăneni luptând

pentru unitatea Italiei”. Apoi, este vorba de analize dirijate spre cazuri particulare de interferențe când sunt luate în calcul anumite personalități care, la un moment și timp anume, au observat cultura română: „Gustav Weingand și românii”, „Afinități electivă – Blaga-Goethe”, „Un scriitor turc la București și Istanbul”, „O scriitoare poloneză la Cluj” etc. Cum revista *Columna* este interesată în primul rând de contactele culturii noastre cu cele scandinave, ne vom îndrepta atenția în rândurile următoare spre acele studii care se orientează spre culturile nordice.

Deschizător de volum este „Finlanda și România – confluente istorice și culturale”, un studiu pe o temă (evidentă încă din titlu) rarissim abordată de critica românească. Amplul demers al profesorului Popa scoate la iveală detalii puțin cunoscute și investigate ale interferențelor culturale între două culturi mici și îndepărtate una de alta cum sunt Finlanda și România. Deși primele contacte, apărute

pe fondul unor mișcări logistice intermediare de Rusia, nu au darul de a pune provinciile românești într-o lumină flatantă, scrierile ofițerilor finlandezi ce ne-au străbătut teritoriul în secolul al XVIII-lea oferă o perspectivă interesantă, cel puțin, asupra noastră ca nație. Mult mai târziu, în primele decenii din secolul al XX-lea, aveau și românii să publice primele scrieri de nivel academic despre Finlanda. Mircea Popa amintește aici în special figura ambasadorului României la Helsinki în perioada inter-

¹ Mircea Popa, *De la nord spre sud*, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2015.

belică, Raoul Bossy, personalitate extrem de activă în domeniu. De altfel, tocmai perioada interbelică este momentul decisiv al unei cunoașteri reciproce la nivel cultural mai ridicat, putând menționa aici numeroasele scrieri ale lui Aurel George Stino și ale lui Horia Opreșan, precum și monografia *Finlanda. Oameni, locuri, lucruri*, semnată de I. Simionescu, prima lucrare de sinteză publicată în limba română pe această temă.

Profesorul Mircea Popa nu uită să amintească alte câteva etape ale contactelor culturale româno-finlandeze: masiva traducere în limba finlandeză a romanelor lui Panait Istrati și a poeziilor lui Blaga, activitatea lectoratelor de limba română de la Helsinki și Turku (în perioada interbelică și, respectiv, începând cu anii 70), monografiile publicate de cercetători finlandezi despre cultura română, chiar dacă întârzierea este notabilă.

Un alt studiu prezent în acest volum, dedicat aceleiași teme, este „Români și suedezi în timp și peste timp”, un studiu în care se subliniază importanța (și întâietatea) prezenței suedeze în mentalul colectiv românesc. Din începuturile acestor contacte sunt menționate exotice detalii de ordin istoric, cum ar fi trecerea prin Moldova la început de secol XVIII a regelui suedez Carol al II-lea, ruta lui Claes Rålamb prin diagonala provinciilor române la sfârșit de secol XVIII sau prezența lui Michael Enerman, preot luteran suedez, în zona Dunării și a Prutului, tot în primii ani ai secolului al XVIII-lea. Mircea Popa amintește importanța lucrării lui George Cristea, *Regi și diplomați suedezi în spațiul românesc* (2007), pentru repertorierea contactelor timpurii. În această lucrare apare și o mențiune la E. H. Weismantel care scrie o *Scurtă istorie a*

Țării Moldovei, subliniind romanitatea românilor și a limbii lor, alături de informații pe alocuri de factură geografică, antropologică și sociologică (așezare, obiceiuri, religie, ordine morală, înfățișarea oamenilor etc.). Călători de seamă prin provinciile românești au mai fost și Edvard Carleson, trimis al regelui Suediei, care ajunge în zona Dobrogei, Lars von Engeström, care ajunge să fie la curent cu tumultul răscoalei țărănești din Transilvania, Regele Oscar al II-lea și regina Elisabeta ajung la București în 1885, prințul Gustav ne vizitează țara în 1879 revenind ca rege în 1910 (sub titulatura de Gustav al V-lea), iar Gustav Adolf al VI-lea ajunge pe plaiuri mioritice în 1937.

Ar trebui subliniat că și românii sau perindat pe meleaguri suedeze și au scris despre acestea și locuitorii acestora. În primul rând, Nicolae Iorga va avea un aport important în procesul de familiarizare a intelectualității românești cu sfera culturală suedeză, fiind membru al Academiei de Litere din Suedia și publicând consistente note de călătorie în „Genova nordului”, adică Stockholm. Tot din capitolul jurnalelor de călătorie face parte și *O călătorie în Suedia*, publicată în 1924 de Stelian Popescu, în care acesta remarca, printre altele, respectul pentru punctualitate al gazdelor, capitol extrem de problematic pentru balcanici. În primii ani ai secolului al XX-lea, scriitoarea Smaranda Gheorghiu întreprinde un adevărat turneu european, din interes științific în primul rând, cu accent pe Danemarca și Suedia. Ea va scrie *O româncă la Polul Nord*, care pune în perspectivă repere culturale suedeze importante. Ea nu ajunge chiar la Polul Nord, fiind vorba de o metaforă la mijloc, ci la Cercul Polar și la Capul Nord, ultimul situându-se pe teren norvegian. Mai mult de 50 de ani mai târ-

ziu, Dorin Iancu urma să publice doua monografii dedicate Suediei, *Suedia și Drumuri suedeze*, în care trasează amănunțit dimensiunile geografice, geopolitice și culturale suedeze. Nu este uitat marele profesor Alf Lombard și contribuția sa la răspândirea studiului limbii române în spațiul scandinav.

Din perspectiva traducerilor, apar versiuni timpurii în românește pentru operele filosofului Oxenstierna și ale Selmei Lagerlöf, iar mai târziu li se alătură mulți alți autori. Studiul profesorului Mircea Popa devine o adevărată sursă de inventariere a traducerilor înspre și dinspre limba suedeză.

Al treilea studiu cu orientare scandinavă este „Din istoricul relațiilor româno-daneze”. Cum bine se poate intui, deși oarecum paradoxal, românii au ajuns să fie familiarizați cu ideea de „Dania” la început de secol XIX, prin prima traducere (semnată de Ioan Barac) în limba română a piesei *Hamlet*, cu toate că la sfârșit de secol XVIII apăruseră câteva informații despre această țară în „*Courrier de Moldavie*”, apărut la Iași. Cunoscutul scriitor danez Andersen călătorește prin Dobrogea, la fel și violonistul Kellerman care dă concerte la București. Relațiile cu Danemarca par să fie cel puțin la fel de abundente ca cele cu Suedia, practic în toate domeniile: schimburi culturale, literatură de călătorie, traduceri, relații diplomatice.

În concluzie, subliniem încă o dată importanța demersului profesorului Mircea Popa de a marca relevanța, amploarea și detaliile relațiilor între cultura română și cea scandinavă, fiind pe deplin convinși că, prin astfel de inițitive, o continuare a acestor relații este nu numai anticipată, dar și încurajată. Pe această cale, Departamentul de Limba și Cultura Română de la Universitatea din Turku (Finlanda) dorește să mulțumeas-

că autorului pentru notarea cu exactitate a informațiilor legate de schimburile româno-finlandeze de-a lungul timpului și pentru recunoașterea rolului de catalizator cultural jucat de departamentul mai sus menționat.

Virginia Popović – opinii și reflecții. Lirica românească din Voivodina.

Sorin D. VINTILĂ

Spuneam, odată cu apariția cărții Virginiei Popović¹, că acest volum vine, pe de o parte, să umple un gol în critica de specialitate din Serbia de astăzi prin sondarea filonului liric de sorginte românească, dar și că, pe de altă parte, el reprezintă o frumoasă imagine a unui spirit al locului apreciat și invidiat în aceeași măsură: pluriculturalismul bănățean și, prin extensie, voivodinean.

Opinii și reflecții. Lirica românească din Voivodina nu este doar un exercițiu de lectură și interpretare critică a scrierilor unor poeți, ci se dovedește a fi o încercare de istorie culturală, de sociologie literară, pe alocuri, de critică și analiză a textului literar, chiar de istorie a ideilor dintr-un spațiu bine delimitat. Pe lângă o carte complexă, autoarea pune la lucru și o viziune estetică necesară radiografierii pertinente a fenomenului liric românesc din importanta provincie care este Voivodina.

Virginia Popović pornește de la „rolul intelectualului în societate”, străduindu-se apoi să reconstituie calea urmată de poezia românească din Banatul sârbesc și din Voivodina în dezvoltarea ei. Structura cărții este una solidă, în ciuda supleții – binevenită, de altfel! – a „corpului” ei, ceea ce dovedește rigoare științifică.

Parcurgând necesara *Introducere* argumentativă, în care sunt formulate ipotezele și sunt trasate direcțiile cercetării expuse în volum, cititorul se va familiariza, mai întâi, cu aspecte ale împletirii dintre cultură și politică, cu rolurile jucate de valurile succesive ale intelectualilor din regiune sau cu influența diferitelor instituții ori a situației economice și sociale asupra dezvoltării vieții culturale, în ansamblu; va afla că, înainte de a se putea vorbi de curente literare bine articulate în spațiul investigat, mai importante au fost *generațiile* de scriitori; dar și că, mai apoi, valoarea estetică va urma unei etape necesare de activism cultural și că ea va impune, în final, ierarhizarea valorică a creațiilor literare.

Volumul e structurat, aparent, pe două mari secțiuni mari. Prima, intitulată „Cinci moderniști”, constituie un capitol în care este analizat modernismul liric al lui Slavco Almăjan, onirismul Eugeniei Bălțeanu, poezia de extracție urbană a Mărioarei Baba, „peisagismul” lui Olimpiu Baloș și suprarealismul din opera lui Petru Cârdu.

Cea de-a doua, „Optzeciștii și nouăzeciștii” e consacrată, așa cum limpede rezultă din titlu, postmodernismului din lirica voivodineană și bănățeană.

¹ Sorin D. Vintilă, *Prefață* la volumul Virginia Popović, *Opinii și reflecții. Lirica românească din Voivodina*. Editura Libertatea, Panciova, 2013, p. 5.

Citim aici despre lumea poetică atât de specială a lui Ioan Flora și despre forța imaginarului la Vasa Barbu, despre „de-reglarea logicii discursive” în poezia Pavel Gătăianțu, poet și jurnalist cultural plecat acum câteva luni dintre noi, despre naturalismul din poezia lui Ioan Baba și imaginarul poetic sumbru al lui Nicu Ciobanu, ca și despre jonglarea cu imaginile în poezia lui Valentin Mic.

Foloseam, mai sus, cuvântul „aparent”, când mă refeream la structura volumului: în fapt, ultimele trei teme abordate, cuprinse în capitolul „Optzeciștii și nouăzeciștii”, indică existența unei a treia secțiuni a cărții, în care putem citi despre „sentimentalismul și senzualitatea” câtorva dintre „vocile feminine” din lirica voivodineană (Florica Ștefan, Felicia Marina Munteanu, Ileana Ursu, Ana Niculina Ursulescu ș.a.), despre ceea ce autoarea numește „tentația gastronomică în rostirea lirică voivodineană” – un foarte frumos, liric în sine, excurs în istoria culturală și psihologia lingvistică a frământărilor limbii române din Banatul sârbesc – și, în final, despre locul și importanța poeziei contemporane și a literaturii în grai bănățean în viața românilor din Voivodina.

Cartea Virginiei Popović este de o importanță mai mare decât am fi dispuși, la o primă și superficială vedere, să îi acordăm. Apariția ei marchează unui moment semnificativ din cultura literară contemporană românească din Voivodina și este de datoria noastră să-l subliniem cum se cuvine și să-l salutăm din toată inima. Iubitorii culturii române au acces, prin intermediul acestui volum, la un univers literar mai puțin cunoscut și frecventat, dar nu mai puțin intens, bogat și valoros.

The political dynamics of Romanian immigration in Italy and Spain

Saila HEINIKOSKI

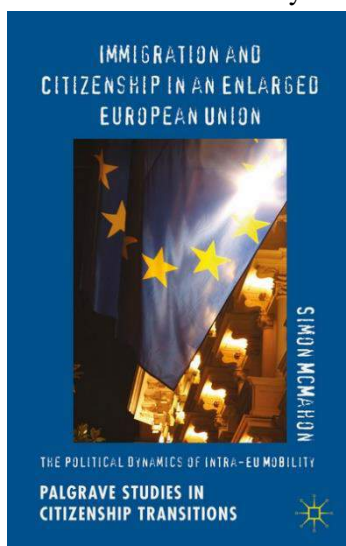
Romanians are currently the most mobile EU citizens, a development facilitated by the Romanian accession in the European Union in 2007. However, the discussion on Romanian migration has been controversial, particularly not in the two most popular targets of Romanian migrants, Italy and Spain. According to Eurostat statistics from the year 2014, there is already more than one million Romanian citizens in Italy and not much less in Spain. Still, it appears that while in Spain they have been welcomed relatively easily, the situation has been more polarised in Italy, where especially right-wing parties have framed Romanian migrants in security terms, particularly after the tragic events of 2007 when a Romanian Roma killed an Italian woman.

Simon McMahon has written a prominent book on the political responses to Romanian immigration in Spain and Italy. He has studied the period from 1989 to 2010 in this recent book, which is based on his doctoral dissertation at the University of King's College (2013), published by Palgrave Macmillan. His main objective is to study the differences in the approaches in Italy

and Spain towards Romanian migrants, a task in which he succeeds very well. The book provides a detailed account on the situations in Spain and Italy, grounded on wide-ranging material, including parliamentary debates in both countries, media articles, party manifestos, interviews, and much more. Through this material, he aims to trace the complete frames used in the argumentation on Romanian migration in both countries.

To clarify, McMahon does not aim to outline the perspectives of the migrants but to analyse how these migrants have been approached and how they have been politically active in the countries. Italy and Spain are relatively similar Mediterranean countries that can be classified as new immigration countries. This is what makes the comparison particularly interesting: it analyses the reasons for the differences in the political responses. It is an ambitious task, and McMahon dedicates five chapters for the empirical study of this phenomenon. This indicates that the book is mainly empirical in character, and much dedicated for outlining the developments in both countries.

In the second chapter of the book, he does provide a methodological debate on his 'de-ethnicised' research model, where the public debate is analysed in terms of explaining what the presence of Romanian immigrants mean in these particular countries, but the discussion on e.g. framing theory or securitization remains superficial. On the one hand, the focus on empirical results makes the study accessible to all readers and places most emphasis on the actual situation of

the immigrants. On the other hand, this makes the link to general discussion on immigration and citizenship thinner, and results in the study being primarily an account of one particular phenomenon.

However, one cannot but admire McMahon's commitment to studying all political aspects of Romanian immigrants. These include the development of immigration legislation, political debates, the existence and success of Romanian associations and political parties, and situations in the capitals of Spain and Italy and the particular contexts of Roma people, which have incorrectly been associated to all Romanian immigrants especially in the Italian context. Although the book is carefully limited to the case study of Romanian immigrants, it demonstrates the enormous impact these immigrant groups in particular have had in the immigration policies and legislation in these countries. Among these, the most infamous example is the 2007 *Pacchetto Sicurezza* introduced by the Berlusconi Government in Italy, which allowed, inter alia, collecting fingerprints from Roma children and repatriating EU citizens. Many of the measures of the package were directly targeted at Roma immigrants, measures which the Italian politicians were forced to alter in a less ethno-specific form.

A major contribution brought by McMahon's study is in specifying the variation in the political participation of Romanian immigrants in these countries. While in Italy there has been very little political activity and the few Romanians to stand as a candidate in the local elections have gained a small number of votes. Instead, in Spain the politicians have been more effective in capitalising the possibility brought by the immigrants and have been able to

gain more votes from the Romanian community. Although McMahon has observed while interviewing Romanian migrants that they generally have little trust in political decision-making, the other countries may learn from the Spanish examples in enforcing the political activity of Romanian immigrants. However, the task of the Spanish parties in advancing the position of Romanian citizens has been facilitated by the fact that in Spain, Romanian immigration has not resulted in political cleavages.

Therefore, McMahon concludes that it is not the immigrants themselves but the political dynamics that affect how Romanian migrants are framed. The differences in the discourses cannot be accounted by the diverse characteristics of Romanian migrants in these two countries but by the variations in the political systems. Whereas in Italy Roma migration has become a salient issue in electoral campaigning, at least in the politics of Berlusconi's *Forza Italia* and the anti-immigrant Northern League (*Lega Nord*) parties, in Spain the issue has not aroused such political interest. However, McMahon points out that also in Italy this appears to constitute a temporary phase, since in the 1980s Romanian migrants were depicted as victims, and after the loss of the Berlusconi government in 2008, Romanian migration has practically disappeared from the political scene. This has been due to the larger scales of immigration from North Africa, which has attracted the political focus. Moreover, the current Democratic Party (*Partito Democratico*) in the Italian lead has had more open approach to migration. This is also true with regard to both major Spanish parties, the conservative Popular Party (*Partido Popular*) and the socialist Worker's Party (*Partido Socialista Obrero Español*).

Romanian nykyelokuvan juurilla

Riikka NIEMELÄ

Romanialainen elokuva oli kansainvälisessä keskustelussa lähes tuntematonta, kun uuden ohjaajasukupolven 2000-luvun puolivälin tuntumassa saama runsas huomio katkaisi useamman vuosikymmenen hiljaisuuden. Nuorten elokuvantekijöiden, kuten Cristi Puiun, Corneliu Porumboiun, Radu Munteanin ja Cristian Mungiuin elokuvia palkittiin keskeisillä kansainvälisillä elokuvafestivaaleilla, ranskattiin elokuvakriitikoiden Top 10 -listoille ja Romanian uuden aallon elokuva (*Noul val românesc*) nousi otsikoihin esimerkiksi *New York Timesissa*, *Washington Postissa* ja *the Guardianissa*.

Tämä romanialaisen elokuvan lähihistoriaa leimaava erikoinen kontrasti on Brysselin Université Libren elokuvatutkimuksen professori Dominique Nastan tutkimuksen lähtökohtana.² Kommunistihallinnon propagandakoneiston rattaaksi erityisesti Nicolae Ceaușescun aikana valjastetun elokuvan taiteellisen laadun on katsottu jääneen sensuurin käsissä riittämättömäksi ja siksi vaille kansainvälistä tunnustusta. Nastan mukaan romanialainen kulttuuripolitiikka ei

myöskään liiemmästi ole tukenut kulttuurivientiä tai oman kulttuuriperinnön tallentamista. Tutkimustieto kommunistiselta ajalta on ylipäättään vähälukuista.

Contemporary Romanian Cinema etsii romanialaista elokuvaa vastaavanlaisena kansallisesti erityisenä elokuvakouluna jollaisia aikanaan muodostui esimerkiksi Unkariin, Puolaan, Tšekkoslovakiaan tai Neuvostoliittoon. Kirja argumentoi kartoittamalla sitä maaperää, josta tämän päivän laajalti kiitetty elokuvatuotanto nousee, ja osoittaa radikaaleja ja taiteellisesti kunnianhimoisia ohjaajia ja tuotantoja myös varhaisimmilta vuosikymmeniltä. Kuten kirjan alaotsikko ehdottaa, äkillinen menestys ei ole syntynyt tyhjästä. Nasta ei rajaa romanialaisen elokuvan tuhkimotarinaa 2000-luvun uuteen aaltoon, vaan etsii nykyelokuvan vaikutteita, kirjoittajan omin sanoin, myös ”kommunistisen ajan tuhkaista”.

Nastan kirja on yleistajuinen, kronologisesti etenevä katsaus romanialaisen elokuvan historiaan aina vuoteen 1911 asti. Se on myös ensimmäinen romanialaisesta taide-elokuvasta englanninkielellä julkaistu tutkimus, jonka merkitys kytkeytyy siksi ennen muuta aiheen tunnetuksi tekemiseen ei-romanialaiselle lukijalle. Tutkimus selventää kontekstuaalisovalla otteella elokuvahistorian ilmiöiden suhteita Romanian kulloiseenkin historialliseen ja sosiopoliittiseen tilanteeseen. Taloudelliset ja poliittiset puitteet eivät vielä 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla mahdollistaneet Nastan mukaan oman elokuvanidentiteetin rakentumista,

² Dominique Nasta: *Contemporary Romanian Cinema: The History of an Unexpected Miracle*. Wallflower Press, London & New York, 2013.

joka Gheorge Gheorgiu-Dej'n toisen maailmansodan jälkeisessä kansademokratiassa tyrehtyi lähes kokonaan virallisesti vaalittuun sosialistiseen realismiin. Suojasään aika merkitsi sallivampaa kulttuuripolitiikkaa myös Romaniassa Unkarin kansannousun ja Tšekkoslovakian miehityksen välisenä lyhyenä ajanjaksona (1956–1968), mikä kuitenkin taantui jälleen hyvin nopeasti Ceaușescun 1970-luvun alussa uusstalinistiseksi kääntyneeseen, äärimmillään valvottuun ja monesti sisällöiltään vääristelyyn kulttuurituotantoon.

Otsikon ”romanialaiselle nykyelokuvalle” kirja ei anna täsmällistä määritelmää, vaikka uudempien elokuvailmiöiden nimeämisestä ja generajoista onkin romaniassa käyty keskustelua. Mikäli nykyelokuvan rajapyykkiä asettaa 1990-luvulla hitaasti käynnistyneen post-kommunistisen elokuvatuotannon, käsittelee ainakin kolmannes kirjasta romanialaisen elokuvan historiaa, josta Nasta nostaa nykyelokuvan edeltäjiksi omaperäisen taiteellisen ilmaisun keskeisiä momenteja. Tällaisia olivat esimerkiksi Ion Popescu-Gopon 1950- ja 1960-luvun vaihteen syystä tai toisesta sensuurilta välttyneet animaatiot, Lucian Pintilien ja Liviu Ciulein 1960-luvun virallisesta ilmaisusta erotuva modernistinen estetiikka, Dan Pițan 1970-luvun dokufiktioit ja adaptaatioit tai romanialaisen elokuvan kapinallisen Mircea Daneliucin 1980-luvun tuotanto.

Hämmäntävää suuren elokuvamäärän käsittelevässä kirjassa on naisohjaajien vähäisyys, etenkin koska monet juhlitun uuden aallon elokuvan aiheista, kuten ehkäisyn ja abortin vuonna 1967 kieltänyt perhelainsäädäntö tai post-kommunistisen yhteiskunnan ihmiskauppa, koskettavat olennaisesti juuri naisten kokemuspäiriä. Onko kyse patriarkaalisen yhteiskunnan

elokuvatuotannon käytäntöjen ohella myös naisohjaajien diskursiivisesta sivuuttamisesta uuden aallon elokuvan suuressa kertomuksessa? Esittelehän kirjoittaja itsekkin Elisabeta Bostanin suositun musikaalitriptyykin 1970-luvun viralliseen linjan elokuvia tarkastelevassa osiossa, ja Ruxandra Zedinen naisen asemaa romanialaisessa yhteiskunnallista käsittelevän debyyttielokuvan *Ryna* (2005) vasta aivan kirjan loppupuolella ainoassa kaupallisempia elokuvatuotantoja käsittelevässä luvussa. *Ryna* kuitenkin ilmestyi jo samoihin aikoihin kun kiinnostus romanialaiseen uuden aallon elokuvaan maailmalla oli vielä heräämässä. Loppupäätelmät nostavat vielä esille Anca Damianin palkitun animaation *Crulic, drumul spre dincolo* (2011). Kentän sukupuolittuneisuudesta olisi ollut kiinnostava lukea laajemmin, erityisesti koska Nastan huomio naisohjaajien, kuten Bostanin lisäksi Malvina Urșianun, velvoittamisesta valitsemaan sukupuolikosymysten sijaan muita aiheita, jää kirjassa tarkemmin selittämättä.

Elokvien estetiikan tai kerronnan strategioiden erittely jää etenkin varhaisemman elokuvahistorian osalta ajoittain sisällön kuvailujen jalkoihin. Voikin kysyä avautuvatko niiden yhteydet Romanian kulttuuriin, historiaan tai elokuvailmaisun politiikkoihin aina tarkoituksenmukaisesti ei-romanialaiselle lukijalle. Kirjan tapaustutkimukset syventyvät silti yksityiskohtaisiksi analyysiksi, joissa erityisen kiinnostavia näkökulmia elokuvaan avaavat äänen ja -musiikin merkityksellistymistä koskevat huomiot. Nasta onkin aiemmin julkaissut elokuvan musiikin ja äänen tutkimuksen alalta. Kirjan teoreettisella keveydellä on silti oletettavan tarkoituksellisesti tavoiteltu laajempaa lukijakuntaa. Kokonaisuutena se valottaa

kiinnostavalla tavalla romanialaista elokuvaa vastarinnan ja yhteiskuntakritiikin hienosyisenä välineenä.